अथ
गीतामाहात्म्य
प्रारम्भः

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अथ श्रीभ
गवद्गीतामाहात्म्यप्रारंभः ॥ ॥ ऋषि
रुवाच ॥ ॥ गीतायाश्चैवमाहात्म्यंय
थावत्सूतमेवद ॥ पुराणमुनिनाप्रोक्तं
व्यासेनमुनिनोदितम् ॥ १ ॥ सूतउ
वाच ॥ ॥ पृष्टंभवद्भिर्ऋषिभिर्यद्गुह्यगो
प्यंपुरातनम् ॥ शक्यतेकेनवैवक्तुंगी

तामाहात्म्यमुत्तमम् ॥ २ ॥ कृष्णो
जानातिवैसम्यक्किञ्चित्कुन्तीसुतः फल
म् ॥ व्यासोवा व्यासपुत्रोवा याज्ञ
वल्क्योथमैथिलः ॥ ३ ॥ अन्येश्रव
णतःश्रुत्वालेशंसङ्कीर्त्तयन्तिच ॥ त
स्मात्किञ्चिद्वदाम्यत्रव्यासस्यास्या
न्मयाश्रुतम् ॥ ४ ॥ सर्वोपनिषदोगावो

दोग्धागोपालनन्दनः ॥ पार्थोवत्सः सुधीर्भोक्तादुग्धंगीतामृतंमहत् ॥ ५ ॥ सारथ्यमर्जुनस्यादौकुर्वन्गीतामृतंददौ ॥लोकत्रयोपकारायतस्मैकृष्णात्मनेनमः ॥ ६ ॥ संसारसागरंघोरंतर्तुमिच्छतियोनरः ॥ गीतानावंसमासाद्यपारंयातिसुखेनसः ॥ ७ ॥ गीता

ज्ञानंश्रुतंनैवसदैवाभ्यासयोगतः ॥ मो
क्षमिच्छति मूढात्मा याति बालकहा
स्यताम् ॥ ८ ॥ येशृण्वन्तिपठन्त्येव
गीताशास्त्रमहर्निशम् ॥ नतेवैमानुषा
ज्ञेयादेवरूपानसंशयः ॥ ९ ॥ गीता
ज्ञानेनसम्बोधंकृष्णःप्राहार्ज्जुनायवै ॥
मोक्षस्थानंपरंपार्थः सगुणंवाऽथनिर्गुण

म् ॥ १० ॥ सोपानाष्टशतैरेवंपरंब्र
ह्माधिगच्छति ॥ मलनिर्मोचनंपुंसां ज
लस्नानंदिनेदिने ॥ ११ ॥ सकृद्गीताम्भ
सिस्नानंसंसारमलनाशनम् ॥ परा
स्यान्नश्रुतंज्ञानंतस्मिन्श्रद्धानभावना
॥ १२ ॥ गीतायाश्चनजानातिपठनं
नैवपाठनम् ॥ सएवमानुषेलोकेमनु

जोविड्वराहकः ॥ १३ ॥ तस्माद्गीतां
नजानातिनाधमस्तत्परोजनः ॥ धि
क्तस्यमानुषंदेहं धिग्ज्ञानंकुलशील
ताम् ॥ १४ ॥ गीतार्थंनविजानाति
नाधमस्तत्परोजनः ॥ धिक्शरीरंशुभं
शीलंविभवंसद्गृहाश्रमम् ॥ १५ ॥ गी
ताशास्त्रंनजानातिनाधमस्तत्परोजनः

॥ धिक्प्रागल्भ्यंप्रतिष्ठांचपूजामानंम हत्तमम् ॥ १६ ॥ गीताशास्त्रेरतिर्नास्ति सर्वंतन्निष्फलंजगुः ॥ धिक्तस्यज्ञान माचारं व्रतंनिष्ठातपोयशः ॥ १७ ॥ गी तार्थपठनंनास्तिनाधमस्तत्परोजनः ॥ गीतागीतंनयज्ज्ञानंतद्विद्ध्यासुरसंम तम् ॥ १८ ॥ तन्मोघंधर्मरहितंवेदवे

दान्तगर्हितम् ॥ तस्माद्धर्ममयीगीता
सर्वज्ञानप्रयोजिका ॥ १९ ॥ सर्वशा
स्त्रमयीयस्मात्तस्माद्गीताविशिष्यते ॥
योधीतेनित्यगीतांचदिवारात्रौयथार्थ
तः ॥ २० ॥ स्वपन्जाग्रच्चलंस्तिष्ठन्
शाश्वतंमोक्षमाप्नुयात् ॥ शालग्रामशि
लायांतुदेवागारेपिवालये ॥ २१ ॥ ती

थैनद्यांपठेद्यस्तु वैकुण्ठंयातिनिश्चित
म् ॥ देवकीनन्दनःकृष्णो गीतापाठे
न तुष्यति ॥ २२ ॥ यथानवेदैर्दानेन
यज्ञतीर्थव्रतादिभिः ॥ गीताधीताचये
नापिभक्तिभावेनचेतसा ॥ २३ ॥ ते
नवेदाश्वशास्त्राणिपुराणानिचसर्वशः ॥
योगिस्थानेसिद्धपीठेशिलाग्रेसत्सभा

सुच ॥ २४ ॥ यज्ञेचविष्णुभक्ताग्रेपठ
न्यातिपरांगतिम् ॥ गीतापाठंचश्रव
णंयःकरोतिदिनेदिने ॥ २५ ॥ क्रतवो
वाजिमेधाद्याः कृतास्तेनसदक्षिणाः ॥
यःशृणोतिचगीतार्थंकीर्तयत्येवयःपु
मान् ॥ २६ ॥ श्रावयेच्चपरार्थंवैसप्रया
तिपरंपदम् ॥ गीतायाःपुस्तकंनित्यं

योऽर्चयत्येवसादरात् ॥ २७ ॥ विधि
नाभक्तिभावेनतस्यपुण्यफलंशृणु ॥ स
कलाभूःकृतातेनयज्ञस्तंभवतीकिल ॥
॥ २८ ॥ कृतानिसर्वतीर्थानिदानानि
चबहून्यपि ॥ भूतप्रेतपिशाचाद्यास्त
त्रनप्रविशन्तिवै ॥ २९ ॥ अतिचारो
द्भवंदुःखंपरेणापिकृतंचयत् ॥ नोपस

पिंतितत्रैवयत्रगीतार्चनंगृहे ॥ ३० ॥ तापत्रयोद्भवापीडानैवव्याधिभयंक्वचित् ॥ नशापोनैवपापंचदुर्गतिर्नारकीनच ॥ ३१ ॥ देहोर्मयः षडेतेवैनबाधन्तेकदाचन ॥ भगवत्परमेशानेभक्तिरव्यभिचारिणी ॥ ३२ ॥ जायतेसततंतत्रयत्रगीताभिवन्दनम् ॥ प्रारब्धंभु

ऽमानोपिगीताभ्यासरतःसदा ॥ ३३॥
समुक्तःससुखीलोकेकर्मणानोपलिप्य
ते ॥ महापापादिपापानिगीताध्यायी
करोतिचेत् ॥ ३४ ॥ नांकिञ्चित्स्पृश
तेतस्यनलिनीदलमम्भसा ॥ अनाचा
रोद्भवंपापमवाच्यादिकृतंचयत् ॥३५॥
अभक्ष्यभक्षजं दोषमस्पर्शस्पर्शजंत

था ॥ ज्ञानाज्ञानकृतंनित्यमिंद्रियैर्जनि
तंचयत् ॥ ३६ ॥ तत्सर्वंनाशमायातिगी
तापाठेनतत्क्षणात् ॥ सर्वत्रप्रतिभुक्ताच
प्रतिगृह्यचसर्वशः ॥३७॥ गीतापाठंप्रकु
र्वाणोनलिप्येतकदाचन ॥ रत्नपूर्णाम
हींसर्वांप्रतिगृह्यविधानतः ॥ ३८ ॥ गी
तापाठेनचैकेनशुद्धःस्फटिकवत्सदा ॥

यस्यान्तःकरणंनित्यंगीतायांरमतेस
दा ॥ ३९ ॥ सर्वाग्निकःसदाजापीक्रि
यावान्सचपण्डितः ॥ दर्शनीयः स
धनवान् सयोगीज्ञानवानपि ॥ ४० ॥
सएवयाज्ञिकोयाजीसर्ववेदार्थदर्शकः॥
गीतायाः पुस्तकंयत्रनित्यपाठश्चवर्त्तते
॥ ४१ ॥ तत्रसर्वाणितीर्थानिप्रयागा

दीनिभूतले ॥ निवसन्तिसदादेहेदेह
शेषेपिसर्वदा ॥ ४२ ॥ सर्वेदेवाश्चऋष
योयोगिनःपन्नगाश्च ये ॥ गोपालबाल
कृष्णोपिनारदोध्रुवपार्षदैः ॥ ४३ ॥ स
हायोजायतेशीघ्रंयत्रगीताप्रवर्त्तते ॥
यत्रगीताविचारश्चपठनंपाठनंतथा ॥
॥ ४४ ॥ तत्राहंनिश्चितंपार्थनिवसा

मिसदैवहि ॥ गीतामेहृदयंपार्थगीता
मेसारमुत्तमम् ॥ ४५ ॥ गीतामेज्ञा
नमत्युग्रंगीतामेज्ञानमव्ययम् ॥ गी
तामेचोत्तमंस्थानंगीतामेपरमंपदम् ॥
॥ ४६ ॥ गीतामेपरमंगुह्यंगीतामेपर
मोगुरुः ॥ गीताश्रयेऽहंतिष्ठामिगीतामे
परमंगृहम् ॥ ४७ ॥ गीताज्ञानंसमाश्रि

त्यत्रिलोकींपालयाम्यहम् ॥ गीतामे परमाविद्याब्रह्मरूपानसंशयः ॥ ४८ ॥ अर्धमात्राक्षरा नित्यमनिर्वाच्यपदात्मिका ॥ गीतानामानिवक्ष्यामि गुह्यानिशृणुपाण्डव ॥ ४९ ॥ कीर्त्तनात्सर्वपापानिविलयंयान्तितत्क्षणात् ॥ गीतागङ्गाचगायत्री सीतासत्यापति

व्रता ॥ ५० ॥ ब्रह्मावलीब्रह्मविद्यात्रि
संध्यामुक्तिगेहिनी ॥ अर्द्धमात्राचिदा
नन्दाभवघ्नीभ्रान्तिनाशिनी ॥ ५१ ॥
वेदत्रयीपरानन्तातत्त्वार्थज्ञानमञ्जरी ॥
इत्येतानिजपेन्नित्यंनरोनिश्चलमानसः
॥ ५२ ॥ ज्ञानसिद्धिंलभेच्छीघ्रंत
थान्तेपरमंपदम् ॥ पाठेऽसमर्थःसंपूर्णे

तदर्धंपाठमाचरेत् ॥ ५३ ॥ तडागो दानजंपुण्यंलभतेनात्रसंशयः ॥ त्रिभागंपठमानस्तुसोमयागफलंलभेत् ॥ ॥ ५४ ॥ षडंशंजपमानस्तुगंगास्नानफलंलभेत् ॥ तथाध्यायद्वयंनित्यंपठमानोनिरन्तरम् ॥ ५५ ॥ इंद्रलोकमवाप्नोतिकल्पमेकंवसेद्ध्रुवम् ॥ एक

मध्यायकंनित्यं पठतेभक्तिसंयुतः ॥
॥ ५६ ॥ रुद्रलोकमवाप्नोति गणोभू
त्वावसेच्चिरम् ॥ अध्यायार्द्धंच पादं
वा नित्यंयःपठते जनः ॥ ५७ ॥ समे
तिरविलोकंच मन्वन्तरसमाशतम् ॥
गीतायाःश्लोकदशकंसप्तपञ्चचतुष्टय
म् ॥ ५८ ॥ त्रिद्वयैकमेकमर्द्धंवाश्लो

कानांयःपठेन्नरः ॥ चन्द्रलोकमवाप्नो
तिवर्षाणामयुतंतथा ॥ ५९ ॥ गीता
र्थमेकपादंच श्लोकमध्यायमेवच ॥
स्मरंस्त्यक्त्वाजनोदेहंप्रयातिपरमंपद
म् ॥ ६० ॥ गीतार्थंवापिपाठंवाशृणु
यादन्तकालतः ॥ महापातकयुक्तोपि
मुक्तिभागीभवेज्जनः ॥ ६१ ॥ गीतापु

स्तकसंयुक्तः प्राणांस्त्यक्त्वा प्रयाति यः ॥
वैकुण्ठं समवाप्नोति विष्णुना सह मोदते
॥ ६२ ॥ गीताध्यायसमायुक्तो मृ
तो मानुषतां व्रजेत् ॥ गीताभ्यासं पुनः
कृत्वा लभते मुक्तिमुत्तमाम् ॥ ६३ ॥
गीतेत्युच्चारसंयुक्तो म्रियमाणो गतिं ल
भेत् ॥ यद्यत्कर्म च सर्वत्र गीतापाठप्र

कीर्त्तिमत् ॥ ६४ ॥ तत्तत्कर्मंचनिर्दो षंभूत्वापूर्णत्वमाप्नुयात् ॥ पितृनुद्दि श्ययःश्राद्धेगीतापाठंकरोतिवै ॥ ६५ ॥ संतुष्टाःपितरस्तस्य निरयाद्यांतिस्व र्गतिम् ॥ गीतापाठेनसन्तुष्टाःपितरः श्राद्धतर्पिताः ॥ ६६ ॥ पितृलोकंप्र यान्त्येवपुत्राशीर्वादतत्पराः ॥ गीता

पुस्तकदानंच धेनुपुच्छसमन्वितम् ॥
॥ ६७ ॥ कृत्वाचतद्दिदेसम्यक्कृता
र्थोजायतेजनः ॥ पुस्तकंहेमसंयुक्तंगी
तायाःशुद्धमानसः ॥ ६८ ॥ दत्त्वावि
प्रायविदुषेजायतेनपुनर्भवः ॥ शतपु
स्तकदानंच गीतायाःप्रकरोतियः ॥
॥ ६९ ॥ सयातिब्रह्मसदनंपुनरावृत्ति

दुर्लभम् ॥ गीतादानप्रभावेणसप्तक ल्पावधिसमाः ॥ ७० ॥ विष्णुलोक मवाप्नोति विष्णुनासहमोदते ॥ स म्यक्श्रुत्वाचगीतार्थंपुस्तकंयःप्रदापये त् ॥ ७१ ॥ तस्मैप्रीतोहिभगवान् ददातिमनसेप्सितम् ॥ देहंमानुषमा श्रित्यचातुर्वर्ण्येषुभारत ॥ ७२ ॥

नशृणोतिनपठतिगीतामममृतरूपिणीम्
॥ हस्तात्त्यक्त्वामृतंप्राप्तंकष्टात्क्ष्वेडं
समश्नुते ॥ ७३ ॥ पीत्वागीतामृ
तंलोकेलब्ध्वामोक्षंसुखीभवेत् ॥ ज
नैःसंसारदुःखार्तैर्गीताज्ञानंचयैःश्रुतम्
॥ ७४ ॥ संप्राप्तममृतंतैश्चगतास्तेस
दनंहरेः ॥ गीतामाश्रित्यबहवोभूभु

जोजनकादयः ॥ ७५ ॥ निर्धूतकल्म
षालोकेगतास्तेपरमंपदम् ॥ गीतासुन
विशेषोस्तिजनेषूच्चावचेषुच ॥ ७६ ॥
ज्ञानेष्वेवसमग्रेषुसमाब्रह्मस्वरूपिणी ॥
योभ्यसूयतिगीतांचयोनिन्दांवाकरो
तिच ॥ ७७ ॥ समेतिनरकंघोरंयाव
दाभूतसंप्लवम् ॥अहङ्कारेणमूढात्मागी

तार्थंनैवमन्यते ॥ ७८ ॥ कुम्भीपाक
षुपच्येतयावत्कल्पक्षयोभवेत् ॥ गी
तार्थंवाच्यमानंयोनशृणोतिसमीपतः
॥ ७९ ॥ श्वशूकरभवांयोनिमने
कांसोऽधिगच्छति ॥ चौर्यंकृत्वाच
गीतायाःपुस्तकंयः समानयेत् ॥ ८० ॥
नतस्मैचफलंकिंचित्पठनाच्चवृथाभवे

त् ॥ यः श्रुत्वानैवगीतार्थंमोदतेपर
मार्थतः ॥ ८१ ॥ नैवाप्नोतिफलंलोके
प्रमादाच्चवृथाश्रमः ॥ गीतांश्रुत्वाहि
रण्यंचपट्टांबरप्रवेष्टनम् ॥ ८२ ॥ निवे
दयेच्चतद्भक्तेप्रीतयेपरमात्मनः ॥ वा
चकंपूजयेद्भक्त्याद्रव्यवस्त्राद्युपस्करैः॥
॥ ८३ ॥ अनेकैर्बहुधाप्रीत्यातुष्यतांभ

गवान्हरिः ॥ माहात्म्यमेतद्गीतायाः
कृष्णप्रोक्तंपुरातनम् ॥ ८४ ॥ गीता
न्तेपठतेयस्तुयथोक्तफलभाग्भवेत् ॥
गीतायाःपठनंकृत्वामाहात्म्यंनैवयःप
ठेत् ॥ ८५ ॥ वृथापाठफलंतस्यश्रम
एवउदाहृतः ॥ एतन्माहात्म्यसंयुक्तं
गीतापाठंकरोतियः ॥ ८६ ॥श्रद्धया

यः शृणोत्येवदुर्लभांगतिमाप्नुयात् ॥ श्रुत्वापठित्वागीतांचमाहात्म्यंयःशृणोतिच ॥ ८७ ॥ तस्यपुण्यफलंलोके भवेद्वैमनसेप्सितम् ॥ ८८ ॥ इतिश्री भगवद्गीतामाहात्म्यं समाप्तम् ॥

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

अथ श्रीमद्भगवद्गीता
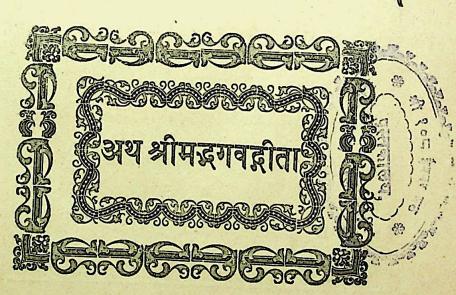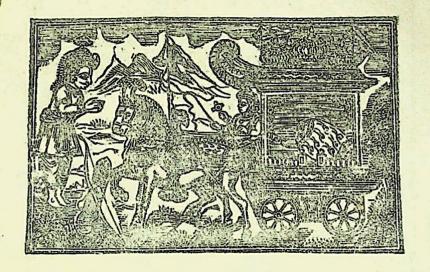
॥ अथ गीतार्थसंग्रहः प्रारभ्यते ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीमते कृष्णाय नमः ॥ विगाहे यामुनं तीर्थं साधुवृंदावनेस्थितम् ॥ निरस्तजिह्मगस्पर्शे यत्र कृष्णःकृतादरः ॥ १ ॥ स्वधर्मज्ञानवैराग्यसाध्यभक्त्यैकगोचरः ॥ नारायणः परं ब्रह्म गीताशास्त्रे समीरितः ॥ १ ॥ज्ञा

नकर्मात्मिकेनिष्ठे योगलक्ष्ये सुसंस्कृते ॥ आत्मानुभूतिसिद्ध्यर्थं पूर्वषट्केन चोदिते ॥ २ ॥ मध्यमे भगवत्तत्त्वयाथात्म्यावाप्तिसिद्धये ॥ ज्ञानकर्माभिनिर्वर्त्यो भक्तियोगः प्रकीर्तितः ॥ ३ ॥ प्रधानपुरुषव्यक्तसर्वेश्वरविवेचनम् ॥ कर्मधीर्भक्तिरित्यादि पूर्वशेषोंतिमोदितः

॥ ४ ॥ अस्थानस्नेहकारुण्यधर्माधर्मधि
याकुलम् ॥ पार्थं प्रपन्नमुद्दिश्य शास्त्रा
वतरणं कृतम् ॥ ५ ॥ नित्यात्मासंगक
र्मेहागोचरा सांख्ययोगधीः ॥ द्विती
ये स्थितधीलक्ष्या प्रोक्ता तन्मोहशांत
ये ॥ ६ ॥ असक्तया लोकरक्षायै गुणे
ष्वारोप्य कर्तृताम् ॥ सर्वेश्वरे वान्य

स्योक्ता तृतीये कर्मकार्यता ॥ ७ ॥ प्र
संगात्स्वस्वभावोक्तिः कर्मणोऽकर्मता
स्य च ॥ भेदाज्ञानस्य माहात्म्यं चतु
र्थाध्याय उच्यते ॥ ८ ॥ कर्मयोगस्य
सौकर्यं शैघ्र्यं काश्चन तद्विधाः ॥ ब्रह्म
ज्ञानप्रकारश्च पंचमाध्याय उच्यते ॥
॥ ९ ॥ योगाभ्यासविधियोगी चतुर्धा

योगसाधनम् ॥ योगसिद्धिः स्वयो
गस्य पारम्यं षष्ठ उच्यते ॥ १० ॥ स्व
याथात्म्यं प्रकृत्यास्य तिरोधीः शरणा
गतिः ॥ भक्तभेदः प्रबुद्धस्य श्रैष्ठ्यं
सप्तम उच्यते ॥ ११ ॥ ऐश्वर्याक्षरया
थात्म्यं भगवच्चरणार्थिनाम् ॥ वेद्यो
पादेयभावानामष्टमे भेद उच्यते ॥

॥ १२ ॥ स्वमाहात्म्यं मनुष्यत्वे परत्वं च महात्मनाम् ॥ विशेषो नवमे योगो भक्तिरूपः प्रकीर्तितः ॥ १३ ॥ स्वकल्याणगुणानंत्यकृत्स्नस्वाधीनतामतिः ॥ भक्त्युत्पत्तिविवृद्ध्यर्थं विस्तीर्णा दशमोदिता ॥१४॥ एकादशेऽस्ययाथात्म्यसाक्षात्कारावलोकनम् ॥

दत्तमुक्तावितिप्राप्त्योर्भक्त्येकोपायता
तथा ॥ १५ ॥ भक्तिशैध्र्यमुपायो
क्तिरशक्तस्यात्मनिष्ठता ॥ तत्प्रका
रा त्वतिप्रीतिर्भक्तेर्द्वादश उच्यते ॥
॥ १६ ॥ देहस्वरूपमात्माप्तिहेतुरात्म
विशोधनम् ॥ बंधहेतुर्विवेकश्चत्रयोद
श उदीर्यंते ॥ १७ ॥ गुणबंधविधौ ते

षां कर्तृत्वं तन्निवर्तनम् ॥ गतित्रय
स्वमूलत्वं चतुर्दश उदीर्यते ॥ १८ ॥
अचिन्मिश्राद्विशुद्धाच्च चेतनात्पुरुषो
त्तमः ॥ व्यापनाद्भरणात्स्वाम्यादन्यः
पंचदशोदितः ॥ १९ ॥ देवासुरविभा
गोक्तिपूर्विका शास्त्रवश्यता ॥ तत्त्वानु
ष्ठानविज्ञानस्थाने षोडश उच्यते ॥

॥ २० ॥ अशास्त्रमासुरं कृत्स्नं शास्त्री
यं गुणतः पृथक् ॥ लक्षणं शास्त्रसिद्ध
स्य त्रिधा सप्तदशोदितम् ॥ २१ ॥ ई
श्वरे कर्त्तृताबुद्धिः सत्त्वोपादेयतांतिमे॥
॥ स्वकर्मपरिणामश्च शास्त्रसारार्थ उ
च्यते ॥ २२ ॥ कर्मयोगस्तपस्तीर्थदा
नयज्ञादिसेवनम् ॥ ज्ञानयोगो जित

स्वांतैः परिशुद्धात्मनि स्थितिः ॥ २३ ॥
भक्तियोगः परैकांतप्रीत्या ध्यानादि
षु स्थितिः ॥ त्रयाणामपि योगानां त्रि
भिरन्योऽन्यसंगमः ॥ २४ ॥ नित्यनै
मित्तिकानां च पराराधनरूपिणाम् ॥
आत्मदृष्टेस्त्रयोप्येते योगद्वारेण सा
धकाः ॥ २५ ॥ निरस्तनिखिलज्ञानो

दृष्ट्वा ऽऽत्मानं पुरानुगम् ॥ प्रतिलभ्य परां भक्तिं तयैवाप्नोतितत्पदम् ॥ २६॥ भक्तियोगस्तदर्थी चेत्समग्रैश्वर्यसाधनम् ॥ आत्मार्थी च त्रयोप्येते तत्कैवल्यस्य साधकाः ॥ २७ ॥ ऐकांत्यं भगवत्येषां समानमधिकारिणाम् ॥ यावत्प्राप्ति परार्थी चेत्तदेवात्यंतम

श्नुते ॥ २८ ॥ ज्ञानी तु परमैकांती त
दायत्तात्मजीवनः ॥ तत्संश्लेषवियो
गैकसुखदुःखस्तदेकधीः ॥ २९ ॥ भग
वद्ध्यानयोगोक्तिवंदनस्तुतिकीर्तनैः ॥
लब्धात्मा तद्गतप्राणमनोबुद्धींद्रिय
क्रियः ॥ ३० ॥ निजकर्मादिभक्त्यंतं
कुर्यात्प्रीत्यैव कारितः ॥ उपायतां प

रित्यज्य न्यसेद्देवे तु तामभीः ॥ ३१ ॥
ऐकांत्यात्यंतदास्यैकरतिस्तत्पदमा
प्नुयात् ॥ तत्प्रधानमिदं शास्त्रमिति
गीतार्थसंग्रहः ॥ ३२ ॥ इति श्रीभगव
द्यामुनमुनिप्रणीतः श्रीमद्गीतार्थसंग्र
हः संपूर्णः ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥

पुस्तकमिलनेका ठिकाना.

खेमराज श्रीकृष्णदास

श्रीवेङ्कटेश्वर छापाखाना

बम्बई.

श्रीहयग्रीवाय नमः ॥ शुक्लांबरधरं विष्णुंशशिवर्णं चतुर्भुजम् ॥ प्रसन्नवदनंध्यायेत्सर्वविघ्नोपशांतये ॥ १ ॥ नारायणंनमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम् ॥ देवींसरस्वतींचैवततो जयमुदीरयेत्॥ ॥२॥ व्यासंवसिष्ठनप्तारंशक्तेःपौत्रमकल्मषम् ॥ पराशरात्मजंवंदेशुकतातंत

पोनिधिम् ॥३॥ व्यासाय विष्णुरूपाय व्यासरूपाय विष्णवे॥नमोवै ब्रह्मविधये वासिष्ठायनमोनमः ॥ ४ ॥ अचतुर्वदनो ब्रह्मा द्विबाहुरपरोहरिः ॥अफाललोचनः शंभुर्भगवान्बादरायणः ॥ ५ ॥ श्रीमतेरामचंद्रायनमः ॥ श्रीगोपालकृष्णायनमः ॥ ॐअस्य श्रीभगवद्गी

तामालामंत्रस्य ॥ भगवान्वेदव्यास
ऋषिः ॥ अनुष्टुप्छंदः ॥ श्रीकृष्णः पर
मात्मादेवता ॥ अशोच्यानन्वशोच
स्त्वंप्रज्ञावादांश्चभाषसइतिबीजम् ॥ स
र्वधर्मान्परित्यज्यमामेकंशरणंव्रजेति
शक्तिः ॥ अहं त्वासर्वपापेभ्योमोक्षयि
ष्यामि मा शुचइतिकीलकम्॥ नैनं छिं

दंतिशस्त्राणिनैनंदहतिपावकइत्यंगुष्ठा
भ्यांनमः ॥ नचैनं क्लेदयंत्यापो न शो
षयति मारुत इति तर्जनीभ्यांनमः ॥
अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य
एवचेति मध्यमाभ्यां नमः ॥ नित्यः
सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातन
इत्यनामिकाभ्यां नमः ॥ पश्यमे

पार्थरूपाणि शतशोऽथसहस्रश इति
कनिष्ठिकाभ्यांनमः ॥ नानाविधानि
दिव्यानि नानावर्णाकृतीनिचेति कर
तलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ इतिकरन्या
सः ॥ अथहृदयादिन्यासः ॥ नैनं
छिंदंति शस्त्राणि नैनं दहति पावकइ
तिहृदयायनमः ॥ न चैनं क्लेदयंत्या

पो नशोषयति मारुतइति शिरसे स्वा
हा ॥ अच्छेद्योऽयमदाह्योयमक्लेद्यो
शोष्य एव चेति शिखायैवषट् ॥ नि
त्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सना
तनइतिकवचायहुं ॥ पश्यमे पार्थरू
पाणि शतशोथ सहस्रश इतिनेत्रत्रया
य वौषट् ॥ नानाविधानि दिव्यानि ना

नावर्णाकृतीनिचेत्यस्त्रायफट् ॥ श्रीकृ
ष्णप्रीत्यर्थे पाठेविनियोगः ॥ ॐ पा
र्थाय प्रतिबोधितां भगवता नारायणे
नस्वयं व्यासेन ग्रथितां पुराणमुनिनां
मध्येमहाभारतम्॥ अद्वैतामृतवर्षिणीं
भगवतीमष्टादशाध्यायिनीमंब त्वाम
नुसंदधामि भगवद्गीते भवद्वेषिणीम्

॥ १ ॥ नमोऽस्तु ते व्यास विशालबुद्धे फुल्लारविंदायतपत्रनेत्र॥येन त्वया भारततैलपूर्णः प्रज्वालितो ज्ञानमयः प्रदीपः ॥ २ ॥ प्रपन्नपारिजाताय तोत्रवेत्रैकपाणये ॥ ज्ञानमुद्राय कृष्णाय गीतामृतदुहे नमः ॥ ३ ॥ सर्वोपनिषदो गावो दोग्धा गोपालनंदनः ॥ पा

र्थो वत्सः सुधीर्भोक्ता दुग्धं गीतामृतं
महत् ॥ ४ ॥ वसुदेवसुतं देवं कंसचा
णूरमर्दनम् ॥ देवकीपरमानंदं कृष्णं
वंदेजगद्गुरुम् ॥ ५ ॥ भीष्मद्रोणतटा
जयद्रथजलागांधारनीलोत्पला शल्य
ग्राहवती कृपेणवहनी कर्णेन वेलाकु
ला॥अश्वत्थामविकर्णघोरमकरा दुर्यो

धनावर्तिनी सोत्तीर्णा खलु पांडवै रण
नदी कैवर्तकः केशवः ॥ ६ ॥ पाराश
र्यवचःसरोजममलं गीतार्थगंधोत्कटं
नानाख्यानककेसरं हरिकथासम्बोध
नाबोधितम् ॥ लोके सज्जनषट्पदैरहर
हःपेपीयमानं मुदा भूयाद्भारतपंकजं
कलिमलप्रध्वंसि नः श्रेयसे ॥ ७ ॥ मूकं

करोति वाचालं पंगुं लंघयते गिरिम् ॥
यत्कृपा तमहं वंदे परमानंदमाधवम् ॥
॥ ८ ॥ यं ब्रह्मा वरुणेंद्ररुद्रमरुतः स्तु
न्वंति दिव्यैस्स्तवैर्वेदैः सांगपदक्रमो
पनिषदैर्गायंति यं सामगाः ॥ ध्याना
वस्थिततद्गतेन मनसा पश्यंति यं यो
गिनोयस्यांतं न विदुः सुरासुरगणा

देवाय तस्मै नमः ॥ ९ ॥ इतिध्यानम् ॥
धृतराष्ट्र उवाच ॥ ॥ धर्मक्षेत्रेकुरुक्षेत्रे
समवेतायुयुत्सवः ॥ मामकाःपांडवाश्चै
वाकिमकुर्वतसंजय ॥ १ ॥ ॥ संजय
उवाच ॥ दृष्ट्वातुपांडवानीकंव्यूढंदुर्यो
धनस्तदा ॥ आचार्यमुपसंगम्यराजाव
चनमब्रवीत् ॥ २ ॥ पश्यैतांपांडुपुत्राणा

माचार्यमहतींचमूम् ॥ व्यूढांद्रुपदपुत्रेण
तवशिष्येणधीमता ॥ ३ ॥ अत्रशूरामहे
ष्वासाभामीर्जुनसमायुधि ॥ युयुधानो
विराटश्चद्रुपदश्चमहारथः ॥ ४ ॥ धृष्टके
तुश्चेकितानःकाशीराजश्चवीर्यवान् ॥ पु
रुजित्कुंतिभोजश्चशैब्यश्चनरपुंगवः ५॥
युधामन्युश्चविक्रांतउत्तमौजाश्चवीर्यवा

न् ॥ सौभद्रोद्रौपदेयाश्चसर्वएवमहार
थाः॥६॥ अस्माकंतुविशिष्टायेतान्निबो
धद्विजोत्तम ॥ नायकाममसैन्यस्यसं
ज्ञार्थंतान्ब्रवीमिते ॥ ७ ॥ भवान्भीष्म
श्चकर्णश्चकृपश्चसमितिंजयः ॥ अश्व
त्थामाविकर्णश्चसौमदत्तिस्तथैवच॥८॥
अन्येचबहवःशूरामदर्थेत्यक्तजीविताः॥

नानाशस्त्रप्रहरणाःसर्वेयुद्धविशारदाः ॥
॥ ९ ॥ अपर्याप्तंतदस्माकंबलंभीष्म
भिरक्षितम् ॥ पर्याप्तंत्विदमेतेषांबलंभी
माभिरक्षितम् ॥१०॥ अयनेषुचसर्वेषुय
थाभागमवस्थिताः ॥ भीष्ममेवाभिरक्षं
तुभवंतःसर्वएवहि ॥ ११ ॥ तस्यसंजन
यन्हर्षंकुरुवृद्धःपितामहः ॥ सिंहनादंवि

नद्योच्चैःशंखंदध्मौप्रतापवान् ॥ १२ ॥ ततःशंखाश्चभेर्यश्चपणवानकगोमुखाः ॥ सहसैवाभ्यहन्यंतसशब्दस्तुमुलोऽभवत् ॥१३॥ततःश्वेतैर्हयैर्युक्तेमहतिस्यंदनेस्थितौ ॥ माधवःपांडवश्चैवदिव्यौशंखौप्रदध्मतुः ॥ १४॥ पांचजन्यंहृषीकेशोदेवदत्तंधनंजयः ॥ पौंड्रंदध्मौमहाशंखंभी

मकर्माभृकोदरः ॥१५॥ अनंतविजयंरा
जाकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ नकुलःसहदेव
श्चसुघोषमणिपुष्पकौ ॥ १६ ॥ काश्य
श्चपरमेष्वासःशिखंडीचमहारथः ॥ धृष्ट
द्युम्नोविराटश्चसात्यकिश्चापराजितः ॥
॥१७॥ द्रुपदोद्रौपदेयाश्चसर्वशःपृथिवी
पते ॥ सौभद्रश्चमहाबाहुःशंखान्दध्मुः

पृथक्पृथक्॥ १८॥ सघोषोधार्त्तराष्ट्राणां
हृदयानिव्यदारयत् ॥ नभश्चपृथिवींचै
वतुमुलोव्यनुनादयन् ॥ १९ ॥ अथव्य
वस्थितान्दृष्ट्वाधार्त्तराष्ट्रान्कपिध्वजः ॥
प्रवृत्तेशस्त्रसंपातेधनुरुद्यम्यपांडवः२०॥
हृषीकेशंतदावाक्यमिदमाहमहीपते ॥
सेनयोरुभयोर्मध्येरथंस्थापयमेऽच्युत

॥ २१ ॥ यावदेतान्निरीक्षेऽहंयोद्धुकामा
नवस्थितान् ॥ कैर्मयासहयोद्धव्यम
स्मिन्रणसमुद्यमे ॥ २२ ॥ योत्स्यमा
नानवेक्षेऽहंयएतेऽत्रसमागताः ॥ धार्त
राष्ट्रस्यदुर्बुद्धेर्युद्धेप्रियचिकीर्षवः॥२३॥
संजयउवाच ॥ एवमुक्तोहृषीकेशो
गुडाकेशेनभारत ॥ सेनयोरुभयोर्म

ध्ययेस्थापयित्वारथोत्तमम् ॥ २४ ॥
भीष्मद्रोणप्रमुखतःसर्वेषांचमहीक्षिता
म् ॥ उवाचपार्थपश्यैतान्समवेतान्कु
रूनिति ॥ २५ ॥ तत्रापश्यत्स्थितान्पा
र्थःपितॄनथपितामहान् ॥ आचार्यान्मा
तुलान्भ्रातॄन्पुत्रान्पौत्रान्सखींस्तथा ॥
श्वशुरान्सुहृदश्चैवसेनयोरुभयोरपि ॥

॥ २६ ॥ तान्समीक्ष्यसकौंतेयःसर्वान्बं
धूनवस्थितान् ॥ कृपयापरयाविष्टोवि
षीदन्निदमब्रवीत् ॥२७॥ ॥ अर्जुनउवा
च ॥ ॥दृष्ट्वेमंस्वजनंकृष्णयुयुत्सुंसमुप
स्थितम् ॥ सीदंतिममगात्राणिमुखंचप
रिशुष्यति ॥ २८ ॥ वेपथुश्चशरीरेमेरो
महर्षश्चजायते ॥ गांडीवंस्रंसतेहस्ता

त्वक्चैवपरिदह्यते ॥ २९ ॥ नचशक्नो
म्यवस्थातुंभ्रमतीवचमेमनः॥निमित्ता
निचपश्यामिविपरीतानिकेशव ॥३०॥
नचश्रेयोऽनुपश्यामिहत्वास्वजनमाह
वे ॥ नकांक्षेविजयंकृष्णनचराज्यंसु
खानिच ॥ ३१ ॥ किन्नोराज्येनगोविंद
किंभोगैर्जीवितेनवा ॥ येषामर्थेकांक्षितं

नोराज्यंभोगाःसुखानिच ॥ ३२ ॥तइमे
वस्थितायुद्धेप्राणांस्त्यक्त्वाधनानिच ॥
आचार्याः पितरः पुत्रास्तथैवचपिताम
हाः ॥ ३३ ॥ मातुलाःश्वशुराःपौत्राः
श्यालाःसंबंधिनस्तथा ॥ एतान्नहंतुमि
च्छामिघ्नतोऽपिमधुसूदन ॥ ३४ ॥ अ
पित्रैलोक्यराज्यस्यहेतोःकिंनुमहीकृ

ते॥ निहत्यधार्त्तराष्ट्रान्नःकाप्रीतिः स्या
ज्जनार्दन ॥ ३५ ॥ पापमेवाश्रयेदस्मा
न्हत्वैतानाततायिनः ॥ तस्मान्नार्हावयं
हंतुंधार्त्तराष्ट्रान्स्वबांधवान् ॥ स्वजनं
हिकथंहत्वासुखिनःस्याममाधव॥३६॥
यद्यप्येतेनपश्यंतिलोभोपहतचेतसः ॥
कुलक्षयकृतंदोषंमित्रद्रोहेचपातकम् ॥

॥ ३७॥ कथंनज्ञेयमस्माभिःपापादस्मा
न्निवर्तितुम् ॥ कुलक्षयकृतंदोषंप्रपश्य
द्भिर्जनार्दन ॥ ३८ ॥ कुलक्षयेप्रणश्यंति
कुलधर्माःसनातनाः॥धर्मेनष्टेकुलंकृत्स्न
मधर्मोऽभिभवत्युत ॥ ३९ ॥ अधर्मा
भिभवात्कृष्णप्रदुष्यंतिकुलस्त्रियः॥स्त्री
षुदुष्टासुवार्ष्णेयजायतेवर्णसंकरः४०॥

संकरोनरकायैवकुलघ्नानांकुलस्यच ॥
पतंतिपितरोह्येषां लुप्तपिंडोदकक्रियाः
॥ ४१ ॥ दोषैरेतैःकुलघ्नानांवर्णसंकर
कारकैः।उत्साद्यंतेजातिधर्माःकुलधर्मा
श्चशाश्वताः॥ ४२ ॥ उत्सन्नकुलधर्माणां
मनुष्याणांजनार्दन॥ नरकेनियतंवासो
भवतीत्यनुशुश्रुम ॥ ४३ ॥ अहोबतम

हत्पापंकर्तुंव्यवसितावयम् ॥ यद्राज्य
सुखलोभेनहंतुंस्वजनमुद्यताः ॥ ४४ ॥
यदिमामप्रतीकारमशस्त्रंशस्त्रपाणयः॥
धार्त्तराष्ट्रारणेहन्युस्तन्मेक्षेमतरंभवेत्॥
॥ ४५ ॥ संजयउवाच ॥ एवमुक्त्वार्जु
नः संख्येरथोपस्थउपाविशत् ॥ विसृ
ज्यसशरंचापंशोकसंविग्नमानसः ४६॥

इतिश्रीमद्भ० सूपनि० ब्रह्म० अर्जुनवि
षादयोगोनामप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥
॥ संजयउवाच ॥ तंतथाकृपयाविष्टमश्रु
पूर्णाकुलेक्षणम् ॥ विषीदंतमिदंवाक्यमु
वाचमधुसूदनः ॥१॥ श्रीभगवानुवाच ॥
कुतस्त्वाकश्मलमिदंविषमेसमुपस्थि
तम् ॥ अनार्यजुष्टमस्वर्ग्यमकीर्तिकर

मर्जुन ॥ २ ॥ क्लैब्यंमास्मगमः पार्थन
तत्त्वय्युपपद्यते ॥ क्षुद्रंहृदयदौर्बल्यंत्य
क्त्वोत्तिष्ठपरंतप ॥ ३ ॥ अर्जुनउवाच ॥
कथंभीष्ममहंसंख्येद्रोणंचमधुसूदन ॥
इषुभिःप्रतियोत्स्यामिपूजार्हावरिसूद
न ॥ ४ ॥ गुरूनहत्वाहिमहानुभावाच्छ्रे
योभोक्तुंभैक्ष्यमपीहलोके ॥ हत्वाऽर्थ

कामांस्तुगुरूनिहैवभुंजीयभोगान्रुधि
रप्रदिग्धान् ॥ ५ ॥ नचैतद्विद्मःकतरन्नो
गरीयोयद्वाजयेमयदिवानोजयेयुः ॥
यानेवहत्वानजिजीविषामस्तेऽवस्थि
ताःसंमुखेधार्तराष्ट्राः ॥ ६ ॥ कार्पण्यदो
षोपहतस्वभावःपृच्छामित्वांधर्मसंमूढ
चेताः ॥ यच्छ्रेयःस्यान्निश्चितंब्रूहितन्मे

शिष्यस्तेऽहंशाधिमांत्वांप्रपन्नम् ॥ ७ ॥
नहिप्रपश्यामिममापनुद्याद्यच्छोकमु
च्छोषणमिंद्रियाणाम् ॥ अवाप्यभूमा
वसपत्नमृद्धं राज्यंसुराणामपिचाधिप
त्यम् ॥ ८ ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ एव
मुक्त्वाहृषीकेशंगुडाकेशःपरंतप ॥ नयो
त्स्यइतिगोविंदमुक्त्वातूष्णींबभूवह ९ ॥

तमुवाचहृषीकेशःप्रहसन्निवभारत ॥
सेनयोरुभयोर्मध्येविषीदंतमिदंवचः ॥
॥१०॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥अशोच्यान
न्वशोचस्त्वंप्रज्ञावादांश्चभाषसे॥गतासू
नगतासूंश्चनानुशोचंतिपंडिताः॥११॥
नत्वेवाहंजातुनासंनत्वंनेमेजनाधिपाः॥
नचैवनभविष्यामःसर्वेवयमतःपरम् ॥

॥ १२ ॥ देहिनोऽस्मिन्यथादेहेकौमारं यौवनंजरा ॥ तथादेहांतरप्राप्तिर्धीरस्तत्रनमुह्यति॥ १३ ॥ मात्रास्पर्शास्तुकौंतेयशीतोष्णसुखदुःखदाः ॥ आगमापायिनोनित्यास्तांस्तितिक्षस्वभारत १४॥ यंहिनव्यथयंत्येतेपुरुषंपुरुषर्षभ ॥ समदुःखसुखंधीरंसोऽमृतत्वायकल्पते ॥

॥ १५ ॥ नासतो विद्यते भावोनाभावो विद्यतेसतः ॥ उभयोरपिदृष्टोंऽतस्त्वन योस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ १६ ॥ अविनाशि तुतद्विद्धियेनसर्वमिदंततम् ॥ विनाश मव्ययस्यास्यनकश्चित्कर्त्तुमर्हति १७॥ अंतवंतइमेदेहानित्यस्योक्ताःशरीरि णः ॥ अनाशिनोऽप्रमेयस्यतस्माद्युध्य

स्वभारत ॥ १८ ॥ यएनंवेत्तिहंतारंयश्चै
नंमन्यतेहतम् ॥उभौतौनविजानीतोना
यंहंतिनहन्यते ॥ १९ ॥ नजायतेम्रियते
वाकदाचिन्नायंभूत्वाभवितावानभूयः॥
अजोनित्यःशाश्वतोऽयंपुराणोनहन्यते
हन्यमानेशरीरे ॥ २० ॥ वेदाविनाशिनं
नित्यंयएनमजमव्ययम् ॥कथंसपुरुषः

पार्थकंघातयतिहंतिकम् ॥ २१ ॥ वासां
सिजीर्णानियथाविहायनवानिगृह्णाति
नरोऽपराणि ॥ तथाशरीराणिविहायजी
र्णान्यन्यानिसंयातिनवानिदेही ॥२२॥
नैनंछिंदंतिशस्त्राणिनैनंदहतिपावकः ॥
नचैनंक्लेदंयत्यापोनशोषयतिमारुतः ॥
॥ २३ ॥ अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्यो

ऽशोष्यएवच॥ नित्यःसर्वगतःस्थाणुरच
लोऽयंसनातनः ॥ २४ ॥ अव्यक्तोऽयम
चिंत्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते॥तस्मा
देवंविदित्वैनंनानुशोचितुमर्हसि ॥२५॥
अथचैनंनित्यजातंनित्यंवामन्यसेमृत
म्॥तथाऽपित्वंमहाबाहोनैनंशोचितुमर्ह
सि ॥ २६ ॥ जातस्यहिध्रुवोमृत्युर्ध्रुवं

जन्ममृतस्यच ॥ तस्मादपरिहार्येऽर्थेन
त्वंशोचितुमर्हसि ॥ २७ ॥ अव्यक्तादी
निभूतानिव्यक्तमध्यानिभारत ॥अव्य
क्तनिधनान्येवतत्रकापरिदेवना२८आ
श्चर्यवत्पश्यतिकश्चिदेनमाश्चर्यवद्वद
तितथैवचान्यः ॥ आश्चर्यवच्चैनमन्यः
शृणोतिश्रुत्वाप्येनंवेदनचैवकश्चित् ॥

॥ २९ ॥ देहीनित्यमवध्योऽयंदेहेसर्वे
स्यभारत ॥ तस्मात्सर्वाणिभूतानिन
त्वंशोचितुमर्हसि ॥ ३० ॥ स्वधर्ममपि
चावेक्ष्यनविकंपितुमर्हसि ॥ धर्म्याद्धि
युद्धाच्छ्रेयोऽन्यत्क्षत्त्रियस्यनविद्यते ॥
॥ ३१ ॥ यदृच्छयाचोपपन्नंस्वर्गद्वारम
पावृतम् ॥ सुखिनःक्षत्त्रियाःपार्थलभंते

युद्धमीदृशम्॥३२॥अथचेत्त्वमिमंधर्म्यं संग्रामंनकरिष्यसि ॥ ततःस्वधर्मंकीर्तिं चहित्वापापमवाप्स्यसि॥३३॥अकीर्तिं चापिभूतानिकथयिष्यंतितेऽव्ययाम् ॥ संभावितस्यचाकीर्तिर्मरणादतिरिच्य ते ॥ ३४ ॥ भयाद्रणादुपरतंमंस्यंतेत्वां महारथाः ॥ येषांचत्वंबहुमतोभूत्वाया

स्यसिलाघवम् ॥ ३५ ॥ अवाच्यवादां
श्चबहून्वदिष्यंतितवाहिताः ॥ निंदं
तस्तवसामर्थ्यंततोदुःखतरंनुकिम् ॥
॥ ३६ ॥ हतोवाप्राप्स्यसिस्वर्गंजित्वा
वाभोक्ष्यसेमहीम् ॥ तस्मादुत्तिष्ठकौंते
ययुद्धायकृतनिश्चयः ॥३७॥ सुखदुःखे
समेकृत्वालाभालाभौजयाजयौ ॥ ततो

युद्धायययुज्यस्वनैवंपापमवाप्स्यसि ॥
॥ ३८ ॥ एषातेऽभिहितासांख्येबुद्धिर्यो
गेत्विमांशृणु ॥ बुद्ध्यायुक्तोययापार्थ
कर्मबंधंप्रहास्यसि ॥ ३९ ॥ नेहाभिक्रम
नाशोस्तिप्रत्यवायोनविद्यते ॥ स्वल्प
मप्यस्यधर्मस्यत्रायतेमहतोभयात् ॥
॥ ४० ॥ व्यवसायात्मिकाबुद्धिरेके

हकुरुनंदन ॥ बहुशाखाह्यनंताश्चबुद्ध
योऽव्यवसायिनाम् ॥ ४१ ॥ यामिमां
पुष्पितांवाचंप्रवदंत्यविपश्चितः ॥ वेद
वादरताःपार्थनान्यदस्तीतिवादिनः ॥
॥ ४२ ॥ कामात्मानःस्वर्गपराजन्मक
र्मफलप्रदाम् ॥ क्रियाविशेषबहुलांभोगै
श्वर्यगतिंप्रति ॥ ४३ ॥ भोगैश्वर्यप्रस

क्तानांतयापहृतचेतसाम् ॥ व्यवसाया
त्मिकाबुद्धिःसमाधौनविधीयते ॥ ४४॥
त्रैगुण्यविषयावेदानिस्त्रैगुण्योभवार्जुन॥
निर्द्वंद्वोनित्यसत्त्वस्थोनिर्योगक्षेमआ
त्मवान् ॥ ४५ ॥ यावानर्थउदपाने
सर्वतःसंप्लुतोदके ॥ तावान्सर्वेषुवेदे
षुब्राह्मणस्यविजानतः ॥ ४६ ॥ क

र्मण्येवाधिकारस्तेमाफलेषुकदाचन ॥
माकर्मफलहेतुर्भूर्मातेसंगोऽस्त्वकर्म
णि ॥ ४७ ॥ योगस्थःकुरुकर्माणिसंगं
त्यक्त्वाधनंजय ॥ सिद्ध्यसिद्ध्योःसमो
भूत्वासमत्वंयोगउच्यते ॥ ४८ ॥ दूरे
णह्यवरंकर्मबुद्धियोगाद्धनंजय ॥ बुद्धौ
शरणमन्विच्छकृपणाः फलहेतवः ॥

॥ ४९ ॥ बुद्धियुक्तोजहातीहउभेसुकृ
तदुष्कृते ॥ तस्माद्योगाययुज्यस्वयो
गःकर्मसुकौशलम् ॥ ५० ॥ कर्मजंबुद्धि
युक्ताहिफलंत्यक्त्वामनीषिणः ॥ जन्म
बंधविनिर्मुक्ताःपदंगच्छंत्यनामयम् ॥
॥ ५१ ॥ यदातेमोहकलिलंबुद्धिर्व्यतित
रिष्यति ॥ तदागंतासिनिर्वेदंश्रोतव्य

स्यश्रुतस्यच ॥ ५२ ॥ श्रुतिविप्रतिपन्ना
तेयदास्थास्यतिनिश्चला ॥ समाधाव
चलाबुद्धिस्तदायोगमवाप्स्यसि॥५३॥
अर्जुनउवाच॥ स्थितप्रज्ञस्यकाभाषा
समाधिस्थस्यकेशव ॥ स्थितधीःकिंप्र
भाषेतकिमासीतव्रजेतकिम् ॥ ५४ ॥
श्रीभगवानुवाच ॥ प्रजहातियदाकामा

न्सर्वान्पार्थमनोगतान् ॥ आत्मन्येवा
त्मनातुष्टःस्थितप्रज्ञस्तदोच्यते॥ ५५ ॥
दुःखेष्वनुद्विग्नमनाःसुखेषुविगतस्पृहः॥
वीतरागभयक्रोधःस्थितधीर्मुनिरुच्यते
॥ ५६ ॥ यःसर्वत्रानभिस्नेहस्तत्तत्प्रा
प्यशुभाशुभम् ॥ नाभिनंदतिनद्वेष्टित
स्यप्रज्ञाप्रतिष्ठिता॥ ५७॥ यदासंहरते

चायंकूर्मोऽगानीवसर्वशः ॥ इंद्रियाणीं
द्रियार्थेभ्यस्तस्यप्रज्ञाप्रतिष्ठिता ॥५८॥
विषयाविनिवर्त्ततेनिराहारस्यदेहिनः ॥
रसवर्जंरसोऽप्यस्यपरंदृष्ट्वानिवर्त्तते ॥
॥ ५९ ॥ यततोह्यपिकौन्तेयपुरुषस्यावि
पश्चितः ॥ इन्द्रियाणिप्रमाथीनिहरंतिप्र
सभंमनः ॥ ६० ॥ तानिसर्वाणिसंयम्य

युक्तआसीतमत्परः॥ वशेहियस्येंद्रिया
णितस्यप्रज्ञाप्रतिष्ठिता॥ ६१ ॥ध्यायतो
विषयान्पुंसः संगस्तेषूपजायते ॥ संगा
त्संजायते कामःकामात्क्रोधोऽभिजाय
ते ॥ ६२ ॥ क्रोधाद्भवतिसंमोहःसंमोहा
त्स्मृतिविभ्रमः ॥स्मृतिभ्रंशाद्बुद्धिनाशो
बुद्धिनाशात्प्रणश्यति ॥ ६३ ॥ रागद्वे

षवियुक्तैस्तुविषयानिंद्रियैश्चरन् ॥ आ
त्मवश्यैर्विधेयात्माप्रसादमधिगच्छति
॥ ६४ ॥ प्रसादेसर्वदुःखानांहानिरस्यो
पजायते॥प्रसन्नचेतसोह्याशुबुद्धिःपर्यव
तिष्ठते॥६५॥नास्तिबुद्धिरयुक्तस्यनचा
युक्तस्यभावना ॥ नचाभावयतःशांतिर
शांतस्यकुतःसुखम्॥६६॥ इंद्रियाणांहि

चरतांयन्मनोऽनुविधीयते ॥ तदस्यहर
तिप्रज्ञांवायुर्नावमिवांभसि॥६७॥तस्मा
द्यस्यमहाबाहोनिगृहीतानिसर्वशः ॥
इंद्रियाणींद्रियार्थेभ्यस्तस्यप्रज्ञाप्रति
ष्ठिता ॥६८॥ यानिशासर्वभूतानांतस्यां
जागर्त्तिसंयमी ॥यस्यांजाग्रतिभूतानि
सानिशापश्यतोमुनेः ॥ ६९ ॥ आपूर्य

माणमचलप्रतिष्ठंसमुद्रमापःप्रविशंति
यद्वत् ॥तद्वत्कामायंप्रविशंतिसर्वेसशां
तिमाप्नोतिनकामकामी ॥७०॥ विहाय
कामान्यःसर्वान्पुमांश्चरतिनिःस्पृहः ॥
निर्ममोनिरहंकारःसशांतिमधिगच्छ
ति ॥ ७१ ॥ एषाब्राह्मीस्थितिःपार्थनैनां
प्राप्यविमुह्यति ॥ स्थित्वास्यामंतकाले

गी० ऽपिब्रह्मनिर्वाणमृच्छति ॥ ७२ ॥ ॥ इति अ०
६२ श्रीमद्भगवद्गीता० सांख्ययोगोनामद्वि ३
तीयोऽध्यायः॥२॥ ॥अर्जुनउवाच॥ ॥
ज्यायसीचेत्कर्मणस्तेमताबुद्धिर्जनार्द
न ॥ तत्किंकर्मणिघोरेमांनियोजयसि
केशव ॥ १ ॥ व्यामिश्रेणेववाक्येनबुद्धिं ६२
मोहयसीवमे॥तदेकंवदनिश्चित्ययेनश्रे

योऽहमाप्नुयाम् ॥२॥ श्रीभगवानुवाच ॥
लोकेऽस्मिन्द्विविधानिष्ठापुराप्रोक्ताम
यानघ ॥ ज्ञानयोगेनसांख्यानांकर्मयो
गेनयोगिनाम् ॥३॥ नकर्मणामनारंभा
न्नैष्कर्म्यंपुरुषोऽश्नुते ॥ नचसंन्यसनादे
वसिद्धिंसमधिगच्छति ॥ ४ ॥ नहिक
श्चित्क्षणमपिजातुतिष्ठत्यकर्मकृत् ॥

कार्यतेह्यवशःकर्मसर्वःप्रकृतिजैर्गुणैः ॥
॥ ५ ॥ कर्मेंद्रियाणिसंयम्ययआस्तेम
नसास्मरन् ॥ इंद्रियार्थान्विमूढात्मामि
थ्याचारःसउच्यते ॥ ६ ॥ यस्त्विंद्रिया
णिमनसानियम्यारभतेऽर्जुन ॥ कर्मेंद्रि
यैःकर्मयोगमसक्तःसविशिष्यते ॥ ७ ॥
नियतंकुरुकर्मत्वंकर्मज्यायोह्यकर्मणः

शरीरयात्रापिचतेनप्रसिद्ध्येदकर्मणः ॥ ८ ॥ यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्रलोकोऽयं कर्मबंधनः ॥ तदर्थंकर्मकौंतेयमुक्तसं गःसमाचर ॥ ९ ॥ सहयज्ञाःप्रजाःसृष्ट्वा पुरोवाचप्रजापतिः ॥ अनेनप्रसवि ष्यध्वमेषवोऽस्त्विष्टकामधुक् ॥ १० ॥ देवान्भावयतानेनतेदेवाभावयंतुवः ।

परस्परंभावयंतःश्रेयःपरमवाप्स्यथ ॥
॥ ११ ॥ इष्टान्भोगान्हिवोदेवादास्यंते
यज्ञभाविताः ॥ तैर्दत्तानप्रदायैभ्योयो
भुंक्तेस्तेनएवसः ॥ १२ ॥ यज्ञशिष्टा
शिनःसंतोमुच्यंतेसर्वकिल्बिषैः ॥ भुं
जतेतेत्वघंपापायेपचंत्यात्मकारणात्
॥ १३ ॥ अन्नाद्भवंतिभूतानिपर्जन्या

दन्नसंभवः ॥ यज्ञाद्भवतिपर्जन्योयज्ञः
कर्मसमुद्भवः ॥ १४ ॥ कर्मब्रह्मोद्भवं
विद्धिब्रह्माक्षरसमुद्भवम् ॥ तस्मात्सर्वं
गतंब्रह्मनित्यंयज्ञेप्रतिष्ठितम् ॥ १५ ॥
एवंप्रवर्तितंचक्रंनानुवर्त्तयतीहयः ॥ अ
घायुरिंद्रियारामोमोघंपार्थसजीवति ॥
॥ १६ ॥ यस्त्वात्मरतिरेवस्यादात्मतृ

प्तश्चमानवः ॥ आत्मन्येवचसंतुष्टस्त
स्यकार्यंनविद्यते ॥ १७ ॥ नैवतस्यकृते
नार्थोनाकृतेनेहकश्चन ॥ नचास्यसर्व
भूतेषुकश्चिदर्थव्यपाश्रयः ॥ १८ ॥ त
स्मादसक्तःसततंकार्यंकर्मसमाचर ॥
असक्तोह्याचरन्कर्मपरमाप्नोतिपूरुषः
॥ १९ ॥ कर्मणैवहिसंसिद्धिमास्थिता

जनकादयः। लोकसंग्रहमेवापिसंपश्य
न्कर्त्तुमर्हसि ॥ २० ॥ यद्यदाचरतिश्रेष्ठ
स्तत्तदेवेतरोजनः ॥ सयत्प्रमाणंकुरुते
लोकस्तदनुवर्त्तते ॥ २१ ॥ नमेपार्था
स्तिकर्त्तव्यंत्रिषुलोकेषुकिंचन ॥ नान
वाप्तमवाप्तव्यंवर्त्तएवचकर्मणि ॥ २२ ॥
यदिह्यहंनवर्तेयंजातुकर्मण्यतंद्रितः ॥

ममवर्त्मानुवर्त्तंते मनुष्याः पार्थ सर्वशः
॥२३॥ उत्सीदेयुरिमेलोकानकुर्यांकर्म
चेदहम्। संकरस्यचकर्तास्यामुपहन्या
मिमाःप्रजाः ॥ २४ ॥ सक्ताःकर्मण्यवि
द्वांसोयथाकुर्वंतिभारतकुर्याद्विद्वां स्त
थासक्ताश्चिकीर्षुर्लोकसंग्रहम् ॥ २५ ॥
न बुद्धिभेदं जनयेदज्ञानां कर्मसंगि

नाम् ॥ जोषयेत्सर्वकर्माणिविद्वान्युक्तः
समाचरन् ॥ २६ ॥ प्रकृतेः क्रियमाणा
निगुणैःकर्माणि सर्वशः ॥ अहंकारवि
मूढात्मा कर्त्ताहमिति मन्यते ॥ २७ ॥
तत्ववित्तु महाबाहो गुणकर्मविभाग
योः ॥ गुणा गुणेषुवर्त्तंत इति मत्वा न
सज्जते ॥ २८ ॥ प्रकृतेर्गुणसंमूढाःसज्जंते

गुणकर्मसु ॥ तानकृत्स्नविदो मंदान्कृ
त्स्नविन्न विचालयेत् ॥ २९ ॥मयि सर्वा
णि कर्माणि संन्यस्याध्यात्मचेतसा ॥
निराशीर्निर्ममो भूत्वा युद्ध्यस्व विग
तज्वरः ॥ ३० ॥ ये मे मतमिदं नित्य
मनुतिष्ठंति मानवाः ॥ श्रद्धावंतोऽनसू
यंतो मुच्यंते तेऽपि कर्मभिः ॥ ३१ ॥

ये त्वेतदभ्यसूयंतो नानुतिष्ठंति मे
मतम् ॥ सर्वज्ञानविमूढांस्तान्विद्धि
नष्टानचेतसः ॥ ३२ ॥ सदृशं चेष्टते
स्वस्याः प्रकृतेर्ज्ञानवानपि ॥ प्रकृतिं
यांति भूतानि निग्रहः किं करिष्यति
॥ ३३ ॥इंद्रियस्येंद्रियस्यार्थे रागद्वेषौ
व्यवस्थितौ ॥ तयोर्न वशमागच्छेत्तौ

ह्यस्य परिपंथिनौ ॥ ३४ ॥ श्रेयान्स्व
धर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ॥
स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः
॥ ३५ ॥ अर्जुनउवाच ॥ अथ केन प्रयुक्तो
ऽयं पापं चरति पूरुषः ॥ अनिच्छन्नपि
वार्ष्णेय बलादिव नियोजितः ॥ ३६ ॥
॥ श्रीभगवानुवाच ॥ काम एष क्रोध एष

रजोगुणसमुद्भवः ॥ महाशनो महापा
प्मा विद्ध्येनमिहवैरिणम् ॥ ३७ ॥ धूमे
नाव्रियते वह्निर्यथाऽऽदर्शो मलेन च ॥
यथोल्बेनावृतो गर्भस्तथा तेनेदमा
वृतम् ॥ ३८ ॥ आवृतं ज्ञानमेतेन
ज्ञानिनो नित्यवैरिणा ॥ कामरूपे
णकौंतेय दुष्पूरेणाऽनलेन च ॥ ३९ ॥

इंद्रियाणि मनो बुद्धिरस्याधिष्ठानमुच्यते॥ एतैर्विमोहयत्येष ज्ञानमावृत्य देहिनम् ॥ ४० ॥ तस्मात्त्वमिंद्रियाण्यादौ नियम्य भरतर्षभ ॥ पाप्मानं प्रजहि ह्येनं ज्ञानविज्ञाननाशनम्॥४१॥ इंद्रियाणि पराण्याहुरिंद्रियेभ्यःपरं मनः ॥ मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परत

स्तु सः ॥ ४२ ॥ एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्त
भ्यात्मानमात्मना ॥ जहि शत्रुं महाबा
हो कामरूपं दुरासदम् ॥ ४३ ॥ ॥ इति
श्रीमद्भ॰ पनि॰ ब्रह्मवि॰ योगशास्त्रे श्री
कृष्णार्जुनसंवादे कर्मयोगो नाम तृती
योऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥
॥ इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्य

यम् ॥ विवस्वान्मनवे प्राह मनुरिक्ष्वा
कवेऽब्रवीत् ॥ १ ॥ एवं परंपराप्राप्तमि
मं राजर्षयो विदुः ॥ स कालेनेह महता
योगो नष्टः परंतप ॥ २ ॥ स एवायं मया
तेऽद्य योगः प्रोक्तः पुरातनः ॥ भक्तोसि
मे सखा चेति रहस्यं ह्येतदुत्तमम् ॥ ३ ॥
अर्जुन उवाच ॥ ॥ अपरं भवतो जन्म

परं जन्म विवस्वतः ॥ कथमेतद्विजानी
यांत्वमादौ प्रोक्तवानिति ॥ ४ ॥ श्रीभ
गवानुवाच ॥ ॥ बहूनि मे व्यतीतानि
जन्मानि तव चार्जुन ॥तान्यहं वेद सर्वा
णि नत्वं वेत्थ परंतप ॥ ५ ॥ अजोऽपि
सन्नव्ययात्मा भूतानामीश्वरोऽपि सन्।
प्रकृतिं स्वामधिष्ठाय संभवाम्यात्ममा

यथा ॥ ६ ॥ यदा यदा हि धर्मस्य
ग्लानिर्भवति भारत ॥ अभ्युत्थानम
धर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम् ॥ ७ ॥
परित्राणाय साधूनां विनाशाय चदुष्कृ
ताम् ॥ धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि
युगे युगे ॥८॥ जन्म कर्म च मे दिव्यमे
वं यो वेत्ति तत्त्वतः ॥त्यक्त्वा देहं पुनर्ज

न्म नैति मामेति सोऽर्जुन॥ ९॥वीतराग
भयक्रोधा मन्मया मामुपाश्रिताः॥ बह
वोज्ञानतपसा पूता मद्भावमागताः१०॥
ये यथा मां प्रपद्यंते तांस्तथैव भजाम्य
हम् ॥ मम वर्त्मानुवर्त्तंते मनुष्याः
पार्थ सर्वशः ॥ ११ ॥ कांक्षंतः कर्मणां
सिद्धिं यजंत इह देवताः ॥ क्षिप्रं हि

मानुषे लोके सिद्धिर्भवति कर्मजा ॥ ॥ १२ ॥ चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्म विभागशः ॥ तस्य कर्त्तारमपि मां विद्ध्यकर्तारमव्ययम् ॥ १३ ॥ न मां कर्माणि लिंपंति न मे कर्मफले स्पृहा ॥ इति मां योऽभिजानाति कर्मभिर्न स बद्ध्यते ॥ १४ ॥ एवं ज्ञात्वा कृतं

कर्म पूर्वैरपि मुमुक्षुभिः ॥ कुरु कर्मैव
तस्मात्त्वं पूर्वैः पूर्वतरं कृतम् ॥ १५ ॥
किं कर्म किमकर्मेति कवयोऽप्यत्र मो
हिताः ॥ तत्ते कर्म प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञा
त्वा मोक्ष्यसेऽशुभात् ॥ १६ ॥ कर्म
णोह्यपि बोद्धव्यं बोद्धव्यं च विकर्म
णः ॥ अकर्मणश्च बोद्धव्यं गहना क

र्मणोगतिः ॥ १७ ॥ कर्मण्यकर्म यः पश्येदकर्मणि च कर्म यः ॥ स बुद्धिमान्मनुष्येषु स युक्तःकृत्स्नकर्मकृत् ॥ ॥ १८ ॥ यस्य सर्वे समारंभाः कामसंकल्पवर्जिताः ॥ ज्ञानाग्निदग्धकर्माणं तमाहुः पंडितं बुधाः ॥ १९ ॥ त्यक्त्वा कर्मफलासंगं नित्यतृप्तो निराश्रयः ॥

कर्मण्यभिप्रवृत्तोऽपि नैव किंचित्करो
ति सः ॥ २० ॥ निराशीर्यतचित्तात्मा
त्यक्तसर्वपरिग्रहः ॥ शारीरं केवलं क
र्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ॥ २१ ॥
यदृच्छालाभसंतुष्टो द्वंद्वातीतो विम
त्सरः ॥ समः सिद्धावसिद्धौ च कृत्वाऽ
पि न निबद्ध्यते ॥ २२ ॥ गतसंगस्य मु

क्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसः ॥ यज्ञायाच
रतः कर्म समग्रं प्रविलीयते ॥ २३ ॥ ब्र
ह्मार्पणं ब्रह्म हविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम् ॥
ब्रह्मैव तेन गंतव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना ॥
॥ २४ ॥ दैवमेवापरे यज्ञं योगिनः पर्युपा
सते ॥ ब्रह्माग्नावपरे यज्ञं यज्ञेनैवोपजुह्व
ति ॥ २५ ॥ श्रोत्रादीनींद्रियाण्यन्ये संय

माग्निषु जुह्वति ॥ शब्दादीन्विषयान
न्य इंद्रियाग्निषु जुह्वति ॥ २६ ॥ सर्वा
णींद्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे ॥
आत्मसंयमयोगाग्नौ जुह्वति ज्ञानदी
पिते ॥ २७ ॥ द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा
योगयज्ञास्तथापरे ॥ स्वाध्यायज्ञान
यज्ञाश्च यतयःसंशितव्रताः ॥ २८ ॥

अपाने जुह्वति प्राणं प्राणेऽपानं तथा
परे ॥ प्राणापानगती रुद्ध्वा प्राणायाम
परायणाः ॥ २९ ॥ अपरे नियताहाराः
प्राणान्प्राणेषु जुह्वति ॥ सर्वेऽप्येते यज्ञवि
दो यज्ञक्षपितकल्मषाः ॥ ३० ॥ यज्ञशि
ष्टामृतभुजो यांति ब्रह्म सनातनम् ॥
नायं लोकोस्त्ययज्ञस्य कुतोऽन्यः कुरु

सत्तम ॥ ३१ ॥ एवं बहुविधा यज्ञा वि
तता ब्रह्मणो मुखे ॥ कर्मजान्विद्धि ता
न्सर्वानेवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे ॥ ३२ ॥
श्रेयान्द्रव्यमयाद्यज्ञाज्ज्ञानयज्ञः परंतप
सर्वं कर्माखिलं पार्थ ज्ञाने परिसमाप्यते
॥ ३३ ॥ तद्विद्धिप्रणिपातेनपरिप्रश्नेनसे
वया॥उपदेक्ष्यंतितेज्ञानंज्ञानिनस्तत्वद

र्शिनः ॥ ३४ ॥ यज्ज्ञात्वानपुनर्मोहमे वंयास्यसिपांडव ॥ येनभूतान्यशेषे णद्रक्ष्यस्यात्मन्यथोमयि ॥३५॥ अपि चेदसिपापेभ्यः सर्वेभ्यः पापकृत्तमः ॥ सर्वंज्ञानप्लवेनैववृजिनंसंतरिष्यसि ३६ यथैधांसिसमिद्धोऽग्निर्भस्मसात्कुरुतेऽ र्जुन ॥ ज्ञानाग्निःसर्वकर्माणिभस्मसात्कु

रुतेतथा॥३७॥ नहि ज्ञानेन सदृशं पवित्र
मिहविद्यते॥तत्स्वयं योगसंसिद्धः काले
नात्मनि विंदति ॥ ३८ ॥ श्रद्धावाँल्लभते
ज्ञानं तत्परः संयतेंद्रियः ॥ ज्ञानं लब्ध्वा
परां शांतिमचिरेणाधिगच्छति ॥ ३९॥
अज्ञश्चाश्रद्दधानश्च संशयात्मा विनश्य
ति ॥ नायं लोकोऽस्ति न परो न सुखं सं

शयात्मनः ॥ ४० ॥ योगसंन्यस्तकर्माणं ज्ञानसंछिन्नसंशयम् ॥ आत्मवंतं न कर्माणि निबध्नंति धनंजय ॥ ४१ ॥ तस्मादज्ञानसंभूतं हृत्स्थं ज्ञानासिनात्मनः ॥ छित्त्वैनं संशयं योगमातिष्ठोत्तिष्ठ भारत ॥ ४२ ॥ इति श्रीमद्भग० ज्ञानयोगो नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अर्जुन उवाच ॥ संन्यासं कर्मणां कृष्ण
पुनर्योगं च शंससि ॥ यच्छ्रेय एतयोरे
कं तन्मे ब्रूहि सुनिश्चितम् ॥१॥ श्रीभग
वानुवाच ॥ संन्यासःकर्मयोगश्चनिःश्रे
यसकरावुभौ ॥ तयोस्तु कर्मसंन्यासा
त्कर्मयोगो विशिष्यते ॥ २ ॥ ज्ञेयः स
नित्यसंन्यासी यो न द्वेष्टि न कांक्षति॥

निर्द्वंद्वो हि महाबाहो सुखं बंधात्प्रमुच्यते ॥ ३ ॥ सांख्ययोगौपृथग्बालाः प्रवदंति न पंडिताः ॥ एकमप्यास्थितः सम्यगुभयोर्विंदते फलम् ॥ ४ ॥ यत्सांख्यैःप्राप्यते स्थानं तद्योगैरपि गम्यते एकं सांख्यं च योगं च यःपश्यति स पश्यति ॥ ५ ॥ संन्यासस्तु महाबाहो

दुःखमाप्तुमयोगतः ॥ योगयुक्तो मुनिर्ब्रह्म न चिरेणाधिगच्छति ॥ ६ ॥ योगयुक्तो विशुद्धात्मा विजितात्मा जितेंद्रियः ॥ सर्वभूतात्मभूतात्मा कुर्वन्नपि न लिप्यते ॥ ७ ॥ नैव किंचित्करोमीति युक्तो मन्येत तत्त्ववित् ॥ पश्यञ्छृण्वन्स्पृशञ्जिघ्रन्नश्नन्गच्छन्स्वपञ्छ्वसन् ॥

॥ ८ ॥ प्रलपन्विसृजन्गृह्णन्नुन्मिषन्निमिषन्नपि ॥ इंद्रियाणींद्रियार्थेषु वर्त्तंत इति धारयन् ॥ ९ ॥ ब्रह्मण्याधाय कर्माणि संगं त्यक्त्वा करोति यः ॥ लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवांभसा ॥ १० ॥ कायेन मनसा बुद्ध्या केवलैरिंद्रियैरपि ॥ योगिनःकर्म कुर्वंति संगं त्य

त्वात्मशुद्धये ॥ ११ ॥ युक्तः कर्मफलं त्यक्त्वा शांतिमाप्नोति नैष्ठिकीम् ॥ अयुक्तः कामकारेण फले सक्तो निब ध्यते ॥१२॥ सर्वकर्माणि मनसा संन्य स्यास्ते सुखं वशी ॥ नवद्वारे पुरे देही नैव कुर्वन्नकारयन् ॥ १३ ॥ न कर्तृत्वं न कर्माणि लोकस्य सृजति प्रभुः ॥

गी० न कर्मफलसंयोगं स्वभावस्तु प्रवर्त्त अ०
७० ते ॥ १४ ॥ नादत्ते कस्यचित्पापं न चैव ५
सुकृतं विभुः ॥ अज्ञानेनावृतं ज्ञानं तेन
मुह्यंति जंतवः ॥ १५ ॥ ज्ञानेन तु तदज्ञा
नंयेषांनाशितमात्मनः ॥तेषामादित्यव
ज्ज्ञानं प्रकाशयति तत्परम् ॥ १६ ॥ ७०
तद्बुद्धयस्तदात्मानस्तन्निष्ठास्तत्पराय

णाः ॥ गच्छंत्यपुनरावृत्तिं ज्ञान
निर्धूतकल्मषाः ॥ १७ ॥ विद्यावि
नयसंपन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि ॥
शुनि चैव श्वपाके च पंडिताः स
मदर्शिनः॥ १८॥ इहैव तैर्जितः सर्गो
येषां साम्ये स्थितं मनः॥ निर्दोषं हि स
मं ब्रह्म तस्माद्ब्रह्मणि ते स्थिताः॥१९॥

न प्रहृष्येत्प्रियं प्राप्य नोद्विजेत्प्राप्य चाप्रियम्॥स्थिरबुद्धिरसंमूढो ब्रह्मविद्ब्रह्मणि स्थितः ॥ २०॥बाह्यस्पर्शेष्वसक्तात्मा विंदत्यात्मनि यत्सुखम् ॥ स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखमक्षय्यमश्नुते२१॥ ये हि संस्पर्शजा भोगा दुःखयोनय एव ते ॥ आद्यन्तवन्तःकौन्तेय न तेषु रमते

बुधः ॥२२॥ शक्नोतीहैव यः सोढुं प्राक्छ
रीरविमोक्षणात् ॥ कामक्रोधोद्भवं वेगं
स युक्तः स सुखी नरः ॥२३॥ योंतःसुखों
तरारामस्तथांऽतर्ज्योतिरेव यः ॥ स यो
गी ब्रह्म निर्वाणं ब्रह्मभूतोऽधिगच्छति
॥२४॥ लभंते ब्रह्मनिर्वाणमृषयः क्षीण
कल्मषाः ॥ छिन्नद्वैधा यतात्मानःसर्व

भूतहिते रताः ॥ २५ ॥ कामक्रोधवि
युक्तानां यतीनां यतचेतसाम्॥अभितो
ब्रह्म निर्वाणं वर्त्तते विदितात्मनाम्
॥२६ स्पर्शान्कृत्वा बहिर्बाह्यांश्चक्षुश्चैवां
तरे भ्रुवोः ॥ प्राणापानौ समौ कृत्वा
नासाभ्यंतरचारिणौ ॥ २७ ॥ यतें
द्रियमनोबुद्धिर्मुनिर्मोक्षपरायणः ॥ वि

गतेच्छाभयक्रोधो यःसदा मुक्त ए
व सः ॥ २८ ॥ भोक्तारं यज्ञतपसांसर्व
लोकमहेश्वरम् ॥ सुहृदं सर्वभूतानांज्ञा
त्वा मां शांतिमृच्छति ॥ २९ ॥ इति
श्रीमद्भ०कर्मसंन्यासयोगो नाम पंच
मोऽध्यायः॥५॥श्रीभगवानुवाच॥अना
श्रितःकर्मफलंकार्यं कर्मकरोतियः॥ स

संन्यासीचयोगीचननिरग्निर्नचाक्रियः ॥१॥ यं संन्यासमितिप्राहुर्योगं तं विद्धि पांडव ॥ नह्यसंन्यस्तसंकल्पो योगी भवति कश्चन ॥२॥ आरुरुक्षोर्मुनेर्योगं कर्म कारणमुच्यते ॥ योगारूढस्य तस्यैव शमः कारणमुच्यते ॥३॥ यदा हि नेंद्रियार्थेषु न कर्मस्वनुषज्जते ॥

सर्वसंकल्पसंन्यासी योगारूढस्तदो च्यते ॥ ४ ॥ उद्धरेदात्मनात्मानंनात्मा नमवसादयेत् ॥ आत्मैव ह्यात्मनो बंधुरात्मैव रिपुरात्मनः ॥ ५ ॥ बंधुरा त्मात्मनस्तस्य येनात्मैवात्मना जि तः ॥ अनात्मनस्तु शत्रुत्वे वर्तेतात्मैव शत्रुवत् ॥ ६ ॥ जितात्मनः प्रशांतस्य

परमात्मा समाहितः ॥ शीतोष्णसुखदुः
खेषु तथा मानापमानयोः ॥ ७ ॥ ज्ञान
विज्ञानतृप्तात्मा कूटस्थो विजितेंद्रियः ॥
युक्त इत्युच्यते योगी समलोष्टाश्मकां
चनः ॥ ८ ॥ सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्य
स्थद्वेष्यबंधुषु ॥ साधुष्वपि च पापेषु
समबुद्धिर्विशिष्यते ॥ ९ ॥ योगी युंजीत

सततमात्मानं रहसि स्थितः ॥ एकाकी
यतचित्तात्मा निराशीरपरिग्रहः ॥ १० ॥
शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमा
त्मनः ॥ नात्युच्छ्रितं नातिनीचं चैला
जिनकुशोत्तरम् ॥ ११ ॥ तत्रैकाग्रं मनः
कृत्वा यतचित्तेंद्रियाक्रियः ॥ उपविश्या
सने युंज्याद्योगमात्मविशुद्धये ॥ १२ ॥

समं कायशिरोग्रीवं धारयन्नचलं स्थिरः ॥ संप्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकयन् ॥ १३ ॥ प्रशांतात्मा विगतभीर्ब्रह्मचारिव्रते स्थितः ॥ मनःसंयम्य मच्चित्तो युक्त आसीत मत्परः॥१४॥ युंजन्नेवं सदात्मानं योगी नियतमानसः ॥ शांतिं निर्वाणपरमां मत्संस्थाम

धिगच्छति ॥ १५ ॥ नात्यश्नतस्तु यो
गोऽस्ति न चैकांतमनश्नतः ॥ न चाति
स्वप्नशीलस्य जाग्रतो नैव चार्जुन १६॥
युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्म
सु॥युक्तस्वप्नावबोधस्ययेयोगो भवति दुः
खहा॥१७॥यदा विनियतं चित्तमात्म
न्येवावतिष्ठते ॥ निःस्पृहःसर्वकामेभ्यो

युक्त इत्युच्यते तदा ॥१८॥ यथादीपो
निवातस्थो नेंगते सोपमा स्मृता॥यो
गिनो यतचित्तस्य युंजतो योगमात्म
नः ॥१९॥ यत्रोपरमते चित्तं निरुद्धं यो
गसेवया ॥ यत्र चैवात्मनात्मानं पश्य
न्नात्मनितुष्यति २०॥ ॥ सुखमात्यं
तिकं यत्तद्बुद्धिग्राह्यमतींद्रियम् ॥ वेत्ति

यत्र न चैवाऽयं स्थितश्चलति तत्त्वतः ॥
॥ २१ ॥ यं लब्ध्वा चापरं लाभं मन्यते
नाधिकं ततः ॥ यस्मिन्स्थितो न दुःखे
न गुरुणापि विचाल्यते ॥ २२ ॥ तं वि
द्याद्दुःखसंयोगवियोगं योगसंज्ञितम् ॥
स निश्चयेन योक्तव्यो योगो ऽनिर्विण्ण
चेतसा ॥ २३ ॥ संकल्पप्रभवान्कामां

स्त्यक्त्वा सर्वानशेषतः ॥ मनसैवेंद्रि
यग्रामं विनियम्य समंततः ॥ २४ ॥
शनैःशनैरुपरमेद्बुद्ध्या धृतिगृहीतया ॥
आत्मसंस्थं मनःकृत्वा न किंचिदपि
चिंतयेत् ॥ २५ ॥ यतो यतो निश्चरति
मनश्चंचलमस्थिरम् ॥ ततस्ततो नि
यम्यैतदात्मन्येव वशं नयेत् ॥ २६ ॥

प्रशांतमनसं ह्येनं योगिनं सुखमुत्तमम्
उपैति शांतरजसं ब्रह्मभूतमकल्मष
म् ॥ २७ ॥ युंजन्नेवं सदात्मानं योगी
विगतकल्मषः ॥ सुखेन ब्रह्मसंस्पर्श
मत्यंतं सुखमश्नुते ॥ २८ ॥ सर्वभूतस्थ
मात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ॥ ईक्षते
योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः ॥ २९ ॥

योमां पश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति ॥ तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति ॥३०॥ सर्वभूतस्थितं यो मां भजत्येकत्वमास्थितः ॥ सर्वथा वर्त्तमानोऽपि स योगी मयि वर्तते ॥ ३१ ॥ आत्मौपम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन ॥ सुखं वा यदि वा दुःखं स योगी

परमो मतः ॥ ३२ ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥
योऽयं योगस्त्वया प्रोक्तः साम्येन मधु
सूदन ॥ एतस्याहं न पश्यामि चंचल
त्वात्स्थितिं स्थिराम् ॥ ३३ ॥ चंचलं हि
मनः कृष्ण प्रमाथि बलवद्दृढम् ॥ तस्या
हं निग्रहं मन्ये वायोरिव सुदुष्करम् ॥
॥ ३४ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ असंशयं

महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम् ॥ अभ्या
सेन तु कौंतेय वैराग्येण च गृह्यते ॥ ३५ ॥
असंयतात्मना योगो दुष्प्राप इति मे
मतिः ॥ वश्यात्मना तु यतता शक्योऽ
वाप्तुमुपायतः ॥ ३६ ॥ अर्जुन उवाच ॥
अयतिः श्रद्धयोपेतो योगाच्चलितमान
सः ॥ अप्राप्य योगसंसिद्धिं कां गतिं कृ

ष्ण गच्छति ॥३७॥ कच्चिन्नोभयविभ्रष्ट
श्छिन्नाभ्रमिव नश्यति ॥ अप्रतिष्ठो
महाबाहो विमूढो ब्रह्मणः पथि ॥ ३८॥
एतन्मे संशयं कृष्ण छेत्तुमर्हस्यशेषतः।
त्वदन्यः संशयस्यास्यच्छेत्ता न ह्युपप
द्यते॥ ३९ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ पार्थ
नैवेह नामुत्र विनाशस्तस्य विद्यते ॥

नहि कल्याणकृत्कश्चिद्दुर्गतिं तात ग
च्छति ॥ ४० ॥ प्राप्यपुण्यकृताँल्लो
कानुषित्वा शाश्वतीः समाः ॥ शुचीनां
श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टोऽभिजायते ॥
॥ ४१ ॥ अथवा योगिनामेव कुले भवति
धीमताम् ॥ एतद्धिदुर्लभतरं लोके जन्म
यदीदृशम् ॥ ४२ ॥ तत्र तं बुद्धिसंयोगं

लभते पौर्वदैहिकम् ॥ यतते च ततो भू
यः संसिद्धौ कुरुनंदन ॥ ४३ ॥ पूर्वाभ्यासे
न तेनैव ह्रियते ह्यवशोऽपि सः ॥ जिज्ञा
सुरपि योगस्य शब्दब्रह्माऽतिवर्त्तते ४४ ॥
प्रयत्नाद्यतमानस्तु योगी संशुद्धकि
ल्बिषः ॥ अनेकजन्मसंसिद्धस्ततो
याति परां गतिम् ॥ ४५ ॥ तपस्विभ्यो

ऽधिको योगी ज्ञानिभ्योऽपि मतोऽधि
कः ॥ कर्मिभ्यश्चाऽधिको योगीतस्मा
द्योगी भवार्जुन ॥ ४६ ॥ योगिनामपि
सर्वेषां मद्गतेनांतरात्मना ॥ श्रद्धावा
न्भजते यो मां स मे युक्ततमो मतः ॥
॥४७॥इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु
ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसं

वादेअभ्यासयोगो नाम षष्ठोऽध्यायः६
॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ मय्यासक्तम
नाः पार्थ योगं युंजन्मदाश्रयः ॥ असं
शयं समग्रं मां यथा ज्ञास्यसि त
च्छृणु ॥ १ ॥ ज्ञानं तेऽहं सविज्ञानमिदं
वक्ष्याम्यशेषतः ॥ यज्ज्ञात्वा नेह भूयो
ऽन्यज्ज्ञातव्यमवशिष्यते ॥२॥ मनुष्या

णां सहस्रेषु कश्चिद्यतति सिद्धये ॥ यत
तामपि सिद्धानां कश्चिन्मां वेत्ति तत्त्व
तः ॥ ३ ॥ भूमिरापोऽनलो वायुः खं मनो
बुद्धिरेव च ॥ अहंकार इतीयं मे भिन्ना
प्रकृतिरष्टधा ॥४॥ अपरेयमितस्त्वन्यां
प्रकृतिं विद्धि मे पराम् ॥ जीवभूतां महा
बाहो ययेदं धार्यते जगत् ॥५॥ एतद्यो

नीनि भूतानि सर्वाणीत्युपधारय॥ अहं कृत्स्नस्य जगतः प्रभवः प्रलयस्तथा॥६॥ मत्तः परतरं नान्यत्किंचिदस्ति धनंजय ॥ मयि सर्वमिदं प्रोतं सूत्रे मणिगणा इव ॥ ७ ॥ रसोऽहमप्सु कौंतेय प्रभाऽस्मि शशिसूर्ययोः ॥ प्रणवः सर्ववेदेषु शब्दः खे पौरुषं नृषु ॥८॥ पुण्यो

गंधः पृथिव्यां च तेजश्चास्मि विभावसौ जीवनं सर्वभूतेषु तपश्चास्मि तपस्विषु ॥ ९ ॥ बीजं मां सर्वभूतानां विद्धि पार्थ सनातनम् ॥ बुद्धिर्बुद्धिमतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम् ॥ १० ॥ बलं बलवतामस्मि कामरागविवर्जितम् ॥ धर्माविरुद्धो भूतेषु कामोऽस्मि भरतर्षभ ॥

॥ ११ ॥ ये चैव सात्विका भावा राजसा
स्तामसाश्च ये ॥ मत्त एवेति तान्विद्धि
न त्वहं तेषु ते मयि ॥ १२ ॥ त्रिभिर्गुणम
यैर्भावैरेभिः सर्वमिदं जगत् ॥ मोहितं
नाभिजानाति मामेभ्यः परमव्ययम् ॥
॥ १३ ॥ दैवी ह्येषा गुणमयी मम माया
दुरत्यया ॥ मामेव ये प्रपद्यंते मायामे

तां तरंति ते ॥ १४ ॥ न मां दुष्कृतिनो
मूढाःप्रपद्यंते नराधमाः ॥ माययापहृत
ज्ञाना आसुरं भावमाश्रिताः ॥ १५ ॥
चतुर्विधा भजंते मां जनाः सुकृतिनो
ऽर्जुन ॥ आर्त्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च
भरतर्षभ ॥१६॥ तेषां ज्ञानी नित्ययुक्त
एकभक्तिर्विशिष्यते॥प्रियो हि ज्ञानिनो

ऽत्यर्थमहं स च मम प्रियः ॥ १७ ॥ उ
दाराः सर्व एवैते ज्ञानी त्वात्मैव मे मत
म् ॥ आस्थितः स हि युक्तात्मा मामे
वानुत्तमां गतिम् ॥ १८ ॥ बहूनां जन्म
नामंते ज्ञानवान्मां प्रपद्यते ॥ वासुदेवः
सर्वमिति स महात्मा सुदुर्लभः ॥ १९ ॥
कामैस्तैस्तैर्हृतज्ञानाः प्रपद्यंतेऽन्यदेव

ता: ॥ तंतं नियममास्थाय प्रकृत्या नि
यता: स्वया ॥ २० ॥ योयो यांयां तनुंभ
क्त:श्रद्धयार्चितुमिच्छति ॥ तस्यतस्या
चलां श्रद्धां तामेव विदधाम्यहम्॥२१॥
स तया श्रद्धया युक्तस्तस्याराधनमीह
ते ॥ लभते च तत:कामान्मयैव विहिता
न्हितान् ॥ २२ ॥अंतवत्तु फलं तेषां तद्भ

वत्यल्पमेधसाम् ॥ देवान्देवयजो यांति मद्भक्ता यांति मामपि ॥ २३ ॥ अव्यक्तं व्यक्तिमापन्नं मन्यंते मामबुद्धयः ॥ परं भावमजानंतो ममाव्ययमनुत्तमम् ॥ ॥ २४ ॥ नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमा यासमावृतः ॥ मूढोऽयं नाभिजानाति लोको मामजमव्ययम् ॥ २५ ॥ वेदाहं

समतीतानि वर्त्तमानानि चार्जुन ॥ भ
विष्याणि च भूतानि मां तु वेद न क
श्चन ॥२६॥ इच्छाद्वेषसमुत्थेन द्वंद्वमो
हेन भारत ॥ सर्वभूतानि संमोहं सर्गे
यांति परंतप ॥ २७ ॥ येषां त्वंतगतं
पापं जनानां पुण्यकर्मणाम् ॥ते द्वंद्वमो
हनिर्मुक्ता भजंते मां दृढव्रताः ॥ २८ ॥

जरामरणमोक्षाय मामाश्रित्य यतंति ये ॥ ते ब्रह्म तद्विदुःकृत्स्नमध्यात्मं कर्म चाखिलम् ॥२९॥ साधिभूताधिदैवं मां साधियज्ञं च ये विदुः ॥ प्रयाणकालेऽपि च मां ते विदुर्युक्तचेतसः ॥ ३० ॥ इति श्रीमद्भगव० ज्ञानविज्ञानयोगो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ अर्जुन उवाच ॥

किं तद्ब्रह्म किमध्यात्मं किं कर्म पुरुषो
त्तम ॥ अधिभूतं च किं प्रोक्तमधिदैवं
किमुच्यते ॥ १ ॥ अधियज्ञः कथं को
ऽत्र देहेऽस्मिन्मधुसूदन ॥ प्रयाणकाले
च कथं ज्ञेयोऽसि नियतात्मभिः ॥ २ ॥
श्रीभगवानुवाच ॥अक्षरं ब्रह्म परमं स्व
भावोऽध्यात्ममुच्यते ॥ भूतभावोद्भव

करो विसर्गः कर्मसंज्ञितः॥३॥अधिभूतं क्षरो भाव पुरुषश्चाधिदैवतम् ॥अधिय ज्ञोऽहमेवात्र देहे देहभृतां वर ॥ ४ ॥ अंतकाले च मामेव स्मरन्मुक्त्वा कले वरम् ॥ यः प्रयाति स मद्भावं याति ना स्त्यत्र संशयः॥ ५ ॥ यंयं वापि स्मरन् भावं त्यजत्यंते कलेवरम् ॥ तंतमेवै

ति कौंतेय सदा तद्भावभावितः ॥ ६ ॥
तस्मात्सर्वेषु कालेषुमामनुस्मर युद्ध्य
च ॥ मय्यर्पितमनोबुद्धिर्मामेवैष्यस्यसं
शयः ॥७॥ अभ्यासयोगयुक्तेन चेतसा
नान्यगामिना ॥ परमं पुरुषं दिव्यं याति
पार्थानुचिंतयन् ॥ ८ ॥ कविंपुराणम
नुशासितारमणोरणीयांसमनुस्मरेद्यः

सर्वस्यधातारमचिंत्यरूपमादित्यवर्णं
तमसः परस्तात् ॥ ९ ॥ प्रयाणकाले
मनसाचलेन भक्त्या युक्तो योगबलेन
चैव॥भ्रुवोर्मध्ये प्राणमावेश्य सम्यक्स
तं परं पुरुषमुपैतिदिव्यम् ॥१०॥यदक्षरं
वेदविदो वदंति विशंति यद्यतयो वीतरा
गाः ॥ यदिच्छंतो ब्रह्मचर्यं चरंति तत्ते

पदं संग्रहेणप्रवक्ष्ये ॥११॥ सर्वद्वाराणि
संयम्य मनो हृदि निरुद्ध्य च ॥ मूर्ध्न्या
धायात्मनः प्राणमास्थितो योगधारणा
म् ॥ १२ ॥ ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहर
न्मामनुस्मरन् ॥ यः प्रयाति त्यजन्देहं
स याति परमां गतिम् ॥ १३ ॥ अनन्य
चेताः सततं यो मां स्मरति नित्यशः ॥

तस्याहं सुलभः पार्थ नित्ययुक्तस्य यो गिनः ॥ १४॥ मामुपेत्य पुनर्जन्म दुःखा लयमशाश्वतम् ॥ नाप्नुवंति महात्मानः संसिद्धिं परमां गताः ॥१५॥ आ ब्रह्मभु वनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन ॥ मामुपे त्य तु कौन्तेय पुनर्जन्म न विद्यते १६॥ सहस्रयुगपर्यंतमहर्यद्ब्रह्मणो विदुः ॥ रा

त्रिं युगसहस्रांतां तेऽहोरात्रविदो जनाः ॥ १७ ॥ अव्यक्ताद्व्यक्तयः सर्वाः प्रभवंत्यहरागमे ॥ राज्यागमे प्रलीयंते तत्रैवाव्यक्तसंज्ञके ॥ १८ ॥ भूतग्रामः स एवायं भूत्वाभूत्वा प्रलीयते ॥ राज्यागमेऽवशः पार्थ प्रभवत्यहरागमे ॥१९॥ परस्तस्मात्तु भावोऽन्योऽव्यक्तोऽव्यक्ता

त्सनातनः॥ यः स सर्वेषु भूतेषु नश्यत्सु
न विनश्यति ॥ २० ॥ अव्यक्तोऽक्षरइत्यु
क्तस्तमाहुः परमां गतिम् ॥ यं प्राप्य न
निवर्त्तते तद्धाम परमं मम ॥ २१ ॥
पुरुषः स परः पार्थ भक्त्या लभ्यस्त्वन
न्यया ॥ यस्यांतःस्थानि भूतानि येन
सर्वमिदं ततम्॥२२ ॥यत्र काले त्वनावृ

त्तिमावृत्तिं चैव योगिनः ॥ प्रयाता यां
ति तं कालं वक्ष्यामि भरतर्षभ ॥ २३॥
अग्निर्ज्योतिरहः शुक्लः षण्मासा उत्तरा
यणम् ॥ तत्र प्रयाता गच्छंति ब्रह्म ब्रह्म
विदोजनाः ॥ २४ ॥ धूमो रात्रिस्तथा
कृष्णः षण्मासा दक्षिणायनम् ॥ तत्र चां
द्रमसं ज्योतिर्योगी प्राप्य निवर्तते२५॥

शुक्लकृष्णे गती ह्येते जगतः शाश्वते
मते ॥ एकया यात्यनावृत्तिमन्ययाऽऽ
वर्त्तते पुनः ॥ २६ ॥ नैते सृती पार्थ जा
नन्योगी मुह्यति कश्चन ॥ तस्मात्सर्वेषु
कालेषु योगयुक्तो भवार्जुन ॥ २७ ॥ वेदेषु
यज्ञेषु तपस्सु चैव दानेषु यत्पुण्यफलं
प्रदिष्टम् ॥ अत्येति तत्सर्वमिदं विदित्वा

योगी परं स्थानमुपैति चाद्यम् ॥ २८ ॥
इति श्रीमद्भ० सू० ब्रह्म० योग० श्रीकृ०
महापुरुषयोगो नामाष्टमोऽध्यायः ।८॥
॥ श्रीभगवानुवाच ॥ इदं तु ते गुह्यतमं
प्रवक्ष्याम्यनसूयवे ॥ ज्ञानं विज्ञानसहि
तं यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसेऽशुभात् ॥ १ ॥
राजविद्या राजगुह्यं पवित्रमिदमुत्तमम्

प्रत्यक्षावगमं धर्म्यं सुसुखं कर्त्तुमव्य
यम् ॥ २ ॥ अश्रद्दधानाः पुरुषा धर्म
स्यास्य परंतप ॥ अप्राप्य मां निवर्त्तंते
मृत्युसंसारवर्त्मनि ॥ ३ ॥ मया तत
मिदं सर्वं जगदव्यक्तमूर्तिना ॥ मत्स्था
नि सर्वभूतानि न चाहं तेष्ववस्थितः ॥
॥ ४ ॥ नच मत्स्थानि भूतानि पश्य मे

योगमैश्वरम् ॥ भूतभृन्न च भूतस्थो ममात्मा भूतभावनः ॥ ५ ॥ यथाकाशस्थितो नित्यं वायुः सर्वत्रगो महान् ॥ तथा सर्वाणि भूतानि मत्स्थानीत्युपधारय ॥ ६ ॥ सर्वभूतानि कौंतेय प्रकृतिं यांति मामिकाम् ॥ कल्पक्षये पुनस्तानि कल्पादौ विसृजाम्यहम् ॥ ७॥ प्रकृ

तिं स्वामवष्टभ्य विसृजामि पुनः पुनः॥
भूतग्राममिमं कृत्स्नमवशं प्रकृतेर्वशा
त् ॥ ८ ॥ न च मां तानि कर्माणि निबध्नं
ति धनंजय ॥ उदासीनवदासीनमसक्तं
तेषु कर्मसु ॥ ९ ॥ मयाध्यक्षेण प्रकृतिः
सूयते सचराचरम् ॥ हेतुनानेन कौंतेय
जगद्विपरिवर्त्तते ॥ १० ॥ अवजानंति

मां मूढा मानुषीं तनुमाश्रितम् ॥ परं भावमजानंतो मम भूतमहेश्वरम् ११॥ मोघाशा मोघकर्माणो मोघज्ञाना विचेतसः ॥ राक्षसीमासुरीं चैव प्रकृतिं मोहिनीं श्रिताः ॥ १२ ॥ महात्मानस्तु मां पार्थ दैवीं प्रकृतिमाश्रिताः ॥ भजंत्यनन्यमनसो ज्ञात्वा भूतादिमव्ययम् १३॥

सततं कीर्तयंतो मां यतंतश्च दृढव्रताः॥
नमस्यंतश्च मां भक्त्या नित्ययुक्ता
उपासते ॥ १४ ॥ ज्ञानयज्ञेन चाप्यन्ये
यजंतो मामुपासते ॥ एकत्वेन पृथक्त्वे
न बहुधा विश्वतोमुखम् ॥ १५ ॥ अहं
क्रतुरहं यज्ञः स्वधाहमहमौषधम्॥मंत्रो
ऽहमहमेवाज्यमहमग्निरहं हुतम् ॥१६॥

पिताहमस्य जगतो माता धाता पिता
महः ॥वेद्यं पवित्रमोङ्कार ऋक्साम यजु
रेव च ॥ १७ ॥ गतिर्भर्त्ता प्रभुः साक्षी
निवासः शरणं सुहृत् ॥ प्रभवः प्रलयः
स्थानं निधानं बीजमव्ययम् ॥ १८ ॥
तपाम्यहमहं वर्षं निगृह्णाम्युत्सृजामि
च ॥ अमृतं चैव मृत्युश्च सदसच्चाहमर्जु

न ॥१९॥ त्रैविद्या मां सोमपाः पूतपापा
यज्ञैरिष्ट्वा स्वर्गतिं प्रार्थयंते॥ते पुण्यमा
साद्य सुरेंद्रलोकमश्नंति दिव्यां दिवि दे
वभोगान् ॥२०॥ ते तं भुक्त्वास्वर्गलोकं
विशालं क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशंति
एवं त्रयीधर्ममनुप्रपन्ना गतागतं काम
कामा लभंते ॥२१॥ अनन्याश्चिंतयंतो

मां ये जनाः पर्युपासते ॥ तेषां नित्या
भियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम् ॥२२॥
येऽप्यन्यदेवताभक्ता यजंते श्रद्धया
न्विताः ॥ तेऽपि मामेव कौंतेय यजंत्य
विधिपूर्वकम् ॥ २३ ॥ अहं हि सर्वय
ज्ञानां भोक्ता च प्रभुरेव च ॥ न तु माम
भिजानंति तत्त्वेनातश्च्यवंति ते ॥ २४ ॥

यांति देवव्रता देवान्पितॄन्यांति पितृव्र
ताः ॥ भूतानि यांति भूतेज्या यांति
मद्याजिनोऽपि माम् ॥ २५ ॥ पत्रं पुष्पं
फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ॥
तदहं भक्त्युपहृतमश्नामि प्रयतात्मनः
॥ २६ ॥ यत्करोषि यदश्नासि यज्जुहो
षि ददासि यत् ॥ यत्तपस्यसि कौंतेय

तत्कुरुष्व मदर्पणम् ॥ २७ ॥ शुभाशुभ
फलैरेवं मोक्ष्यसे कर्मबंधनैः ॥ संन्यास
योगयुक्तात्मा विमुक्तो मामुपैष्यसि
॥ २८ ॥ समोऽहं सर्वभूतेषु न मे द्वेष्यो
ऽस्ति न प्रियः ॥ ये भजंति तु मां भक्त्या
मयि ते तेषु चाप्यहम् ॥ २९ ॥ अपि चे
त्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक् ॥

साधुरेव स मंतव्यः सम्यग्व्यवसितो हि सः ॥ ३० ॥ क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वच्छांतिं निगच्छति ॥ कौंतेय प्रति जानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति ॥ ३१ ॥ मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य येऽपि स्युः पापयोनयः॥स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रा स्तेऽपि यांति परां गतिम् ॥ ३२ ॥ किं

पुनर्ब्राह्मणाःपुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा
अनित्यमसुखं लोकमिमंप्राप्यभजस्व
माम् ॥ ३३ ॥ मन्मना भव मद्भक्तो म
द्याजी मां नमस्कुरु ॥ मामेवैष्यसि
युक्त्वैवमात्मानं मत्परायणः ॥ ३४ ॥
इति श्रीमद्भग० राजविद्याराजगुह्ययो
गो नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥ भूय एव महाबाहो शृणु मे परमं वचः ॥ यत्तेऽहं प्रीयमाणाय वक्ष्यामि हितकाम्यया ॥ १ ॥ न मे विदुः सुरगणाः प्रभवं न महर्षयः॥ अहमादिर्हि देवानां महर्षीणांच सर्वशः ॥२॥ यो मामजमनादिं च वेत्ति लोकमहेश्वरम् ॥ असंमूढः स मर्त्येषु सर्वपापैः

प्रमुच्यते ॥ ३ ॥ बुद्धिर्ज्ञानमसंमोहः क्षमा सत्यं दमः शमः ॥ सुखं दुःखं भवो भावो भयं चाभयमेव च ॥४॥ अहिंसा समता तुष्टिस्तपो दानं यशोऽयशः ॥ भवंति भावा भूतानां मत्त एव पृथग्विधाः ॥५॥ महर्षयः सप्त पूर्वे चत्वारो मनवस्तथा ॥ मद्भावा मानसा जाता

येषां लोक इमाः प्रजाः ॥ ६ ॥ एतां
विभूतिं योगं च मम यो वेत्ति तत्त्वतः॥
सोऽविकंपेन योगेन युज्यते नात्र सं
शयः ॥ ७ ॥ अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः
सर्वं प्रवर्त्तते ॥ इति मत्वा भजंते मां
बुधा भावसमन्विताः ॥ ८ ॥ मच्चित्ता
मद्गतप्राणा बोधयंतः परस्परम् ॥ क

थयंतश्च मां नित्यं तुष्यंति च रमंति च ॥ ९ ॥ तेषां सततयुक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकम् ॥ ददामि बुद्धियोगं तं येन मामुपयांति ते ॥ १० ॥ तेषामेवानुकंपार्थमहमज्ञानजं तमः ॥ नाशयाम्यात्मभावस्थो ज्ञानदीपेन भास्वता ॥ ११ ॥ अर्जुन उवाच॥परं ब्रह्म

परं धाम पवित्रं परमं भवान्॥ पुरुषं शा
श्वतं दिव्यमादिदेवमजं विभुम् ॥ १२॥
आहुस्त्वामृषयः सर्वे देवर्षिर्नारदस्तथा
असितो देवलो व्यासः स्वयं चैव ब्रवी
षि मे ॥ १३ ॥ सर्वमेतदृतं मन्ये यन्मां
वदसि केशव ॥ न हि ते भगवन् व्य
क्तिं विदुर्देवा न दानवाः ॥ १४ ॥ स्वय

मेवात्मनात्मानं वेत्थ त्वं पुरुषोत्तम ॥
भूतभावन भूतेश देवदेव जगत्पते १५॥
वक्तुमर्हस्यशेषेण दिव्या ह्यात्मविभूत
यः ॥ याभिर्विभूतिभिर्लोकानिमांस्त्वं
व्याप्य तिष्ठसि ॥ १६ ॥ कथं विद्यामहं
योगिंस्त्वां सदा परिचिंतयन्॥केषुकेषु
च भावेषु चिंत्योऽसि भगवन्मया १७॥

विस्तरेणात्मनो योगं विभूतिं च जनार्द
न॥ भूयः कथय तृप्तिर्हि शृण्वतो नास्ति
मेऽमृतम्॥ १८॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥
हन्त ते कथयिष्यामि दिव्या ह्यात्मवि
भूतयः ॥ प्राधान्यतः कुरुश्रेष्ठ नास्त्य
न्तोविस्तरस्य मे ॥ १९॥ अहमात्मा
गुडाकेश सर्वभूताशयस्थितः ॥ अहमा

दिश्चमध्यं च भूतानामंत एव च॥२०॥ आदित्यानामहं विष्णुर्ज्योतिषां रविरंशुमान् ॥ मरीचिर्मरुतामस्मि नक्षत्राणामहं शशी॥ २१ ॥ वेदानां सामवेदोस्मि देवानामस्मि वासवः ॥ इंद्रियाणां मनश्चास्मि भूतानामस्मि चेतना॥२२॥ रुद्राणां शंकरश्चास्मि वित्तेशो यक्षरक्ष

साम्॥ वसूनां पावकश्चास्मि मेरुः शिख
रिणामहम् ॥ २३ ॥ पुरोधसां च मुख्यं
मां विद्धि पार्थ बृहस्पतिम् ॥ सेनानीना
महं स्कंदः सरसामास्मि सागरः॥ २४ ॥
महर्षीणां भृगुरहं गिरामस्म्येकमक्षर
म् ॥ यज्ञानां जपयज्ञोऽस्मि स्थावराणां
हिमालयः॥ २५ ॥ अश्वत्थः सर्ववृक्षा

णां देवर्षीणां च नारदः ॥ गंधर्वाणां
चित्ररथः सिद्धानां कपिलो मुनिः॥२६॥
उच्चैःश्रवसमश्वानां विद्धि माममृतोद्भ
वम्॥ ऐरावतं गजेंद्राणां नराणां च नरा
धिपम् ॥ २७ ॥ आयुधानामहं वज्रं धे
नूनामस्मि कामधुक् ॥ प्रजनश्चास्मि
कंदर्पः सर्पाणामस्मि वासुकिः॥ २८ ॥

अनंतश्चास्मि नागानां वरुणो यादसा महम् ॥ पितॄणामर्यमा चास्मि यमः संयमतामहम् ॥ २९ ॥ प्रह्लादश्चास्मि दैत्यानां कालः कलयतामहम् ॥ मृगाणां च मृगेन्द्रोऽहं वैनतेयश्च पक्षिणाम् ॥ ३० ॥ पवनः पवतामस्मि रामः शस्त्रभृतामहम् ॥ झषाणां मकरश्चास्मि

स्रोतसामस्मि जाह्नवी ॥ ३१ ॥ सर्गा
णामादिरन्तश्च मध्यं चैवाहमर्जुन ॥
अध्यात्मविद्या विद्यानां वादः प्रवदता
महम् ॥ ३२ ॥ अक्षराणामकारोऽस्मि
द्वंद्वः सामासिकस्यच ॥ अहमेवाक्षयः
कालो धाताहं विश्वतोमुखः ॥ ३३ ॥
मृत्युः सर्वहरश्चाहमुद्भवश्च भविष्यता

म् ॥ कीर्तिः श्रीर्वाक्च नारीणां स्मृतिर्मे
धा धृतिः क्षमा ॥ ३४ ॥ बृहत्साम तथा
साम्नां गायत्री छंदसामहम् ॥ मासानां
मार्गशीर्षोऽहमृतूनां कुसुमाकरः ॥ ३५ ॥
द्यूतं छलयतामस्मि तेजस्तेजस्विनाम
हम् ॥ जयोऽस्मि व्यवसायोऽस्मि सत्त्वं
सत्त्ववतामहम् ॥ ३६ ॥ वृष्णीनां वासुदे

वोऽस्मि पांडवानां धनंजयः॥मुनीनाम
प्यहं व्यासः कवीनामुशनाकविः॥३७॥
दंडो दमयतामस्मि नीतिरस्मि जिगी
षताम् ॥ मौनं चैवास्मिगुह्यानां ज्ञानं
ज्ञानवतामहम् ॥ ३८ ॥ यच्चापि सर्वभू
तानां बीजं तदहमर्जुन ॥ न तदस्ति वि
ना यत्स्यान्मया भूतं चराचरम्॥३९॥

नान्तोऽस्ति मम दिव्यानां विभूतीनां
परंतप ॥ एष तूद्देशतः प्रोक्तो विभूतेर्वि
स्तरो मया ॥ ४० ॥ यद्यद्विभूतिमत्स
त्त्वं श्रीमदूर्जितमेव वा ॥ तत्तदेवावगच्छ
त्वं मम तेजोंऽशसंभवम् ॥ ४१ ॥ अथवा ब
हुनैतेन किं ज्ञातेन तवार्जुन ॥ विष्टभ्याह
मिदं कृत्स्नमेकांशेन स्थितो जगत् ४२ ॥

इति श्रीमद्भग० विभूतियोगो नाम
दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ अर्जुन
उवाच ॥ ॥मदनुग्रहाय परमं गुह्यम
ध्यात्मसंज्ञितम् ॥ यत्त्वयोक्तं वचस्तेन
मोहोऽयं विगतो मम ॥ १ ॥ भवाप्ययौ
हि भूतानां श्रुतौ विस्तरशो मया॥त्वत्तः
कमलपत्राक्ष माहात्म्यमपि चाव्यय

म् ॥ २ ॥ एवमेतद्यथात्थत्वमात्मानं
परमेश्वर ॥ द्रष्टुमिच्छामि ते रूपमै
श्वरं पुरुषोत्तम ॥ ३ ॥ मन्यसे यदि
तच्छक्यं मया द्रष्टुमिति प्रभो॥ योगेश्व
रततो मे त्वं दर्शयात्मानमव्ययम्॥४॥
श्रीभगवानुवाच॥पश्य मे पार्थ रूपाणि
शतशोऽथ सहस्रशः ॥ नानाविधानि दि

व्यानि नानावर्णाकृतीनि च ॥५॥ पश्यादित्यान्वसून्रुद्रानश्विनौ मरुतस्तथा ॥ बहून्यदृष्टपूर्वाणि पश्याश्चर्याणि भारत ॥ ६ ॥ इहैकस्थं जगत्कृत्स्नं पश्याद्य सचराचरम् ॥ मम देहे गुडाकेश यच्चान्यद्द्रष्टुमिच्छसि ॥७॥ न तु मां शक्यसे द्रष्टुमनेनैव स्वचक्षुषा ॥ दिव्यं ददामि

ते चक्षुः पश्य मे योगमैश्वरम् ॥ ८ ॥
संजय उवाच॥एवमुक्त्वा ततो राजन्म
हायोगेश्वरो हरिः ॥दर्शयामास पार्थाय
परमं रूपमैश्वरम् ।९।अनेकवक्त्रनयन
मनेकाद्भुतदर्शनम्॥अनेकदिव्याभरणं
दिव्यानेकोद्यतायुधम् ॥ १० ॥दिव्यमा
ल्यांबरधरं दिव्यगन्धानुलेपनम्॥सर्वा

श्चर्यमयं देवमनन्तं विश्वतोमुखम् ११॥
दिवि सूर्यसहस्रस्य भवेद्युगपदुत्थिता॥
यदि भाः सदृशी सा स्याद्भासस्तस्य
महात्मनः॥ १२ ॥तत्रैकस्थं जगत्कृत्स्नं
प्रविभक्तमनेकधा ॥ अपश्यद्देवदेवस्य
शरीरे पांडवस्तदा ॥ १३ ॥ ततः सवि
स्मयाविष्टोहृष्टरोमा धनंजयः॥प्रणम्य

शिरसा देवं कृतांजलिरभाषत ॥ १४ ॥
अर्जुन उवाच ॥ पश्यामि देवांस्तव देव
देहे सर्वांस्तथा भूतविशेषसंघान्॥ब्रह्मा
णमीशं कमलासनस्थमृषींश्च सर्वानुर
गांश्च दिव्यान्।१५।अनेकबाहूदरवक्त्र
नेत्रं पश्यामि त्वां सर्वतोऽनंतरूपम् ॥
नांतं न मध्यं न पुनस्तवादिं पश्यामि

विश्वेश्वर विश्वरूपम् ॥१६॥ किरीटिनं गदिनं चक्रिणं च तेजोराशिं सर्वतो दीप्तिमंतम्॥पश्यामि त्वां दुर्निरीक्ष्यं समंताद्दीप्तानलार्कद्युतिमप्रमेयम् ॥ १७ ॥ त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम् ॥ त्वमव्ययःशाश्वतधर्मगोप्ता सनातनस्त्वं पुरुषो मतो

मे ॥१८॥ अनादिमध्यांतमनंतवीर्य मनंतबाहुं शशिसूर्यनेत्रम् ॥ पश्यामि त्वां दीप्तहुताशवक्त्रं स्वतेजसाविश्वमि दं तपन्तम् ॥१९॥ द्यावापृथिव्योरिदमं तरं हि व्याप्तं त्वयैकेन दिशश्च सर्वाः ॥ दृष्ट्वाद्भुतं रूपमुग्रं तवेदं लोकत्रयं प्रव्य थितं महात्मन्॥२०॥अमी हि त्वां सुर

संघाविशंति केचिद्भीताःप्रांजलयो गृणं
ति ॥ स्वस्तीत्युक्त्वामहर्षिसिद्धसंघाः
स्तुवंति त्वां स्तुतिभिः पुष्कलाभिः ॥
॥ २१ ॥ रुद्रादित्या वसवो ये च सा
ध्याविश्वेऽश्विनौ मरुतश्चोष्मपाश्च ॥
गंधर्वयक्षासुरसिद्धसंघा वीक्षंते त्वां वि
स्मिताश्चैव सर्वे ॥२२॥रूपं महत्तेबहुव

क्त्रनेत्रं महाबाहो बहुबाहूरुपादम् ॥
बहूदरं बहुदंष्ट्राकरालं दृष्ट्वा लोकाःप्रव्य
थितास्तथाहम्॥२३॥नभःस्पृशं दीप्तम
नेकवर्णं व्यात्ताननं दीप्तविशालनेत्रम्॥
दृष्ट्वा हि त्वां प्रव्यथितांतरात्मा धृतिंन
विंदामि शमं च विष्णो॥२४॥ दंष्ट्राकरा
लानि च ते मुखानि दृष्ट्वैव कालानलस

न्निभानि ॥ दिशो न जाने न लभे च शर्म प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥ २५ ॥ अमी च त्वां धृतराष्ट्रस्य पुत्राः सर्वे सहैवाव निपालसंघैः॥भीष्मो द्रोणः सूतपुत्रस्त थासौ सहास्मदीयैरपि योधमुख्यैः२६ वक्त्राणि ते त्वरमाणा विशंति दंष्ट्राकरा लानि भयानकानि ॥केचिद्विलग्नादश

नांतरेषु संदृश्यंतेचूर्णितैरुत्तमांगैः२७॥
यथा नदीनां बहवोऽम्बुवेगाः समुद्रमेवा
भिमुखा द्रवंति ॥ तथातवामी नरलोक
वीरा विशंति वक्त्राण्यभिविज्वलंति ॥
॥ २८ ॥ यथा प्रदीप्तं ज्वलनं पतंगा
विशंतिनाशाय समृद्धवेगाः ॥ तथैव
नाशाय विशंति लोकास्तवापि वक्त्रा

णिसमृद्धवेगाः ॥ २९ ॥ लेलिह्यसे ग्रस
मानः समंताल्लोकान्समग्रान्वदनैर्ज्वल
द्भिः ॥ तेजोभिरापूर्य जगत्समग्रं भास
स्तवोग्राः प्रतपंति विष्णो ॥ ३० ॥ आ
ख्याहि मे कोभवानुग्ररूपो नमोऽस्तुते
देववर प्रसीद॥विज्ञातुमिच्छामि भवंत
माद्यंनहि प्रजानामि तव प्रवृत्तिम् ३१॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ कालोऽस्मि लोकक्षयकृत्प्रवृद्धो लोकान्समाहर्त्तु मिहप्रवृत्तः ॥ ऋतेऽपित्वां न भविष्यं ति सर्वे येऽवस्थिताःप्रत्यनीकेषु योधाः ॥ ३२ ॥ तस्मात्त्वमुत्तिष्ठ यशो लभस्व जित्वा शत्रून्भुंक्ष्व राज्यं समृद्धम् ॥ मयैवैते निहताः पूर्वमेव निमित्तमात्रं

भव सव्यसाचिन् ॥ ३३ ॥ द्रोणं च भी
ष्मं च जयद्रथं च कर्णं तथान्यानपि
योधवीरान् ॥ मया हतांस्त्वं जहि मा
व्यथिष्ठा युध्यस्व जेतासि रणे सपत्ना
न् ॥ ३४ ॥ ॥ संजय उवाच ॥ ॥ एत
च्छ्रुत्वा वचनं केशवस्य कृतांजलिर्वे
पमानः किरीटी॥नमस्कृत्वा भूय एवा

ह कृष्णं सगद्गदं भीतभीतः प्रणम्य ॥
॥ ३५ ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥ ॥ स्थाने
हृषीकेश तव प्रकीर्त्या जगत्प्रहृष्यत्य
नुरज्यते च ॥ रक्षांसि भीतानि दिशो
द्रवंति सर्वे नमस्यंति च सिद्धसंघाः ॥
॥ ३६ ॥ कस्माच्च ते न नमेरन्महात्म
न्गरीयसे ब्रह्मणोऽप्यादिकर्त्रे॥अनंतदे

वेशजगन्निवास त्वमक्षरं सदसत्तत्परं यत् ॥ ३७ ॥ त्वमादिदेवः पुरुषः पुराण स्त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम् ॥ वेत्तासि वेद्यं च परं च धाम त्वया ततं विश्वमनंतरूप ॥ ३८ ॥ वायुर्यमोऽग्निर्वरुणः शशांकः प्रजापतिस्त्वं प्रपितामहश्च ॥ नमो नमस्तेऽस्तु सहस्रकृत्वः

पुनश्च भूयोऽपि नमोनमस्ते ॥ ३९ ॥
नमः पुरस्तादथ पृष्ठतस्ते नमोऽस्तु ते
सर्वतएव सर्व ॥ अनंतवीर्यामितविक्रम
स्त्वं सर्वं समाप्नोषि ततोऽसिसर्वः॥४०॥
सखेति मत्वा प्रसभं यदुक्तं हे कृष्ण हे
यादव हे सखेति ॥ अजानता महिमानं
तवेदं मया प्रमादात्प्रणयेन वापि।४१॥

यच्चावहासार्थमसत्कृतोऽसि विहारश
य्यासनभोजनेषु ॥ एकोथवाप्यच्युत
तत्समक्षं तत्क्षामये त्वामहमप्रमेयम्
॥ ४२ ॥ पिताऽसि लोकस्य चराचरस्य
त्वमस्य पूज्यश्च गुरुर्गरीयान् ॥ नत्व
त्समोऽस्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्यो लो
कत्रयेऽप्यप्रतिमप्रभावः ॥ ४३ ॥ तस्मा

त्प्रणम्य प्रणिधाय कायं प्रसादये त्वा
महमीशमीड्यम् ॥ पितेव पुत्रस्य सखे
व सख्युः प्रियः प्रियायार्हसि देवसोढुम्
॥ ४४ ॥ अदृष्टपूर्वं हृषितोऽस्मि दृष्ट्वा
भयेन च प्रव्यथितं मनो मे ॥ तदेव मे
दर्शय देव रूपं प्रसीद देवेशजगन्निवा
स ॥ ४५ ॥ किरीटिनं गदिनं चक्रहस्त

मिच्छामि त्वां द्रष्टुमहं तथैव ॥ तेनैव
रूपेण चतुर्भुजेन सहस्रबाहो भव वि
श्वमूर्ते ॥ ४६ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥
मया प्रसन्नेनतवार्जुनेदंरूपं परं दर्शित
मात्मयोगात् ॥ तेजोमयं विश्वमनंत
माद्यं यन्मे त्वदन्येन न दृष्टपूर्वम्॥४७॥
न वेदयज्ञाध्ययनैर्नदानैर्न चक्रियाभिर्न

तपोभिरुग्रैः ॥ एवंरूपः शक्य अहं नृलो
के द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुप्रवीर ॥४८॥ मा ते
व्यथा मा च विमूढभावो दृष्ट्वा रूपं घो
रमीदृङ्ममेदम् ॥ व्यपेतभीःप्रीतमनाः
पुनस्त्वं तदेव मे रूपमिदं प्रपश्य॥४९॥
संजयउवाच ॥ इत्यर्जुनं वासुदेवस्तथो
क्त्वा स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः ॥

आश्वासयामास च भीतमेनं भूत्वा पु
नः सौम्यवपुर्महात्मा ॥ ५० ॥ ॥ अर्जुन
उवाच ॥ दृष्ट्वेदं मानुषं रूपं तव सौम्यं
जनार्दन॥इदानीमस्मि संवृत्तः सचेताः
प्रकृतिंगतः ॥ ५१ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥
सुदुर्दर्शमिदं रूपं दृष्टवानसि यन्मम ॥
देवा अप्यस्य रूपस्य नित्यंदर्शनकां

क्षिणः ॥५२॥ नाहं वेदैर्न तपसा न दाने
न नचेज्यया ॥ शक्य एवंविधो द्रष्टुं
दृष्टवानसि मां यथा ॥ ५३ ॥ भक्त्या
त्वनन्यया शक्य अहमेवंविधोऽर्जुन ॥
ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परंतप ५४
मत्कर्मकृन्मत्परमो मद्भक्तः संगवर्जि
तः ॥ निर्वैरः सर्वभूतेषु यः स मामेति

पांडव ॥ ५५ ॥ इति श्रीमद्भगवद्गीता सूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्री कृष्णार्जुनसंवादे विश्वरूपदर्शनयोगो नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ अर्जुन उवाच ॥ एवं सततयुक्ता ये भक्तास्त्वां पर्युपासते ॥ ये चाप्यक्षरमव्यक्तं तेषां के योगवित्तमाः ॥१॥श्रीभगवानुवाच॥

मय्यावेश्य मनो ये मां नित्ययुक्ता
उपासते ॥ श्रद्धया परयोपेतास्ते मे
युक्ततमा मताः ॥ २ ॥ ये त्वक्षरमनिर्दे
श्यमव्यक्तं पर्युपासते॥सर्वत्रगमचिंत्यं
च कूटस्थमचलं ध्रुवम् ॥३॥ सन्नियम्ये
द्रियग्रामं सर्वत्र समबुद्धयः ॥ ते प्राप्नुवं
ति मामेव सर्वभूतहितेरताः ॥४॥ क्लेशो

ऽधिकतरस्तेषामव्यक्तासक्तचेतसाम्॥
अव्यक्ता हि गतिर्दुःखंदेहवद्भिरवाप्य
ते ॥ ५ ॥ये तु सर्वाणि कर्माणि मयि सं
न्यस्य मत्पराः॥अनन्येनैव योगेन मां
ध्यायंत उपासते ॥ ६ ॥ तेषामहं समुद्ध
र्त्ता मृत्युसंसारसागरात् ॥ भवामिन
चिरात्पार्थमय्यावेशितचेतसाम् ॥ ७ ॥

मय्येव मन आधत्स्व मयि बुद्धिं निवेशय ॥ निवसिष्यसि मय्येव अत ऊर्ध्वं न संशयः॥ ८ ॥ अथ चित्तं समाधातुं न शक्नोषि मयि स्थिरम् ॥ अभ्यासयोगेन ततो मामिच्छाप्तुं धनंजय ॥ ९ ॥ अभ्यासेऽप्यसमर्थोऽसि मत्कर्मपरमो भव ॥ मदर्थमपि कर्माणि कुर्वन्सिद्धि

मवाप्स्यसि ॥ १० ॥ अथैतदप्यशक्तोऽसि कर्तुं मद्योगमाश्रितः ॥ सर्वकर्मफलत्यागं ततः कुरु यतात्मवान् ॥ ११ ॥ श्रेयो हि ज्ञानमभ्यासाज्ज्ञानाद्ध्यानं विशिष्यते ॥ ध्यानात्कर्मफलत्यागस्त्यागाच्छांतिरनंतरम् ॥ १२ ॥ अद्वेष्टा सर्वभूतानां मैत्रः करुण एव च ॥ निर्ममो

निरहंकारः समदुःखसुखः क्षमी ॥१३॥
संतुष्टः सततं योगी यतात्मा दृढनिश्च
यः॥ मय्यर्पितमनोबुद्धिर्यो मद्भक्तः स
मे प्रियः ॥ १४ ॥ यस्मान्नोद्विजते लो
को लोकान्नोद्विजते च यः॥ हर्षामर्षभ
योद्वेगैर्मुक्तो यः स च मे प्रियः॥ १५॥
अनपेक्षः शुचिर्दक्ष उदासीनो गतव्य

थः ॥ सर्वारंभपरित्यागी यो मद्भक्तः
स मे प्रियः ॥ १६ ॥ यो न हृष्यति न द्वे
ष्टि न शोचति न कांक्षति ॥ शुभाशुभप
रित्यागी भक्तिमान्यः स मे प्रियः १७॥
समः शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमान
योः ॥ शीतोष्णसुखदुःखेषु समः संग
विवर्जितः ॥ १८ ॥ तुल्यनिंदास्तुतिर्मौ

नी संतुष्टो येन केनचित् ॥ अनिकेतः स्थिरमतिर्भक्तिमान्मे प्रियो नरः १९ ॥ ये तु धर्मामृतमिदं यथोक्तं पर्युपासते॥ श्रद्दधाना मत्परमा भक्तास्तेऽतीव मे प्रियाः ॥ २० ॥ इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे भक्तियोगो नामद्वा

दशोऽध्यायः ॥१२॥ श्रीभगवानुवाच ॥
इदं शरीरं कौंतेय क्षेत्रमित्यभिधीयते॥
एतद्योवेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञ इति तद्विदः
॥ १ ॥ क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु
भारत ॥ क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्ज्ञानं यत्तज्ज्ञानं
मतं मम ॥ २ ॥ तत्क्षेत्रं यच्च यादृक्च
यद्विकारि यतश्च यत् ॥ स च यो यत्प्र

भावश्च तत्समासेन मे शृणु ॥ ३ ॥
ऋषिभिर्बहुधा गीतं छन्दोभिर्विविधैः
पृथक् ॥ ब्रह्मसूत्रपदैश्चैवहेतुमद्भिर्विनि
श्चितैः ॥ ४ ॥ महाभूतान्यहंकारो बु
द्धिरव्यक्तमेवच ॥ इंद्रियाणि दशैकं च
पंच चेंद्रियगोचराः ॥ ५ ॥ इच्छा द्वेषः
सुखं दुःखं संघातश्चेतना धृतिः॥एतत्क्षे

त्रं समासेन सविकारमुदाहृतम् ॥ ६ ॥
अमानित्वमदंभित्वमहिंसाक्षांतिरार्ज
वम् ॥ आचार्योपासनं शौचं स्थैर्यमा
त्मविनिग्रहः ॥ ७ ॥ इंद्रियार्थेषु वैराग्य
मनहंकार एवच ॥ जन्ममृत्युजराव्या
धिदुःखदोषानुदर्शनम् ॥ ८ ॥ असक्ति
रनभिष्वंगः पुत्रदारगृहादिषु॥नित्यं च

समचित्तत्वमिष्टानिष्टोपपत्तिषु ॥ ९ ॥
मयि चानन्ययोगेन भक्तिरव्यभिचा
रिणी ॥ विविक्तदेशसेवित्वमरतिर्जनसं
सदि ॥ १० ॥ अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं
तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम् ॥ एतज्ज्ञानमिति
प्रोक्तमज्ञानं यदतोऽन्यथा ॥ ११ ॥ ज्ञेयं
यत्तत्प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वाऽमृतमश्नुते॥

अनादिमत्परं ब्रह्म न सत्तन्नासदुच्यते
॥ १२॥ सर्वतः पाणिपादं तत्सर्वतोऽक्षि
शिरोमुखम् ॥ सर्वतः श्रुतिमल्लोके सर्व
मावृत्य तिष्ठति ॥ १३ ॥ सर्वेंद्रियगुणा
भासं सर्वेंद्रियविवर्जितम् ॥ असक्तं सर्व
भृच्चैव निर्गुणं गुणभोक्तृ च ॥ १४ ॥ ब
हिरंतश्च भूतानामचरं चरमेव च ॥

सूक्ष्मत्वात्तदविज्ञेयं दूरस्थं चांतिके च
तत् ॥१५॥ अविभक्तं च भूतेषु विभक्त
मिव च स्थितम् ॥ भूतभर्तृ च तज्ज्ञेयं
ग्रसिष्णु प्रभविष्णु च ॥ १६ ॥ ज्योति
षामपि तज्ज्योतिस्तमसः परमुच्यते ॥
ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य धिष्ठि
तम् ॥ १७॥ इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं चो

क्तं समासतः ॥ मद्भक्त एतद्विज्ञाय मद्भा वायोपपद्यते ॥ १८ ॥ प्रकृतिं पुरुषंचैव विद्ध्यनादी उभावपि ॥ विकारांश्च गुणां श्चैव विद्धि प्रकृतिसंभवान् ॥ १९ ॥ कार्य कारणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृतिरुच्यते ॥ पुरु षः सुखदुःखानां भोक्तृत्वे हेतुरुच्यते ॥ २० ॥ पुरुषः प्रकृतिस्थो हि भुंक्ते प्रकृ

तिजान्गुणान् ॥ कारणं गुणसंगोऽस्य
सदसद्योनिजन्मसु ॥ २१ ॥ उपद्रष्टानु
मंता च भर्त्ता भोक्ता महेश्वरः ॥ परमा
त्मेति चाप्युक्तो देहेऽस्मिन्पुरुषः परः
॥ २२ ॥ य एवं वेत्ति पुरुषं प्रकृतिं च
गुणैःसह ॥ सर्वथा वर्त्तमानोऽपि न स
भूयोऽभिजायते ॥२३॥ ध्यानेनात्मनि

पश्यंति केचिदात्मानमात्मना ॥ अन्ये
सांख्येन योगेन कर्मयोगेन चापरे
॥ २४ ॥ अन्ये त्वेवमजानंतः श्रुत्वान्ये
भ्य उपासते ॥ तेऽपि चातितरंत्येव
मृत्युं श्रुतिपरायणाः ॥ २५ ॥
यावत्संजायते किंचित्सत्वं स्थावरजंग
मम् ॥ क्षेत्रक्षेत्रज्ञसंयोगात्तद्विद्धि भरत

र्षभ ॥ २६ ॥ समंसर्वेषुभूतेषुतिष्ठंतंप
रमेश्वरम् ॥ विनश्यत्स्वविनश्यंतं यः
पश्यतिसपश्यति ॥ २७ ॥ समंपश्य
न्हिसर्वत्रसमवस्थितमीश्वरम् ॥ न-
हिनस्त्यात्मनात्मानंततोयातिपरांग
तिम् ॥ २८ ॥ प्रकृत्यैवचकर्माणि
क्रियमाणानिसर्वशः ॥ यःपश्यति

तथात्मानमकर्तारं सपश्यति ॥२९॥ यदा भूतपृथग्भावमेकस्थमनुपश्यति ॥ तत एव च विस्तारं ब्रह्म संपद्यते तदा ॥ ३० ॥ अनादित्वान्निर्गुणत्वात्परमात्मायमव्ययः ॥ शरीरस्थोऽपि कौंतेय न करोति न लिप्यते ॥ ३१ ॥ यथासर्वगतं सौक्ष्म्यादाकाशं नोपलिप्यते ॥

सर्वत्रावस्थितो देहे तथात्मा नोपलि
प्यते ॥३२॥यथा प्रकाशयत्येकःकृत्स्नं
लोकमिमं रविः॥क्षेत्रं क्षेत्री तथा कृत्स्नं
प्रकाशयति भारत ॥३३॥ क्षेत्रक्षेत्रज्ञयो
रेवमंतरं ज्ञानचक्षुषा ॥ भूतप्रकृतिमोक्षं
च ये विदुर्यांति ते परम् ॥ ३४ ॥ इति
श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मवि

द्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे प्रकृतिपुरुषयोगो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥ श्रीभगवानुवाच॥परं भूयः प्रवक्ष्यामि ज्ञानानां ज्ञानमुत्तमम् ॥ यज्ज्ञात्वा मुनयःसर्वे परां सिद्धिमितो गताः ॥ १ ॥ इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधर्म्यमागताः॥ सर्गेऽपि नोपजायन्ते

प्रलये न व्यथन्ति च ॥ २ ॥ मम योनिर्महद्ब्रह्म तस्मिन् गर्भं दधाम्यहम् ॥
॥ संभवः सर्वभूतानां ततो भवति भारत ॥ ३ ॥ सर्वयोनिषु कौंतेय मूर्त्तयः संभवंति याः ॥ तासां ब्रह्म महद्योनिरहं बीजप्रदः पिता ॥ ४ ॥ सत्वंरजस्तम इति गुणाः प्रकृतिसंभवाः ॥ नि

बध्नंति महाबाहो देहे देहिनमव्ययम् ॥
॥ ५ ॥ तत्र सत्त्वं निर्मलत्त्वात्प्रकाश
कमनामयम् ॥ सुखसंगेन बध्नातिज्ञा
नसंगेन चानघ ॥ ६ ॥ रजो रागात्मकं
विद्धि तृष्णासंगसमुद्भवम् ॥ तन्निबध्ना
ति कौंतेय कर्मसंगेन देहिनम् ॥ ७ ॥
तमस्त्वज्ञानजं विद्धि मोहनं सर्वदेहिना

म् ॥ प्रमादालस्यनिद्राभिस्तन्निबध्नाति भारत ॥८॥ सत्वं सुखे संजयति रजः कर्मणि भारत॥ ज्ञानमावृत्य तु तमः प्रमादे संजयत्युत ॥ ९ ॥ रजस्तमश्चाभिभूय सत्वं भवति भारत ॥रजः सत्वं तमश्चैव तमः सत्वं रजस्तथा ॥ १० ॥ सर्वद्वारेषु देहेऽस्मिन्प्रकाश उपजायते॥ज्ञानं य

दा तदा विद्याद्विवृद्धं सत्वमित्युत ॥
॥ ११ ॥ लोभःप्रवृत्तिरारंभःकर्मणाम
शमःस्पृहा ॥ रजस्येतानि जायंते विवृ
द्धेभरतर्षभ ॥ १२ ॥ अप्रकाशोऽप्रवृत्ति
श्च प्रमादो मोह एव च ॥ तमस्येतानि
जायंते विवृद्धे कुरुनंदन ॥ १३ ॥ यदास
त्वेप्रवृद्धे तु प्रलयं याति देहभृत् ॥ तदो

त्तमविदाँल्लोकानमलान्प्रतिपद्यते ॥
॥ १४ ॥ रजसि प्रलयं गत्वा कर्मसंगिषु
जायते ॥ तथा प्रलीनस्तमसि मूढयो
निषुजायते ॥ १५ ॥ कर्मणः सुकृत
स्याहुः सात्विकं निर्मलं फलम् ॥ रजस
स्तुफलंदुःखमज्ञानंतमसःफलम् ॥१६॥
सत्वात्संजायते ज्ञानं रजसो लोभ एव

च ॥ प्रमादमोहौ तमसो भवतोऽज्ञान
मेव च ॥ १७ ॥ ऊर्ध्वंगच्छंति सत्वस्था
मध्ये तिष्ठंति राजसाः ॥ जघन्यगुणवृ
त्तिस्था अधो गच्छंति तामसाः ॥१८॥
नान्यं गुणेभ्यःकर्तारं यदा द्रष्टानुपश्य
ति ॥ गुणेभ्यश्च परं वेत्ति मद्भावं सोऽधि
गच्छति ॥१९॥ गुणानेतानतीत्यत्रीन्दे

हीदेहसमुद्भवान् ॥ जन्ममृत्युजरादुः
खैर्विमुक्तोऽमृतमश्नुते ॥ २० ॥ अर्जुन
उवाच ॥ कैर्लिंगैस्त्रीन् गुणानेतानतीतो
भवति प्रभो ॥ किमाचारःकथंचैतांस्त्री
न्गुणानतिवर्त्तते ॥२१ ॥ श्रीभगवानुवा
च ॥ प्रकाशं चप्रवृत्तिं च मोहमेव च पां
डव॥न द्वेष्टिसंप्रवृत्तानि ननिवृत्तानिकां

क्षति॥२२॥ उदासीनवदासीनो गुणैर्यो
नविचाल्यते॥गुणावर्त्तंतइत्येवयोऽवति
ष्ठति नेंगते॥२३॥ समदुःखसुखःस्वस्थः
समलोष्टाश्मकांचनः ॥ तुल्यप्रियाप्रि
योधीरस्तुल्यनिंदात्मसंस्तुतिः॥ २४॥
मानापमानयोस्तुल्यस्तुल्योमित्रारि
पक्षयोः ॥ सर्वारंभपरित्यागीगुणातीतः

स उच्यते ॥ २५ ॥ मां च योऽव्यभिचा
रेण भक्तियोगेन सेवते ॥ स गुणान्सम
तीत्यैतान्ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ २६ ॥
ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठाहममृतस्याव्ययस्य
च ॥ शाश्वतस्य च धर्मस्य सुखस्यैकां
तिकस्य च ॥२७॥ इतिश्रीमद्भगव० गु
णत्रयविभागयोगो नामचतुर्दशोऽध्या

यः ॥ १४ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ऊर्ध्व मूलमधः शाखमश्वत्थंप्राहुरव्ययम् ॥ छंदांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित् ॥ १ ॥ अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा गुणप्रवृद्धा विषयप्रवालाः॥ अधश्च मूलान्यनुसंततानि कर्मानुबंधीनि मनुष्यलोके ॥ २ ॥ न रूपमस्येह तथो

पलभ्यतेनांतोनचादिर्न च संप्रतिष्ठा ॥
अश्वत्थमेनं सुविरूढमूलमसंगशस्त्रेण
हृढेन छित्त्वा ॥ ३ ॥ ततःपदं तत्परिमा
र्गितव्यंयस्मिन्गता न निवर्त्तंति भूयः॥
तमेव चाद्यं पुरुषं प्रपद्ये यतः प्रवृत्तिः
प्रसृता पुराणी ॥ ४॥ निर्मानमोहाजित
संगदोषा अध्यात्मनित्या विनिवृत्तका

मा: ॥ द्वंद्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञैर्गच्छं
त्यमूढाःपदमव्ययं तत् ॥ ५ ॥ न तद्भा
सयते सूर्यो न शशांको न पावकः ॥ य
द्गत्वा न निवर्त्तंते तद्धाम परमं मम॥६॥
ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सनात
नः॥मनःषष्ठानींद्रियाणि प्रकृतिस्थानि
कर्षति ॥ ७॥ शरीरं यदवाप्नोति यच्चा

प्युत्क्रामतीश्वरः॥गृहीत्वैतानि संयाति
वायुर्गंधानिवाशयात् ॥८॥ श्रोत्रं चक्षुः
स्पर्शनं च रसनं घ्राणमेव च ॥ अधि
ष्ठाय मनश्चायं विषयानुपसेवते ॥ ९ ॥
उत्क्रामंतं स्थितं वापि भुंजानं वा गुणा
न्वितम् ॥ विमूढा नानुपश्यंति पश्यंति
ज्ञानचक्षुषः ॥ १० ॥ यतंतो योगिनश्चैनं

पश्यंत्यात्मन्यवस्थितम् ॥ यतंतोऽप्य कृतात्मानो नैनं पश्यंत्यचेतसः ॥११॥ यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखि लम्॥यच्चंद्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजो विद्धि मामकम् ॥१२॥गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा ॥ पुष्णामि चौ षधीः सर्वाः सोमो भूत्वा रसात्मकः ॥

॥ १३ ॥ अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः ॥ प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम् ॥ १४ ॥ सर्वस्य चाहं हृदि सन्निविष्टो मत्तः स्मृतिर्ज्ञान मपोहनं च ॥ वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो वे दान्तकृद्वेदविदेव चाहम् ॥ १५ ॥ द्वा विमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च ॥

क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते ॥१६॥ उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः॥योलोकत्रयमाविश्य बिभर्त्यव्ययईश्वरः ॥ १७ ॥ यस्मात्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपिचोत्तमः ॥ अतोस्मिलोकेवेदेचप्रथितःपुरुषोत्तमः १८॥ योमामेवमसं मूढोजानातिपुरुषोत्तम

म् ॥ ससर्वविद्भजति मांसर्वभावेन भा
रत ॥ १९ ॥ इतिगुह्यतमं शास्त्रमिदमु
क्तं मयानघ ॥ एतद्बुद्ध्वा बुद्धिमान्स्या
त्कृतकृत्यश्च भारत ॥ २० ॥ इति श्री
मद्भगव० पुरुषोत्तमयोगो नाम पंचद
शोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवा
च ॥ अभयं सत्वसंशुद्धिर्ज्ञानयोगव्यव

स्थितिः ॥ दानं दमश्च यज्ञश्च स्वा
ध्यायस्तप आर्जवम् ॥ १ ॥ अहिंसा
सत्यमक्रोधस्त्यागःशांतिरपैशुनम् ॥
दया भूतेष्वलोलुप्त्वं मार्दवं ह्रीरचापल
म् ॥ २ ॥ तेजःक्षमा धृतिःशौचमद्रोहो
नातिमानिता ॥ भवंति संपदं दैवी म
भिजातस्यभारत ॥ ३ ॥ दंभो दर्पोऽभि

मानश्च क्रोधः पारुष्यमेव च ॥ अज्ञानं
चाभिजातस्य पार्थ संपदमासुरीम् ॥४॥
दैवीसंपद्विमोक्षाय निबंधायासुरीम
ता ॥ मा शुचःसंपदंदैवीमभिजातोऽसि
पांडव ॥ ५ ॥ द्वौ भूतसर्गौ लोकेऽस्मि
न्दैव आसुर एव च ॥ दैवो विस्तरशः
प्रोक्त आसुरं पार्थ मे शृणु ॥ ६ ॥ प्रवृत्तिं

च निवृत्तिं च जना न विदुरासुराः ॥ न शौचं नापि चाचारो न सत्यं तेषु विद्यते ॥ ७ ॥ असत्यमप्रतिष्ठं ते जगदाहुरनीश्वरम् ॥ अपरस्परसंभूतं किमन्यत्कामहैतुकम् ॥ ८ ॥ एतां दृष्टिमवष्टभ्य नष्टात्मानोऽल्पबुद्धयः ॥ प्रभवंत्युग्रकर्माणः क्षयाय जगतोऽहिताः ॥ ९ ॥

काममाश्रित्यदुष्पूरंदंभमानमदान्वि
ताः ॥ मोहाद्गृहीत्वासद्ग्राहान्प्रवर्त्ततेशु
च्चिव्रताः ॥ १० ॥ च्चिंतामपरिमेयांच
प्रलयांतामुपाश्रिताः ॥ कामोपभोगपर
माएतावदितिनिश्चिताः ॥ ११ ॥ आशा
पाशशतैर्बद्धाःकामक्रोधपरायणाः ॥
ईहंतेकामभोगार्थमन्यायेनार्थसंचया

न् ॥ १२ ॥ इदमद्यमयालब्धमिमंप्रा
प्स्येमनोरथम् ॥ इदमस्तीदमपिमेभ
विष्यतिपुनर्धनम् ॥ १३ ॥ असौ मया
हतःशत्रुर्हनिष्ये चापरानपि ॥ ईश्वरोऽ
हमहं भोगीसिद्धोऽहं बलवान्सुखी १४॥
आढ्योऽभिजनवानस्मि कोऽन्योऽस्ति
सदृशो मया॥यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्य

इत्यज्ञानविमोहिताः ॥ १५ ॥ अनेक
चित्तविभ्रांता मोहजालसमावृताः ॥
प्रसक्ताः कामभोगेषु पतंति नरकेऽशु
चौ ॥ १६ ॥ आत्मसंभाविताः स्तब्धा
धनमानमदान्विताः ॥ यजंतेनाम यज्ञै
स्ते दंभेनाविधिपूर्वकम् ॥ १७ ॥ अहं
कारं बलं दर्पं कामं क्रोधं च संश्रिताः ॥

मामात्मपरदेहेषु प्रद्विषंतोऽभ्यसूय
काः ॥ १८ ॥ तानहं द्विषतः क्रूरान्संसा
रेषु नराधमान् ॥ क्षिपाम्यजस्रमशुभा
नासुरीष्वेव योनिषु ॥ १९ ॥ आसुरीं
योनिमापन्ना मूढा जन्मनि जन्मनि ॥
मामप्राप्यैव कौंतेय ततो यांत्यधमां
गतिम् ॥ २० ॥ त्रिविधं नरकस्येदं

द्वारं नाशनमात्मनः ॥ कामः क्रोधस्त
था लोभस्तस्मादेतत्त्रयं त्यजेत् ॥२१ ॥
एतैर्विमुक्तःकौंतेय तमोद्वारैस्त्रिभिर्न
रः ॥ आचरत्यात्मनःश्रेयस्ततो याति
परांगतिम् ॥ २२ ॥ यः शास्त्रविधिमुत्सृ
ज्य वर्त्तते कामकारतः ॥ न स सिद्धि
मवाप्नोति न सुखं न परां गतिम् ॥ २३ ॥

तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्यव्य
वस्थितौ ॥ ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं कर्म
कर्त्तुमिहार्हसि ॥ २४ ॥ ॥ इति श्रीमद्भ
गवद्गीतासूपनिषत्सुब्रह्मविद्यायां योग
शा० दैवासुरसंपद्विभागयोगो नाम षो
डशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ अर्जुन उवाच ॥
ये शास्त्रविधिमुत्सृज्ययजंते श्रद्धयाऽ

न्विताः ॥ तेषां निष्ठा तु का कृष्ण सत्त्व
माहो रजस्तमः ॥ १ ॥ श्रीभगवानु
वाच ॥ त्रिविधा भवति श्रद्धा देहिनां
सा स्वभावजा ॥ सात्त्विकी राजसी
चैव तामसी चेति तां शृणु ॥ २ ॥ सत्त्वा
नुरूपा सर्वस्य श्रद्धा भवति भारत ॥
श्रद्धामयोऽयं पुरुषो यो यच्छ्रद्धः स

एव सः ॥ ३ ॥ यजंते सात्विका देवान्य
क्षरक्षांसि राजसाः ॥ प्रेतान्भूतगणां
श्चान्ये यजंते तामसाजनाः ॥ ४ ॥
अशास्त्रविहितं घोरं तप्यंते ये तपो
जनाः ॥ दंभाहंकारसंयुक्ताः कामराग
बलान्विताः ॥ ५ ॥ कर्षयंतः शरीरस्थं
भूतग्राममचेतसः ॥ मांचैवांतःशरीर

स्थं तान्विद्ध्यासुरनिश्चयान् ॥ ६ ॥
आहारस्त्वपि सर्वस्य त्रिविधो भवति
प्रियः ॥ यज्ञस्तपस्तथा दानं तेषां भेद
मिमं शृणु ॥ ७ ॥ आयुःसत्वबलारोग्य
सुखप्रीतिविवर्धनाः ॥ रस्याः स्निग्धाः
स्थिरा हृद्या आहाराः सात्विकप्रियाः
॥ ८ ॥ कट्वम्ललवणात्युष्णतीक्ष्णरूक्ष

विदाहिनः ॥ आहारा राजसस्येष्टा दुःखशोकामयप्रदाः ॥ ९ ॥ यातयामं गतरसं पूति पर्युषितं च यत् ॥ उच्छिष्टमपि चामेध्यं भोजनं तामसप्रियम् ॥ १० ॥ अफलाकांक्षिभिर्यज्ञो विधिदृष्टो य इज्यते ॥ यष्टव्यमेवेति मनः समाधाय स सात्विकः ॥ ११ ॥ अ

भिसंधाय तु फलं दंभार्थमपि चैवयत्॥
इज्यते भरतश्रेष्ठ तं यज्ञं विद्धि राजस
म् ॥ १२ ॥ विधिहीनमसृष्टान्नं मंत्रही
नमदक्षिणम् ॥ श्रद्धाविरहितं यज्ञं ताम
सं परिचक्षते ॥ १३ ॥ देवद्विजगुरुप्राज्ञ
पूजनं शौचमार्जवम् ॥ ब्रह्मचर्यमहिंसा
च शारीरं तप उच्यते ॥ १४ ॥ अनुद्वे

गकरं वाक्यं सत्यं प्रियहितं च यत् ॥
स्वाध्यायाभ्यसनंचैव वाङ्मयं तप
उच्यते ॥ १५ ॥ मनःप्रसादः सौम्यत्वं
मौनमात्मविनिग्रहः ॥ भावसंशुद्धिरि
त्येतत्तपो मानसमुच्यते॥१६॥ श्रद्धया
परया तप्तं तपस्तत्रिविधं नरैः ॥ अ
फलाकांक्षिभिर्युक्तैः सात्विकं परिचक्ष

ते ॥ १७ ॥ सत्कारमानपूजार्थं तपो दं-
भेन चैव यत् ॥ क्रियते तदिह प्रोक्तं
राजसं चलमध्रुवम् ॥ १८ ॥ मूढग्राहेणा
त्मनो यत्पीडया क्रियते तपः॥ परस्यो
त्सादनार्थं वातत्तामसमुदाहृतम्॥१९॥
दातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुपका
रिणे॥देशे काले च पात्रे च तद्दानं सा

त्विकं स्मृतम् ॥ २० ॥ यत्तु प्रत्युपकारा
र्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः ॥ दीयते च प
रिक्लिष्टं तद्राजसमुदाहृतम् ॥ २१ ॥ अ
देशकाले यद्दानमपात्रेभ्यश्च दीयते ॥
असत्कृतमवज्ञातं तत्तामसमुदाहृतम्
॥ २२ ॥ ॐतत्सदिति निर्देशो ब्रह्मण
स्त्रिविधः स्मृतः ॥ब्राह्मणास्तेन वेदाश्च

यज्ञाश्च विहिताः पुरा ॥ २३ ॥ तस्मादो
मित्युदाहृत्य यज्ञदानतपःक्रियाः ॥
प्रवर्तंते विधानोक्ताः सततं ब्रह्मवादिना
म् ॥ २४ ॥ तदित्यनभिसंधाय फलं
यज्ञतपःक्रियाः॥दानक्रियाश्च विविधाः
क्रियंते मोक्षकांक्षिभिः ॥ २५ ॥ सद्भावे
साधुभावे च सदित्येतत्प्रयुज्यते ॥

प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थ युज्यते ॥ २६ ॥ यज्ञे तपसि दाने च स्थितिः सदिति चोच्यते ॥ कर्म चैव तदर्थीयं सदित्येवाभिधीयते ॥ २७ ॥ अश्रद्धया हुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत् ॥ असदित्युच्यते पार्थ न च तत्प्रेत्य नो इह ॥ २८ ॥ इति श्रीमद्भगव० श्रद्धा

त्रययोगो नाम सप्तदशोऽध्यायः॥१७॥
॥ अर्जुन उवाच॥संन्यासस्यमहाबाहो
तत्त्वमिच्छामि वेदितुम् ॥ त्यागस्य
च हृषीकेश पृथक्केशिनिषूदन ॥ १ ॥
श्रीभगवानुवाच ॥ काम्यानां कर्मणां
न्यासं संन्यासं कवयो विदुः॥ सर्व कर्म
फलत्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्षणाः॥२॥

त्याज्यं दोषवदित्येके कर्म प्राहुर्मनी
षिणः ॥ यज्ञदानतपः कर्म न त्याज्य
मिति चापरे ॥ ३ ॥ निश्चयं शृणु मे तत्र
त्यागे भरतसत्तम ॥ त्यागो हि पुरुष
व्याघ्र त्रिविधः संप्रकीर्तितः ॥ ४ ॥ यज्ञ
दानतपःकर्म न त्याज्यं कार्यमेव तत्॥
यज्ञो दानं तपश्चैव पावनानि मनीषिणा

म् ॥ ५ ॥ एतान्यपि तु कर्माणि संगं
त्यक्त्वा फलानि च ॥ कर्त्तव्यानीति मे
पार्थ निश्चितं मतमुत्तमम् ॥ ६ ॥ नियत
स्य तु संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते ॥
मोहात्तस्य परित्यागस्तामसः परिकी
र्तितः ॥ ७ ॥ दुःखमित्येव यत्कर्म काय
क्लेशभयात्त्यजेत् ॥ स कृत्वा राजसं

त्यागं नैव त्यागफलं लभेत् ॥ ८ ॥ कार्यमित्येव यत्कर्म नियतं क्रियतेऽर्जुन ॥ संगं त्यक्त्वा फलं चैव स त्यागः सात्विको मतः ॥ ९ ॥ न द्वेष्ट्यकुशलं कर्म कुशलेनानुषज्जते ॥ त्यागी सत्त्वसमाविष्टो मेधावी छिन्नसंशयः ॥१०॥ नहि देहभृता शक्यं त्यक्तुं कर्माण्यशेष

तः ॥ यस्तु कर्मफलत्यागी स त्यागीत्य
भिधीयते ॥ ११ ॥ अनिष्टमिष्टं मिश्रं
च त्रिविधंकर्मणः फलं ॥ भवत्यत्या
गिनां प्रेत्य न तु संन्यासिनां क्वचित् ॥
॥ १२ ॥ पंचैतानि महाबाहो कारणानि
निबोध मे ॥ सांख्ये कृतांते प्रोक्तानि
सिद्धये सर्वकर्मणाम् ॥ १३ ॥ अधिष्ठा

नं तथा कर्त्ता करणं च पृथग्विधम् ॥
विविधाश्च पृथक्चेष्टा दैवं चैवात्र पंच
मम् ॥ १४ ॥ शरीरवाङ्मनोभिर्यत्कर्म
प्रारभते नरः ॥ न्याय्यं वा विपरीतं वा
पंचैते तस्य हेतवः ॥ १५॥ तत्रैवं सति
कर्त्तारमात्मानं केवलं तु यः ॥ पश्य
त्यकृतबुद्धित्वान्न स पश्यति दुर्मतिः॥

॥ १६ ॥ यस्य नाहंकृतो भावो बुद्धिय
स्य न लिप्यते ॥ हत्वापि स इमाँल्लोका
न्नहंति न निबध्यते ॥ १७ ॥ ज्ञानं ज्ञेयं
परिज्ञाता त्रिविधा कर्मचोदना ॥ करणं
कर्म कर्तेति त्रिविधः कर्मसंग्रहः॥१८॥
ज्ञानं कर्म च कर्त्ता च त्रिधैव गुणभेद
तः ॥ प्रोच्यते गुणसंख्याने यथावच्छृ

णु तान्यपि ॥ १९ ॥ सर्वभूतेषु येनैकं भावमव्ययमीक्षते ॥ अविभक्तं विभक्तेषु तज्ज्ञानं विद्धि सात्विकम् ॥ २० ॥ पृथक्त्वेन तु यज्ज्ञानं नानाभावान्पृथग्विधान् ॥ वेत्ति सर्वेषु भूतेषु तज्ज्ञानं विद्धि राजसम् ॥ २१ ॥ यत्तु कृत्स्नवदेकस्मिन्कार्ये सक्तमहैतुकम् ॥ अतत्त्वा

थंवदल्पं च तत्तामसमुदाहृतम् ॥ २२ ॥
नियतं संगरहितमरागद्वेषतः कृतम् ॥
अफलप्रेप्सुना कर्म यत्तत्सात्त्विकमु
च्यते ॥ २३ ॥ यत्तु कामेप्सुना कर्म
साहंकारेण वा पुनः ॥ क्रियते बहुलाया
संतद्राजसमुदाहृतम् ॥ २४ ॥ अनुबं
धं क्षयं हिंसामनवेक्ष्य च पौरुषम् ॥

मोहादारभ्यते कर्म यत्तत्तामसमुच्य
ते ॥ २५ ॥ मुक्तसंगोऽनहंवादी धृत्यु
त्साहसमन्वितः ॥ सिद्ध्यसिद्ध्योर्निर्वि
कारः कर्ता सात्विक उच्यते ॥ २६ ॥
रागी कर्मफलप्रेप्सुर्लुब्धो हिंसात्मकोऽ
शुचिः ॥ हर्षशोकान्वितः कर्ता राजसः
परिकीर्तितः ॥ २७ ॥ अयुक्तः प्राकृतः

१६१

स्तब्धः शठो नैष्कृतिकोऽलसः॥विषादी दीर्घसूत्री च कर्ता तामस उच्यते॥२८॥ बुद्धेर्भेदं धृतेश्चैव गुणतस्त्रिविधं शृणु॥ प्रोच्यमानमशेषेण पृथक्त्वेन धनंजय॥ २९॥ प्रवृत्तिं च निवृत्तिंच कार्याकार्ये भयाभये॥ बंधं मोक्षं च या वेत्ति बुद्धिः सा पार्थ सात्त्विकी॥ ३०॥ यया धर्म

मधर्मं च कार्यं चाकार्यमेव च ॥ अय
थावत्प्रजानाति बुद्धिः सा पार्थ राजसी
॥ ३१ ॥ अधर्मं धर्ममिति या मन्यते
तमसावृता॥ सर्वार्थान्विपरीतांश्च बुद्धिः
सा पार्थ तामसी ॥ ३२ ॥ धृत्या यया
धारयते मनःप्राणेंद्रियक्रियाः ॥ योगे
नाव्यभिचारिण्या धृतिः सा पार्थ सा

त्विकी ॥ ३३॥ यया तु धर्मकामार्थान्धृ
त्या धारयतेऽर्जुन॥ प्रसंगेन फलाकांक्षी
धृतिः सा पार्थ राजसी ॥ ३४ ॥ यया
स्वप्नं भयं शोकं विषादं मदमेव च ॥
न विमुंचति दुर्मेधा धृतिः सा पार्थ ताम
सी ॥ ३५ ॥ सुखं त्विदानीं त्रिविधं शृणु
मे भरतर्षभ ॥ अभ्यासाद्रमते यत्र दुः

स्वांतं च निगच्छति ॥ ३६ ॥ यत्तदग्रे विषमिव परिणामेऽमृतोपमम् ॥ तत्सुखं सात्त्विकं प्रोक्तमात्मबुद्धिप्रसादजम् ॥ ३७ ॥ विषयेंद्रियसंयोगाद्यत्तदग्रेऽमृतोपमम् ॥ परिणामे विषमिव तत्सुखं राजसं स्मृतम् ॥ ३८ ॥ यदग्रे चानुबंधे च सुखं मोहनमात्मनः ॥ निद्रालस्यप्र

मादोत्थं तत्तामसमुदाहृतम् ॥ ३९ ॥
नतदस्ति पृथिव्यां वा दिवि देवेषु वा
पुनः ॥ सत्वं प्रकृतिजैर्मुक्तं यदेभिः
स्यात्त्रिभिर्गुणैः ॥ ४० ॥ ब्राह्मणक्षत्रिय
विशां शूद्राणां च परंतप ॥ कर्माणि
प्रविभक्तानि स्वभावप्रभवैर्गुणैः॥४१॥
शमो दमस्तपः शौचं क्षांतिरार्जवमेव

च ॥ ज्ञानं विज्ञानमास्तिक्यं ब्रह्मकर्म
स्वभावजम् ॥ ४२ ॥ शौर्यं तेजो धृतिर्दा
क्ष्यं युद्धे चाप्यपलायनम् ॥ दानमीश्वर
भावश्च क्षात्रं कर्मस्वभावजम्॥ ४३ ॥
कृषिगोरक्ष्यवाणिज्यं वैश्यकर्म स्वभा
वजम् ॥ परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि
स्वभावजम् ॥ ४४ ॥ स्वेस्वे कर्मण्यभि

रतः संसिद्धिं लभते नरः ॥ स्वकर्मनिर
तः सिद्धिं यथा विंदंति तच्छृणु॥ ४५ ॥
यतः प्रवृत्तिर्भूतानां येन सर्वमिदं ततम्।
स्वकर्मणा तमभ्यर्च्य सिद्धिं विंदति
मानवः ॥ ४६ ॥ श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः
परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ॥ स्वभावनियतं
कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ॥ ४७ ॥

सहजं कर्म कौंतेय सदोषमपि न त्यजेत् ॥ सर्वारंभा हि दोषेण धूमेनाग्निरिवावृताः ॥ ४८ ॥ असक्तबुद्धिः सर्वत्र जितात्मा विगतस्पृहः॥ नैष्कर्म्यसिद्धिं परमां संन्यासेनाधिगच्छति ॥ ४९ ॥ सिद्धिं प्राप्तो यथा ब्रह्म तथाप्नोति निबोध मे॥समासेनैव कौंतेय निष्ठा ज्ञानस्य

या परा ॥ ५० ॥ बुद्ध्या विशुद्धया युक्तो धृत्यात्मानं नियम्य च ॥ शब्दादीन्विषयांस्त्यक्त्वा रागद्वेषौ व्युदस्य च ॥ ५१ ॥ विविक्तसेवी लघ्वाशी यतवाक्कायमानसः ॥ ध्यानयोगपरो नित्यं वैराग्यं समुपाश्रितः ॥ ५२ ॥ अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं परिग्रहम् ॥ विमुच्य

निर्ममः शांतो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ ॥ ५३॥ ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न कांक्षति ॥ समःसर्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते पराम् ॥ ५४ ॥ भक्त्या मामभि जानाति यावान्यश्चास्मि तत्त्वतः ॥ ततो मां तत्त्वतो ज्ञात्वा विशते तदनं तरम् ॥ ५५ ॥ सर्वकर्माण्यपि सदा

कुर्वाणो मद्व्यपाश्रयः॥मत्प्रसादादवा
मोति शाश्वतं पदमव्ययम् ॥ ५६ ॥
चेतसा सर्वकर्माणि मयि संन्यस्य म
त्परः ॥ बुद्धियोगमुपाश्रित्य मच्चित्तः
सततं भव ॥ ५७ ॥मच्चित्तः सर्वदुर्गाणि
मत्प्रसादात्तरिष्यसि ॥ अथ चेत्त्वमहं
कारान्न श्रोष्यसि विनंक्ष्यसि ॥ ५८ ॥

यदहंकारमाश्रित्य न योत्स्य इति म न्यसे ॥ मिथ्यैषव्यवसायस्ते प्रकृति स्त्वां नियोक्ष्यंति ॥ ५९ ॥ स्वभावजेन कौंतेय निबद्धःस्वेन कर्मणा ॥ कर्तुं नेच्छसि यन्मोहात्करिष्यस्यवशोऽपि तत् ॥ ६० ॥ ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्दे शेऽर्जुन तिष्ठति ॥ भ्रामयन्सर्वभूतानि

यंत्रारूढानि मायया ॥ ६१ ॥ तमेव शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत ॥ तत्प्र सादात्परां शांतिं स्थानं प्राप्स्यसि शा श्वतम् ॥ ६२ ॥ इति ते ज्ञानमाख्यातं गुह्याद्गुह्यतरं मया ॥ विमृश्यैतदशेषेण यथेच्छसि तथा कुरु ॥ ६३ ॥ सर्वगुह्यतमं भूयः शृणु मे परमं वचः ॥ इष्टोऽसि मे

दृढमिति ततो वक्ष्यामि ते हितम्॥६४॥
मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नम
स्कुरु॥ मामेवैष्यसि सत्यं ते प्रतिजाने
प्रियोऽसि मे॥ ६५ ॥ सर्वधर्मान्परित्य
ज्य मामेकं शरणं व्रज ॥ अहं त्वा सर्व
पापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः॥६६॥
इदं तेनातपस्काय नाभक्ताय कदाचन

॥ नचाशुश्रूषवे वाच्यं नच मां योऽभ्यसू
यति ॥६७॥ य इदं परमं गुह्यं मद्भक्ते ष्व
भिधास्यति॥भक्तिं मयि परां कृत्वा मा
मेवैष्यत्यसंशयः ॥ ६८॥ नच तस्मान्म
नुष्येषु कश्चिन्मे प्रियकृत्तमः ॥ भविता
न च मे तस्मादन्यः प्रियतरो भुवि ६९॥
अध्येष्यते च य इमं धर्म्यं संवादमाव

योः॥ ज्ञानयज्ञेन तेनाहमिष्टः स्यामिति मे मतिः॥७०॥ श्रद्धावाननसूयश्च शृणुयादपि यो नरः॥सोऽपि मुक्तः शुभाँल्लोकान्प्राप्नुयात्पुण्यकर्मणाम् ॥ ७१ ॥ कच्चिदेतच्छ्रुतं पार्थ त्वयैकाग्रेण चेतसा॥ कच्चिदज्ञानसम्मोहः प्रनष्टस्ते धनंजय ॥७२॥ अर्जुन उवाच ॥ नष्टो मोहः स्मृ

तिर्लब्धा त्वत्प्रसादान्मयाच्युत ॥ स्थि
तोऽस्मि गतसंदेहः करिष्ये वचनं तव।
॥ ७३॥ संजय उवाच ॥ इत्यहं वासुदेव
स्य पार्थस्य च महात्मनः॥संवादमिम
मश्रौषमद्भुतं रोमहर्षणम् ॥७४॥व्यास
प्रसादाच्छ्रुतवानेतद्गुह्यमहं परम्॥योगं
योगेश्वरात्कृष्णात्साक्षात्कथयतः स्वय

म् ॥७५॥ राजन्संस्मृत्य संस्मृत्य संवा
दमिममद्भुतम्॥ केशवार्जुनयोः पुण्यं हृ
ष्यामि च मुहुर्मुहुः ॥ ७६ ॥ तच्च संस्मृ
त्य संस्मृत्य रूपमत्यद्भुतं हरेः ॥ विस्म
यो मे महान् राजन् हृष्यामि च पुनः पु
नः ॥७७॥ यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पा
र्थो धनुर्धरः ॥ तत्र श्रीर्विजयो भूतिर्ध्रुवा

नीतिर्मतिर्मम ॥ ७८ ॥ इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे मोक्षसंन्यासयोगो नामाऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

पुस्तक मिलनेका ठिकाना—

खेमराज श्रीकृष्णदास.

"श्रीवेंकटेश्वर" छापाखाना—मुम्बई.

इति

श्रीमद्भगवद्गीता-

समाप्तः ॥
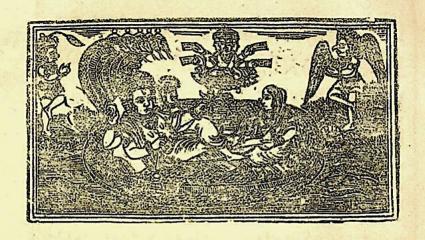
अथ विष्णुसहस्रनाम-प्रारंभः ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीमल्लक्ष्मीवेंकटे
शायनमः ॥ ॥ अथ विष्णुसहस्रनाम
प्रारंभः ॥ यस्य स्मरणमात्रेण जन्मसं
सारबन्धनात् ॥ विमुच्यते नमस्तस्मै
विष्णवे प्रभविष्णवे ॥ १ ॥ नमः समस्त
भूतानामादिभूताय भूभृते ॥ अनेकरू
परूपाय विष्णवे प्रभविष्णवे ॥ २ ॥

॥ वैशंपायन उवाच ॥ ॥ श्रुत्वा धर्मान शेषेण पावनानि च सर्वशः ॥ युधिष्ठिरः शांतनवं पुनरेवाभ्यभाषत ॥ ३ ॥ किमेकं दैवतं लोके किं वाप्येकं परायणम् ॥ स्तुवन्तः कं कमर्चन्तः प्राप्नुयुर्मानवाः शुभम् ॥ ४ ॥ को धर्मः सर्वधर्माणां भवतः परमो मतः ॥ किं जपन्मु

च्यते जन्तुर्जन्मसंसारबन्धनात् ॥ ५ ॥
॥ भीष्म उवाच ॥ ॥ जगत्प्रभुं देवदेव
मनंतं पुरुषोत्तमम् ॥ स्तुवन्नामसहस्रे
ण पुरुषः सततोत्थितः ॥ ६ ॥ तमेव चा
र्चयन्नित्यं भक्तया पुरुषमव्ययम् ॥
ध्यायन्स्तुवन्नमस्यंश्च यजमानस्तमेव
च ॥ ७ ॥ अनादिनिधनं विष्णुं सर्वलो

कमहेश्वरम् ॥ लोकाध्यक्षं स्तुवन्नित्यं सर्वदुःखातिगो भवेत् ॥ ८॥ ब्रह्मण्यं सर्वधर्मज्ञं लोकानां कीर्तिवर्धनम् ॥ लोकनाथं महद्भूतं सर्वभूतभवोद्भवम् ॥ ॥ ९ ॥ एष मे सर्वधर्माणां धर्मोऽधिकतमो मतः ॥ यद्भक्त्या पुंडरीकाक्षं स्तवैरर्चेन्नरः सदा ॥ १० ॥ परमं यो महत्तेजः

परमं यो महत्तपः ॥ परमं यो महद्ब्रह्म
परमं यः परायणम् ॥ ११॥ पवित्राणां
पवित्रं यो मंगलानां च मंगलम् ॥ दैवतं
देवतानां च भूतानां योऽव्ययः पिता ॥
॥ १२ ॥ यतः सर्वाणि भूतानि भवंत्या
दियुगागमे ॥ यस्मिंश्च प्रलयं यान्ति पु
नरेव युगक्षये ॥ १३ ॥ तस्य लोकप्रधा

नस्य जगन्नाथस्य भूपते॥ विष्णोर्नाम सहस्रं मे शृणु पापभयापहम् ॥ १४ ॥ यानि नामानि गौणानि विख्यातानि महात्मनः ॥ ऋषिभिः परिगीतानि तानि वक्ष्यामि भूतये ॥ १५ ॥ ऋषिर्नाम्नां सहस्रस्य वेदव्यासो महामुनिः ॥ छंदोऽनुष्टुप् तथा देवो भगवान् देवकीसु

तः ॥ १६ ॥ विष्णुं जिष्णुं महाविष्णुं
प्रभविष्णुं महेश्वरम् ॥ अनेकरूपदै
त्यांतं नमामि पुरुषोत्तमम् ॥ १७ ॥
अस्यश्रीविष्णोर्दिव्यसहस्रनामस्तोत्र
महामंत्रस्य ॥ भगवान्वेदव्यासऋ
षिः ॥ अनुष्टुप्छंदः ॥ श्रीकृष्णः पर
मात्मा श्रीमन्नारायणो देवता ॥ अ

मृतांशूद्भवोभानुरिति बीजम्॥देवकीनं
दनः स्रष्टेति शक्तिः ॥ त्रिसामा सामगः
सामेति हृदयम्॥शंखभृन्नंदकीचक्रीति
कीलकम् ॥ शार्ङ्गधन्वा गदाधर इत्य
स्त्रम् ॥ रथांगपाणिरक्षोभ्य इति कवच
म् ॥ उद्भवः क्षोभणो देव इति परमो
मंत्रः ॥ श्रीकृष्णप्रीत्यर्थं विष्णोर्दिव्य

सहस्रनाम स्तोत्रजपे विनियोगः॥ अथ करन्यासः॥ ॐ उद्धवाय अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ क्षोभणाय तर्जनीभ्यां नमः॥ ॐ देवाय मध्यमाभ्यां नमः॥ ॐ उद्धवाय अनामिकाभ्यां नमः॥ ॐ क्षोभणाय कनिष्ठिकाभ्यां नमः॥ ॐ देवाय करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः॥ इ

तिकरन्यासः ॥ अथ हृदयादिषडंग
न्यासः ॥ सुव्रतः सुमुखः सूक्ष्मः ॥ ज्ञा
नाय हृदयाय नमः ॥ सहस्रमूर्धा वि
श्वात्मा ॥ ऐश्वर्याय शिरसे स्वाहा ॥
सहस्रार्चिःसप्तजिह्वः ॥ शक्त्यै शिखा
यै वषट् ॥ त्रिसामा सामगः साम ॥
बलाय कवचायहुं ॥ रथांगपाणिरक्षो

भ्यः ॥ तेजसे नेत्राभ्यां वौषट् ॥ शा
र्ङ्गधन्वागदाधरः ॥ वीर्याय अस्त्रायफ
ट् ॥ ऋतुः सुदर्शनः कालः ॥ भूर्भुवः स्व
रोम् दिग्बंधः इतिहृदयादिन्यासः ॥

॥ अथ ध्यानं ॥

ॐ क्षीरोदन्वत्प्रदेशे शुचिमणिविलस
त्सैकतैर्मौक्तिकानां मालाकॢप्तासन

स्थः स्फटिकमणिनिभैर्मौक्तिकैर्मंडितांगः ॥ शुभ्रैरभ्रैरदभ्रैरुपरिविरचितैर्मुक्तपीयूषवर्षैरानंदी नः पुनीयाददरिनलिनगदाशंखपाणिर्मुकुंदः ॥ १ ॥ अथवा ॥ भूःपादौ यस्य नाभिर्वियदसुरनिलश्चंद्रसूर्यौ च नेत्रे कर्णावाशा शिरो द्यौर्मुखमपि दहनो यस्य वा

स्तव्यमब्धिः ॥ अंतःस्थं यस्य विश्वं
सुरनरखगगोभोगिगंधर्वदैत्यैश्चित्रं रं
रम्यते तं त्रिभुवनवपुषं विष्णुमीशं न
मामि ॥ २ ॥ अथवा ॥ शांताकारं भु
जगशयनं पद्मनाभं सुरेशं विश्वाधारं
गगनसदृशं मेघवर्णं शुभांगम् ॥ ल
क्ष्मीकांतं कमलनयनं योगिभिर्ध्यान

गम्यं वंदे विष्णुं भवभयहरं सर्वलोकै
कनाथम् ॥ ३ ॥ अथवा ॥ मेघश्यामं
पीतकौशेयवासं श्रीवत्सांकं कौस्तुभो
द्भासितांगम् ॥ पुण्योपेतं पुंडरीकाय
ताक्षं विष्णुंवंदे सर्वलोकैकनाथम्॥४॥
॥ अथवा ॥ सशंखचक्रं सकिरीटकुं
डलं सपीतवस्त्रं सरसीरुहेक्षणम् ॥ स

हारवक्षःस्थलकौस्तुभाश्रियं नमामि विष्णुं शिरसा चतुर्भुजम् ॥ ९ ॥ ॥

ॐ विश्वं विष्णुर्वषट्कारो भूतभव्यभवत्प्रभुः ॥ भूतकृद्भूतभृद्भावो भूतात्मा भूतभावनः ॥ १ ॥ पूतात्मा परमात्मा च मुक्तानां परमागतिः ॥ अव्ययः पुरुषः साक्षी क्षेत्रज्ञोऽक्षर एव च ॥ २ ॥

योगो योगविदांनेता प्रधानपुरुषेश्वरः॥
नारसिंहवपुः श्रीमान् केशवः पुरुषो
त्तमः ॥ ३ ॥ सर्वः शर्वः शिवः स्थाणु
र्भूतादिर्निधिरव्ययः ॥ संभवो भाव
नो भर्त्ता प्रभवः प्रभुरीश्वरः ॥ ४ ॥ स्व
यंभूः शंभुरादित्यः पुष्कराक्षो महा
स्वनः ॥ अनादिनिधनो धाता विधा

ता धातुरुत्तमः ॥ ५ ॥ अप्रमेयो हृषी
केशः पद्मनाभोऽमरप्रभुः ॥ विश्वक
र्मा मनुस्त्वष्टा स्थविष्ठः स्थविरो ध्रुवः
॥ ६ ॥ अग्राह्यः शाश्वतः कृष्णो लो
हिताक्षः प्रतर्द्दनः ॥ प्रभूतस्त्रिककुब्धा
म पवित्रं मंगलं परम् ॥ ७ ॥ ईशानः
प्राणदः प्राणो ज्येष्ठः श्रेष्ठः प्रजापतिः

॥ हिरण्यगर्भो भूगर्भो माधवो मधुसूदनः ॥ ८ ॥ ईश्वरो विक्रमी धन्वी मेधावी विक्रमः क्रमः ॥ अनुत्तमो दुराधर्षः कृतज्ञः कृतिरात्मवान् ॥ ९ ॥ सुरेशः शरणं शर्म विश्वरेताः प्रजाभवः ॥ अहः संवत्सरो व्यालः प्रत्ययः सर्वदर्शनः ॥ १० ॥ अजः सर्वेश्वरः सि

द्धः सिद्धिः सर्वादिरच्युतः ॥ वृषा
कपिरमेयात्मा सर्वयोगविनिःसृतः
॥ ११ ॥ वसुर्वसुमनाः सत्यः समात्मा
संमितः समः ॥ अमोघः पुंडरीकाक्षो
वृषकर्मा वृषाकृतिः ॥ १२ ॥ रुद्रो
बहुशिरा बभ्रुर्विश्वयोनिः शुचिश्र
वाः ॥ अमृतः शाश्वतः स्थाणुर्वरारो

हो महातपाः ॥ १३ ॥ सर्वगः सर्वविद्भा
नुर्विष्वक्सेनो जनार्दनः ॥ वेदो वेदवि
दव्यंगो वेदांगो वेदवित्कविः ॥ १४ ॥
लोकाध्यक्षः सुराध्यक्षो धर्माध्यक्षः
कृताकृतः ॥ चतुरात्मा चतुर्व्यूहश्चतु
र्दंष्ट्रश्चतुर्भुजः ॥ १५ ॥ भ्राजिष्णुर्भोज
नं भोक्ता सहिष्णुर्जगदादिजः ॥ अन

घो विजयो जेता विश्वयोनिः पुनर्व
सुः ॥ १६ ॥ ॥ उपेंद्रो वामनः प्रांशुर
मोघः शुचिरूर्जितः ॥ अतींद्रः संग्रहः
सर्गो धृतात्मा नियमो यमः॥ १७॥वेद्यो
वैद्यः सदायोगी वीरहा माधवो मधुः ॥
अतींद्रियो महामायो महोत्साहो म
हाबलः ॥ १८ ॥ महाबुद्धिर्महावीर्यो

वि० १७३

महाशक्तिर्महाद्युतिः ॥ अनिर्देश्यवपुः श्रीमानमेयात्मा महाद्रिधृक् ॥ १९ ॥ महेष्वासो महीभर्ता श्रीनिवासः सतांगतिः ॥ अनिरुद्धः सुरानंदो गोविंदो गोविदांपतिः ॥ २० ॥ मरीचिर्दमनो हंसः सुपर्णो भुजगोत्तमः ॥ हिरण्यनाभः सुतपाः पद्मनाभः प्रजाप

स० १७३

तिः ॥ २१ ॥ अमृत्युः सर्वदृक् सिंहः
संधाता संधिमान् स्थिरः ॥ अजो दु
र्मर्षणः शास्ता विश्रुतात्मा सुरारिहा
॥ २२ ॥ गुरुर्गुरुतमो धाम सत्यः
सत्यपराक्रमः ॥ निमिषोऽनिमिषः
स्रग्वी वाचस्पतिरुदारधीः ॥ २३ ॥
अग्रणीर्ग्रामणीः श्रीमान्न्यायो नेता स

मीरणः ॥ सहस्रमूर्द्धा विश्वात्मा सह
स्राक्षः सहस्रपात् ॥ २४ ॥ आवर्त्तनो
निवृत्तात्मा संवृतः संप्रमर्दनः ॥ अहः
संवर्त्तकोवह्निरनिलो धरणीधरः ॥२५॥
सुप्रसादः प्रसन्नात्मा विश्वधृग्विश्वभु
ग्विभुः ॥ सत्कर्त्ता सत्कृतिः साधुर्ज्जन्हु
र्नारायणो नरः ॥ २६ ॥ असंख्येयोऽ

प्रमेयात्मा विशिष्टः शिष्टकृच्छुचिः ॥
सिद्धार्थः सिद्धसंकल्पः सिद्धिदः सि
द्धिसाधनः ॥ २७ ॥ वृषाही वृषभो
विष्णुर्वृषपर्वा वृषोदरः ॥ वर्द्धनो व
र्द्धमानश्च विविक्तः श्रुतिसागरः॥ २८॥
सुभुजो दुर्धरो वाग्मी महेंद्रो वसुदो व
सुः ॥ नैकरूपो बृहद्रूपः शिपिविष्टः

प्रकाशनः ॥ २९ ॥ ओजस्तेजोद्युति
धरः प्रकाशात्मा प्रतापनः ॥ ऋद्धः
स्पष्टाक्षरो मंत्रश्चंद्रांशुर्भास्करद्युतिः ॥
॥ ३० ॥ अमृतांशूद्भवो भानुः शशबिं
दुः सुरेश्वरः ॥ औषधं जगतः सेतुः स
त्यधर्मपराक्रमः ॥ ३१ ॥ भूतभव्य
भवन्नाथः पवनः पावनोनलः ॥ काम

१७८

हा कामकृत्कांतः कामः कामप्रदः प्र
भुः ॥ ३२ ॥ युगादिकृद्युगावर्तोऽनेक
मायो महाशनः ॥ अदृश्यो व्यक्तरू
पश्च सहस्रजिदनंतजित् ॥ ३३ ॥ इ
ष्टो विशिष्टः शिष्टेष्टः शिखंडी नहुषो
वृषः ॥ क्रोधहा क्रोधकृत्कर्ता विश्व
बाहुर्महीधरः ॥ ३४ ॥ अच्युतः प्रथि

तः प्राणः प्राणदो वासवानुजः ॥ अ
पांनिधिरधिष्ठानमप्रमत्तः प्रतिष्ठितः
॥ ३५ ॥ स्कंदः स्कंदधरो धुर्यो वरदो
वायुवाहनः ॥ वासुदेवो बृहद्भानुरादि
देवः पुरंदरः ॥ ३६ ॥ अशोकस्तार
णस्तारः शूरः शौरिर्जनेश्वरः ॥ अनु
कूलः शतावर्तः पद्मीपद्मनिभेक्षणः।३७।

पद्मनाभोऽरविंदाक्षः पद्मगर्भः शरी
रभृत् ॥ महर्द्धिर्ऋद्धो वृद्धात्मा
महाक्षो गरुडध्वजः ॥ ३८ ॥ अतुलः
शरभो भीमः समयज्ञो हविर्हरिः ॥ स
र्वलक्षणलक्षण्यो लक्ष्मीवान् समितिं
जयः ॥ ३९ ॥ विक्षरो रोहितो मार्गो
हेतुर्दामोदरः सहः ॥ महीधरो महा

भागो वेगवानमिताशनः ॥ ४० ॥ उ
द्भवः क्षोभणो देवः श्रीगर्भः परमेश्व
रः ॥ करणं कारणं कर्ता विकर्ता गह
नो गुहः ॥ ४१ ॥ व्यवसायो व्यवस्था
नः संस्थानः स्थानदो ध्रुवः ॥ पर
र्द्धिः परमः स्पष्टस्तुष्टः पुष्टः शुभेक्षणः
॥ ४२ ॥ रामो विरामो विरजो मा

र्गो नेयो नयोऽनयः ॥ वीरः शक्तिमतां श्रेष्ठो धर्मो धर्मविदुत्तमः ॥ ४३ ॥ वैकुंठः पुरुषः प्राणः प्राणदः प्रणवः पृथुः ॥ हिरण्यगर्भः शत्रुघ्नो व्याप्तो वायुरधोक्षजः ॥ ४४ ॥ ऋतुः सुदर्शनः कालः परमेष्ठी परिग्रहः ॥ उग्रः संवत्सरो दक्षो विश्रामो विश्वदक्षिणः ॥

॥ ४५ ॥ विस्तारः स्थावरः स्थाणुः
प्रमाणं बीजमव्ययम् ॥ अर्थोऽनर्थो
महाकोशो महाभोगो महाधनः ॥४६॥
अनिर्विण्णः स्थविष्ठो भूर्धर्मयूपो महा
मखः ॥ नक्षत्रनेमिर्नक्षत्री क्षमः क्षामः
समीहनः॥ ४७॥ यज्ञ इज्यो महेज्यश्च
क्रतुः सत्रं सतां गतिः ॥ सर्वदर्शी विमु

त्मात्मा सर्वज्ञो ज्ञानमुत्तमम् ॥ ४८॥
सुव्रतः सुमुखः सूक्ष्मः सुघोषः सुखदः
सुहृत् ॥ मनोहरो जितक्रोधो वीरबाहु
र्विदारणः ॥ ४९ ॥ स्वापनः स्ववशो
व्यापी नैकात्मा नैककर्मकृत् ॥ वत्स
रो वत्सलो वत्सी रत्नगर्भो धनेश्वरः ॥
॥ ५० ॥ धर्मगुब्धर्मकृद्धर्मी सदसत्

वि० क्षरमक्षरम् ॥ अविज्ञाता सहस्रांशुर्वि स०
धाता कृतलक्षणः ॥ ५१ ॥ गभस्तिने
१७९ मिः सत्वस्थः सिंहो भूतमहेश्वरः ॥
आदिदेवो महादेवो देवेशो देवभृद्गुरुः
॥ ५२ ॥ उत्तरो गोपतिर्गोप्ता ज्ञानग
म्यः पुरातनः ॥ शरीरभूतभृद्भोक्ता १७९
कपीन्द्रो भूरिदक्षिणः ॥ ५३ ॥ सोम

पोऽमृतपः सोमः पुरुजित्पुरुसत्तमः ॥
विनयो जयः सत्यसंधो दाशार्हः सा
त्वतांपतिः ॥ ५४ ॥ जीवो विनयिता
साक्षी मुकुंदोऽमितविक्रमः ॥ अंभो
निधिरनंतात्मा महोदधिशयोंतकः
॥ ५५ ॥ अजो महार्हः स्वाभाव्यो
जितामित्रः प्रमोदनः ॥ आनंदो नंद

वि० नो नंदः सत्यधर्मा त्रिविक्रमः ॥ ५६ ॥ स०
१८० महर्षिः कपिलाचार्यः कृतज्ञो मेदिनी
पतिः ॥ त्रिपदस्त्रिदशाध्यक्षो महाशृं
गः कृतांकृत ॥ ५७ ॥ महावराहो
गोविंदः सुषेणः कनकांगदी ॥ गुह्यो
गभीरो गहनो गुप्तश्चक्रगदाधरः ॥ १८०
॥ ५८ ॥ वेधाः स्वांगो जितः कृष्णो द

ढः संकर्षणोच्युतः ॥ वरुणो वारुणो वृ
क्षः पुष्कराक्षो महामनाः ॥ ५९ ॥ भ
गवान् भगहा नंदी वनमाली हलायु
धः ॥ आदित्यो ज्योतिरादित्यः स
हिष्णुर्गतिसत्तमः ॥ ६० ॥ सुधन्वा खं
डपरशुर्दारुणो द्रविणप्रदः ॥ दिवस्पृ
क्सर्वदृग्व्यासो वाचस्पतिरयोनिजः

॥ ६१ ॥ त्रिसामा सामगः साम निर्वा णं भेषजं भिषक् ॥ संन्यासकृच्छमः शांतो निष्ठाशांतिः परायणः ॥ ६२ ॥ शुभांगः शांतिदःस्रष्टा कुमुदः कुवले शयः ॥ गोहितो गोपतिर्गोप्ता वृषभा क्षो वृषप्रियः ॥ ६३ ॥ अनिवर्ती निवृ त्तात्मा संक्षेप्ता क्षेमकृच्छिवः ॥ श्रीव

त्सवक्षाः श्रीवासः श्रीपतिः श्रीमतां
वरः ॥ ६४ ॥ श्रीदः श्रीशः श्रीनिवा
सः श्रीनिधिः श्रीविभावनः ॥ श्रीधरः
श्रीकरः श्रेयः श्रीमाँल्लोकत्रयाश्रयः
॥ ६५ ॥ स्वक्षः स्वंगः शतानंदो नंदि
र्ज्योतिर्गणेश्वरः ॥ विजितात्मा विधे
यात्मा सत्कीर्तिश्छिन्नसंशयः ॥६६॥

वि० उदीर्णः सर्वतश्चक्षुरनीशः शाश्वत: स०
१८२ स्थिरः ॥ भूशयो भूषणो भूतिर्विशो
कः शोकनाशनः ॥ ६७ ॥ अर्चिष्मा
नर्चितः कुंभो विशुद्धात्मा विशोधनः
॥ अनिरुद्धोऽप्रतिरथः प्रद्युम्नोऽमितवि
क्रमः ॥ ६८ ॥ कालनेमिनिहा वीरः १८२
शौरिः शूरजनेश्वरः ॥ त्रिलोकात्मा

त्रिलोकेशः केशवः केशिहा हरिः ॥
॥ ६९ ॥ कामदेवः कामपालः कामी
कांतः कृतागमः ॥ अनिर्देश्यवपुर्विष्णु
र्वीरोऽनंतो धनंजयः ॥ ७० ॥ ब्रह्मण्यो
ब्रह्मकृद्ब्रह्मा ब्रह्म ब्रह्मविवर्धनः ॥ ब्रह्म
विद्ब्राह्मणो ब्रह्मी ब्रह्मज्ञो ब्राह्मणप्रियः ॥
॥ ७१ ॥ महाक्रमो महाकर्मा महाते

जा महोरगः ॥ महाक्रतुर्महायज्वा म
हायज्ञो महाहविः ॥ ७२ ॥ स्तव्यः स्तव
प्रियः स्तोत्रं स्तुतिः स्तोता रणप्रियः ॥
पूर्णः पूरयिता पुण्यः पुण्यकीर्तिरना
मयः ॥ ७३ ॥ मनोजवस्तीर्थकरो वसु
रेता वसुप्रदः ॥ वसुप्रदो वासुदेवो वसु
र्वसुमना हविः ॥ ७४ ॥ सद्गतिः सत्कृ

तिः सत्ता सद्भूतिः सत्परायणः ॥ शूर
सेनो यदुश्रेष्ठः सन्निवासः सुयामुनः ॥
॥ ७५ ॥ भूतावासो वासुदेवः सर्वासुनि
लयोऽनलः ॥ दर्पहा दर्पदो दृप्तो दुर्धरो
ऽथापराजितः ॥ ७६ ॥ विश्वमूर्तिर्महा
मूर्तिर्दीप्तमूर्तिरमूर्तिमान् ॥ अनेकमू
र्तिरव्यक्तः शतमूर्तिः शताननः ॥ ७७ ॥

एको नैकः सवः कः किं यत्तत्पदमनुत्तमम् ॥ लोकबंधुर्लोकनाथो माधवो भक्तवत्सलः ॥ ७८ ॥ सुवर्णवर्णो हेमांगो वरांगश्चंदनांगदी ॥ वीरहा विषमः शून्यो घृताशीरचलश्चलः ॥ ७९ ॥ अमानी मानदो मान्यो लोकस्वामी त्रिलोकधृक् ॥ सुमेधा मेधजो धन्यः सत्यमे

धा धराधरः ॥ ८० ॥ तेजोवृषो द्युतिध
रः सर्वशस्त्रभृतांवर ॥ प्रग्रहो निग्रहो
व्यग्रो नैकशृंगो गदाग्रजः ॥ ८१ ॥ च
तुर्मूर्तिश्चतुर्बाहुश्चतुर्व्यूहश्चतुर्गतिः ॥
चतुरात्माचतुर्भावश्चतुर्वेदविदेकपात्
॥ ८२ ॥ समावर्तो निवृत्तात्मा दुर्जयो
दुरतिक्रमः ॥ दुर्लभो दुर्गमो दुर्गो दुरा

वासो दुरारिहा ॥ ८३ ॥ शुभांगो लोक
सारंगः सुतंतुस्तंतुवर्धनः ॥ इंद्रकर्मा म
हाकर्मा कृतकर्मा कृतागमः ॥ ८४ ॥
उद्भवः सुंदरः सुंदो रत्ननाभः सुलोच
नः ॥ अर्को वाजसनः शृंगी जयंतः स
र्वविज्जयी ॥ ८५ ॥ सुवर्णबिंदुरक्षोभ्यः
सर्ववागीश्वरेश्वरः ॥ महाह्रदो महा

गतौ महाभूतो महानिधिः ॥ ८६ ॥ कुमुदः कुंदरः कुंदः पर्जन्यः पावनोनिलः ॥ अमृतांशोऽमृतवपुः सर्वज्ञः सर्वतोमुखः ॥ ८७ ॥ सुलभः सुव्रतः सिद्धः शत्रुजिच्छत्रुतापनः ॥ न्यग्रोधोदुंबरोश्वत्थश्चाणूरांध्रनिषूदनः ॥ ८८ ॥ सहस्रार्चिः सप्तजिह्वः सप्तैधाः सप्तवाहनः ॥

अमूर्तिरनघोऽचिंत्यो भयकृद्भयनाशन
नः ॥ ८९ ॥ अणुर्बृहत्कृशः स्थूलो गुणभृ
न्निर्गुणो महान् ॥ अधृतः स्वधृतः स्वा
स्यः प्राग्वंशो वंशवर्धनः ॥ ९० ॥ भार
भृत्कथितो योगी योगीशः सर्वकाम
दः ॥ आश्रमः श्रमणः क्षामः सुपर्णो
वायुवाहनः ॥ ९१ ॥ धनुर्धरो धनुर्वेदो

दंडो दमयिता दमः ॥ अपराजितः स
र्वसहो नियंता नियमो यमः ॥ ९२ ॥
सत्त्ववान्सात्विकः सत्य सत्यधर्मप
रायणः ॥ अभिप्रायः प्रियार्होऽर्हः प्रिय
कृत्प्रीतिवर्धनः ॥ ९३ ॥ विहायसगति
र्ज्योतिः सुरुचिर्हुतभुग्विभुः ॥ रविर्वि
रोचनः सूर्यः सविता रविलोचनः

॥ ९४ ॥ अनंतो हुतभुग् भोक्ता सुखदो नैकजोऽग्रजः ॥ अनिर्विण्णः सदामर्षी लोकाधिष्ठानमद्भुतः ॥ ९५ ॥ सनात्सनातनतमः कपिलः कपिरव्ययः ॥ स्वस्तिदः स्वस्तिकृत्स्वस्ति स्वस्तिभुक् स्वस्तिदक्षिणः ॥ ९६ ॥ अरौद्रः कुंडली चक्री विक्रम्यूर्जितशासनः ॥ श

ब्दातिगः शब्दसहः शिशिरः शर्वरीक
रः ॥ १७ ॥ अक्रूरः पेशलो दक्षो दक्षि
णः क्षमिणांवरः ॥ विद्वत्तमो वीतभयः
पुण्यश्रवणकीर्तनः ॥ १८ ॥ उत्तारणो
दुष्कृतिहा पुण्यो दुःस्वप्ननाशनः ॥
वीरहा रक्षणः संतो जीवनः पर्यवस्थि
तः ॥ १९ ॥ अनंतरूपोऽनंतश्रीर्जितम

वि० १८८ स०

न्युर्भयापहः ॥ चतुरस्रो गभीरात्मा विदिशो व्यादिशो दिशः ॥ १०० ॥ अनादिर्भूर्भुवो लक्ष्मीः सुवीरो रुचिरांगदः ॥ जननोजनजन्मादिर्भीमो भीमपराक्रमः ॥ १०१ ॥ आधारनिलयो धाता पुष्पहासः प्रजागरः ॥ ऊर्ध्वगः सत्पथाचारः प्राणदः प्रणवः पणः

॥ २ ॥ प्रमाणं प्राणनिलयः प्राणभृत्प्रा
णजीवनः ॥ तत्त्वं तत्त्वविदेकात्मा ज
न्ममृत्युजरातिगः ॥ ३ ॥ भूर्भुवःस्व
स्तरुस्तारः सपिता प्रपितामहः ॥ य
ज्ञो यज्ञपति र्यज्वा यज्ञांगो यज्ञवाहनः
॥ ४ ॥ यज्ञभृद्यज्ञकृद्यज्ञी यज्ञभुग्यज्ञ
साधनः ॥ यज्ञांतकृद्यज्ञगुह्यमन्नमन्नाद

एव च ॥ ५ ॥ आत्मयोनिः स्वयंजातो वैखानः सामगायनः ॥ देवकीनंदनः स्रष्टा क्षितीशः पापनाशनः ॥ ६ ॥ शंखभृन्नंदकी चक्री शार्ङ्गधन्वा गदाधरः ॥ रथांगपाणिरक्षोभ्यः सर्वप्रहरणायुधः ॥ ७ ॥ सर्वप्रहरणायुध ॐ नम इति ॥ ॥ इतीदं कीर्तनीयस्य केशवस्य

महात्मनः ॥ नाम्नां सहस्रं दिव्यानाम
शेषेण प्रकीर्तितम् ॥ ८ ॥ य इदं शृणु
यान्नित्यं यश्चापि परिकीर्तयेत ॥ ना
शुभं प्राप्नुयात् किंचित् सोऽमुत्रेह च
मानवः ॥ ९ ॥ वेदांतगो ब्राह्मणः स्या
त्क्षत्रियो विजयी भवेत् ॥ वैश्यो धन
समृद्धः स्याच्छूद्रः सुखमवाप्नुयात् ॥

॥ ११० ॥ धर्मार्थी प्राप्नुयाद्धर्ममर्था
र्थी चार्थमाप्नुयात् ॥ कामानवाप्नु
यात्कामी प्रजार्थी प्राप्नुयात्प्रजाः ॥
॥ ११ ॥ भक्तिमान्यः सदोत्थाय शुचि
स्तद्गतमानसः ॥ सहस्रं वासुदेवस्य ना
म्नामेतत् प्रकीर्तयेत् ॥ १२ ॥ यशः प्रा
प्नोति विपुलं ज्ञातिप्राधान्यमेव च ॥

अचलां श्रियमाप्नोति श्रेयः प्राप्नोत्य
नुत्तमम् ॥ १३ ॥ न भयं क्वचिदाप्नोति
वीर्यं तेजश्च विंदति ॥ भवत्यरोगो द्यु
तिमान्बलरूपगुणान्वितः ॥ १४ ॥ रो
गार्तो मुच्यते रोगाद्बद्धो मुच्येत बंध
नात् ॥ भयान्मुच्येत भीतस्तु मुच्ये
तापन्न आपदः ॥ १५ ॥ दुर्गाण्यतितर

त्याशु पुरुषः पुरुषोत्तमम् ॥ स्तुव न्नामसहस्रेण नित्यं भक्तिसमन्वितः ॥ १६ ॥ वासुदेवाश्रयोमर्त्योवासुदेवपरायणः ॥ सर्वपापविशुद्धात्मा याति ब्रह्म सनातनम् ॥ १७ ॥ न वासुदेवभक्तानामशुभं विद्यते क्वचित् ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिभयं नैवो

पजायते ॥ १८ ॥ इमं स्तवमधीयानः
श्रद्धाभक्तिसमन्वितः ॥ युज्येतात्मा सु
खक्षांतिश्रीधृतिस्मृतिकीर्तिभिः ॥१९॥
न क्रोधो न च मात्सर्यं न लोभो नाशु
भा मतिः ॥ भवंति कृतपुण्यानां भक्ता
नां पुरुषोत्तमे ॥१२०॥ द्यौः सचंद्रार्कन
क्षत्रा खं दिशो भूर्महोदधिः ॥ वासुदेव

स्य वीर्येण विधृतानि महात्मनः॥ २१ ॥
ससुरासुरगंधर्वं सयक्षोरगराक्षसम् ॥
जगद्वशे वर्ततेदं कृष्णस्य सचराचरम्॥
॥ २२ ॥ इंद्रियाणि मनो बुद्धिः सत्त्वं ते
जो बलं धृतिः ॥ वासुदेवात्मकान्याहुः
क्षेत्रं क्षेत्रज्ञ एव च ॥ २३ ॥ सर्वागमा
नामाचारः प्रथमं परिकल्पते ॥ आचा

रप्रभवो धर्मो धर्मस्य प्रभुरच्युतः ॥
॥ २४ ॥ ऋषयः पितरो देवा महाभूता
नि धातवः ॥ जंगमाजंगमं चेदं जग
न्नारायणोद्भवम् ॥ २५ ॥ योगो ज्ञानं त
था सांख्यं विद्याः शिल्पादिकर्म च ॥
वेदाः शास्त्राणि विज्ञानमेतत्सर्वं जना
र्दनात् ॥ २६ ॥ एको विष्णुर्महद्भूतं पृथ

रभूतान्यनेकशः ॥ त्रीँल्लोकान्व्याप्य भूतात्मा भुंक्ते विश्वभुगव्ययः ॥ २७ ॥ इमं स्तवं भगवतो विष्णोर्व्यासेन कीर्तितम् ॥ पठेद्य इच्छेत्पुरुषः श्रेयः प्राप्तुं सुखानि च ॥ २८ ॥ विश्वेश्वरमजं देवं जगतः प्रभवाप्ययम् ॥ भजंति ये पुष्कराक्षं न ते यांति पराभवम् ॥ २९ ॥

॥ अर्जुन उवाच ॥ ॥ पद्मपत्रविशाला
क्ष पद्मनाभ सुरोत्तम ॥ भक्तानामनुर
क्तानां त्राता भव जनार्दन ॥ १३० ॥
॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ यो मां नामस
हस्रेण स्तोतुमिच्छति पांडव ॥ सोह
मेकेन श्लोकेन स्तुत एव न संशयः ॥
॥ ३१ ॥ नमोस्त्वनंताय सहस्रमूर्तये स

हस्रपादाक्षिशिरोरुबाहवे ॥ सहस्रना
म्ने पुरुषाय शाश्वते सहस्रकोटीयुगधा
रिणे नमः ॥ ३२ ॥ नमः कमलनाभाय
नमस्ते जलशायिने ॥ नमस्ते केशवा
नंत वासुदेव नमोस्तुते ॥ ३३ ॥ वास
नाद्वासुदेवस्य वासितं भुवनत्रयम् ॥ स
र्वभूतनिवासोसि वासुदेव नमोस्तुते ॥

॥ ३४ ॥ नमो ब्रह्मण्यदेवाय गोब्राह्मण
हिताय च ॥ जगद्धिताय कृष्णाय गो
विंदाय नमोनमः ॥ ३५ ॥ आकाशा
त्पतितं तोयं यथा गच्छति सागरम् ॥
सर्वदेवनमस्कारः केशवं प्रति गच्छ
ति ॥ ३६ ॥ एष निष्कंटकः पंथा यत्र
संपूज्यते हरिः ॥ कुपथं तं विजानीया

द्धोविंदरहितागमम् ॥ ३७ ॥ सर्ववेदेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलम् ॥ तत् फलं समवाप्नोति स्तुत्वा देवं जनार्दनम् ॥ ॥ ३८ ॥ यो नरः पठते नित्यं त्रिकालं केशवालये ॥ द्विकालमेककालं वा क्रूरं सर्वव्यपोहति ॥ ३९ ॥ दह्यंते रिपवस्त स्य सौम्याः सर्वे सदा ग्रहाः ॥ निलीयं

ते च पापानि स्तवे ह्यस्मिन्प्रकीर्तिते॥
॥ ११०॥ येन ध्यातः श्रुतो येन येना
यं पठितस्तव ॥ दत्तानि सर्वदानानि
सुराः सर्वे समर्चिताः ॥ ४१ ॥ इह लो
के परे वापि न भयं विद्यते क्वचित् ॥
नाम्नां सहस्रं योऽधीते द्वादश्यां मम
सन्निधौ ॥ ४२ ॥ स निर्दहति पापानि

कल्पकोटिशतानिच ॥ अश्वत्थसन्नि
धौ पार्थ कृत्वा मनसि केशवम् ॥ ४३ ॥
पठेन्नामसहस्रं तु गवां कोटिफलं ल
भेत् ॥ शिवालये पठेन्नित्यं तुलसी व
नसंस्थितः ॥ ४४ ॥ नरो मुक्तिमवाप्नो
ति चक्रपाणेर्वचो यथा ॥ ब्रह्महत्यादि
कं पापं सर्वं सद्यो विनश्यति ॥ ४५ ॥

इति श्रीमन्महाभारते शतसहस्रसंहितायां वैयासिक्यामानुशासनिके पर्वणि दानधर्मे भीष्मयुधिष्ठिरसंवादे श्रीविष्णोर्दिव्यसहस्रनामस्तोत्रं संपूर्णम्

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥
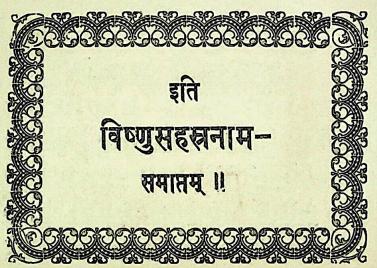
इति

विष्णुसहस्रनाम-

समाप्तम् ॥

अथ

भीष्मस्तवराजः

प्रारम्भः

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अथ भी
ष्मस्तवराजप्रारंभः ॥ ॥ जनमेजय
उवाच ॥ शरतल्पे शयानस्तु भारता
नां पितामहः ॥ कथमुत्सृष्टवान् देहं
कं च योगमधारयत् ॥ १ ॥ वैशंपा
यन उवाच ॥ ॥ शृणुष्वावहितो रा
जन् शुचिर्भूत्वा समाहितः ॥ भीष्म

स्य कुरुशार्दूल देहोत्सर्गं महात्मनः
॥ २ ॥ निवृत्तमात्रे त्वयने उत्तरे वै दि
वाकरे ॥ समावेशयदात्मानमात्मन्ये
व समाहितः ॥ ३ ॥ शुक्लपक्षस्य चा
ष्टम्यां माघमासस्य पार्थिव ॥ प्राजा
पत्ये च नक्षत्रे मध्ये प्राप्ते दिवाकरे
॥ ४ ॥ विकीर्णांशुरिवादित्यो भीष्मः

शरशतैश्चितः ॥ शुशुभे परया लक्ष्म्या।
वृतो ब्राह्मणसत्तमैः ॥ ५ ॥ व्यासेन
वेदविदुषा नारदेन सुरर्षिणा ॥ देवरा
तेन वात्स्येन तथा तेन सुमंतुना ॥ ६ ॥
तथा जैमिनिना चैव पैलेन च महात्म
ना ॥ शांडिल्यदेवलाभ्यां च मैत्रेयेण
च धीमता ॥ ७ ॥ असितेन वसिष्ठेन

भी० कौशिकेन महात्मना ॥ हारीतरोमे स्त०
२०० शाभ्यां च तथात्रेयेण धीमता ॥ ८ ॥
बृहस्पतिश्च शुकश्च च्यवनश्च महामु
निः ॥ सनत्कुमारः कपिलो वाल्मी
किस्तुंबुरुः कुरुः ॥ ९ ॥ मौद्गल्यो भा
र्गवो रामस्तृणबिंदुर्महामुनिः ॥ पिप्प २००
लादश्च वायुश्च संवर्त्तः पुलहः कचः ॥

॥ १० ॥ कश्यपश्च पुलस्त्यश्च क्रतुर्द
क्षः पराशरः ॥ मरीचिरंगिराः कण्वो
गौतमो गालवो मुनिः ॥ ११ ॥ धौम्यो
विभांडो मांडव्यो धौम्रः कृष्णोऽनु
भौतिकः ॥ उलूकः परमो विप्रो मा
र्कंडेयो महामुनिः ॥ १२ ॥ भास्करः
पूरणः कृष्णः सूतः परमधार्मिकः ॥

शैब्येन याज्ञवल्क्येन शंखेन लिखिते
न च ॥ १३ ॥ एतैश्चान्यैर्मुनिगणैर्म
हाभागैर्महात्मभिः ॥ श्रद्धादमपुर
स्कारैर्वृतश्चंद्र इव ग्रहैः ॥ १४ ॥ भी
ष्मस्तु पुरुषव्याघ्र कर्मणा मनसा गि
रा ॥ शरतल्पगतः कृष्णं प्रदध्यौ प्रां
जलिः शुचिः ॥ १५ ॥ स्वरेण हृष्टपु

ष्टेन तुष्टाव मधुसूदनम् ॥ योगेश्वरं
पद्मनाभं विष्णुं जिष्णुं जगत्प्रभुम् ॥
॥ १६ ॥ कृतांजलिः शुचिर्भूत्वा वा
ग्विदां प्रवरः प्रभुः ॥ भीष्मः परमध
र्मात्मा वासुदेवमथास्तुवत् ॥ १७ ॥
॥ भीष्म उवाच ॥ ॥ आरिराधयि
षुः कृष्णं वाच्चं जिगदिषाम्यहम् ॥

तया व्याससमासिन्या प्रीयतां पुरुषोत्तमः ॥ १८ ॥ शुचिं शुचिपदं हंसं तत्पदं परमेष्ठिनम् ॥ मुक्त्वा सर्वात्मनात्मानं तं प्रपद्ये प्रजापतिम्॥१९॥ अनाद्यं तत्परं ब्रह्म न देवा नर्षयो विदुः ॥ एकोयं भगवान्देवो धाता नारायणो हरिः ॥ २० ॥ नारायणादृषि

गणास्तथा सिद्धमहोरगाः ॥ देवा देव
र्षयश्चैव तं विदुः परमव्ययम् ॥ २१ ॥
देवदानवगंधर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः ॥
यं न जानंति को ह्येष कुतो वा भगवा
निति ॥ २२ ॥ यस्मिन्विश्वानि भूता
नि तिष्ठंति च विशंति च ॥ गुणभूता
निभूतेशे सूत्रे मणिगणा इव ॥ २३ ॥

यस्मिन्नित्ये तते तंतौ दृढे स्रगिव ति
ष्ठति ॥ सदसद्ग्रथितं विश्वं विश्वगे
विश्वकर्मणि ॥ २४ ॥ हरिं सहस्रशि
रसं सहस्रचरणेक्षणम् ॥ सहस्रबाहुमु
कुटं सहस्रवदनोज्ज्वलम् ॥ २५ ॥ प्रा
हुर्नारायणं देवं यं विश्वस्य परायण
म् ॥ अणीयसामणीयांसं स्थविष्ठं च

स्थवीयसाम् ॥ २६ ॥ गरीयसा ग
रिष्ठं च श्रेष्ठं च श्रेयसामपि ॥ यं वा
केष्वनुवाकेषु निषत्सूपनिषत्सु च ॥
॥ २७ ॥ गृणंति सर्वकर्माणं सत्यं स
त्येषु सामसु ॥ चतुर्भिश्चतुरात्मानं स
त्वस्थं सात्वतां पतिम् ॥ २८ ॥ यं
दिव्यैर्देवमर्चंति गुह्यैः परमनामभिः ॥

यस्मान्नित्यं तपस्तप्तं यदंगेष्वनुतिष्ठ
ति ॥ २९ ॥ सर्वात्मा सर्ववित् सर्वः
सर्वगः सर्वभावनः ॥ यं देवं देवकी
देवी वसुदेवादजीजनत् ॥ ३० ॥ भौ
मस्य ब्रह्मणो गुप्त्यै दीप्तमग्निमिवार
णिः ॥ यमनन्योऽव्यपेताशीरात्मानं वी
तकल्मषम् ॥ ३१ ॥ इष्ट्वाऽनंत्याय

२०४

गोविंदं पश्यत्यात्मानमात्मनि ॥ अति
वायिंविद्धकर्माणमातिसूर्याग्नितेजसम् ॥
॥ ३२ ॥ अतिबुद्धींद्रियात्मानं तं प्रप
द्ये प्रजापतिम् ॥ पुराणे पुरुषं प्रोक्तं ब्र
ह्म प्रोक्तं युगादिषु ॥ ३३ ॥ क्षये संक
र्षणं प्रोक्तं तमुपास्यमुपास्महे ॥ यमे
कं बहुधात्मानं प्रादुर्भूतमधोक्षजम् ॥

॥ ३४ ॥ नान्यभक्ताः क्रियावंतो यजंते सर्वकामदम् ॥ यंप्राहुर्जगतः कोशं यस्मिन् सन्निहिताः प्रजाः ॥ ३५ ॥ यस्मिल्लोकाःस्फुरंतीमे जले शकुनयो यथा ॥ ऋतमेकाक्षरं ब्रह्म यत्तत्सदसतः परम् ॥ ३६ ॥ अनादिमध्यपर्यंतं नदेवा नर्षयो विदुः ॥ यं सुरा

सुरगंधर्वाः सासिद्धर्षिमहोरगाः ॥ ३७ ॥
प्रयता नित्यमर्चंति परमं दुःखभेषज
म् ॥ अनादिनिधनं देवमात्मयोनिंस
नातनम् ॥ ३८ ॥ अप्रतर्क्यमविज्ञेयं
हरिंनारायणं प्रभुम् ॥ यं वै विश्वस्य क
र्तारं जगतस्तस्थुषांपतिम् ॥ ३९ ॥ वदं
ति जगतोध्यक्षमक्षरं परमं पदम् ॥

हिरण्यवर्णो योगभर्गो दितेर्दैत्यनिषूदनः ॥ ४१ ॥ एको द्वादशधा जज्ञे तस्मै सूर्यात्मने नमः ॥ ४१ ॥ शुक्ले देवान् पितॄन् कृष्णे तर्पयत्यमृतेन यः ॥ यश्च राजा द्विजातीनां तस्मै सोमात्मने नमः ॥ ४२ ॥ महतस्तमसः पारे पुरुषं ह्यातितेजसम् ॥ यं ज्ञात्वा मृत्युमत्ये

ति तस्मै ज्ञेयात्मने नमः ॥ ४३ ॥ यंबृ
हंतं बृहत्युक्थं यमिनो यं महाध्वरे ॥
यं विप्रसंघा गायंति तस्मै वेदात्मने न
मः ॥ ४४ ॥ ऋग्यजुः सामाथर्वाणं द्व
शार्धं हविरात्मकम् ॥ यं सप्ततंतुं त
न्वंति तस्मै यज्ञात्मने नमः ॥ ४५ ॥ च
तुर्भिश्च चतुर्भिश्च द्वाभ्यां पंचभिरेव

च ॥ हूयते च पुनर्द्वाभ्यां तस्मै होमा
त्मने नमः ॥ ४६ ॥ यः सुपर्णो यजु
र्नाम छंदोगात्रस्त्रिवृच्छिराः ॥ रथंतरं
बृहत्साम तस्मै स्तोत्रात्मने नमः ॥
॥ ४७ ॥ यः सहस्रसमे सत्रे यज्ञे वि
श्वसृजामृषिः ॥ हिरण्यपक्षः शकुनि
स्तस्मै हंसात्मने नमः ॥ ४८ ॥ पदांग

संधिपर्वाणं स्वरव्यंजनभूषणम् ॥ य
माहुश्चाक्षरं नित्यं तस्मै वागात्मने न
मः ॥ ४९ ॥ यज्ञांगो यो वराहो वै भू
त्वा गामुज्जहारह ॥ लोकत्रयहितार्था
य तस्मै वीर्यात्मने नमः ॥ ५० ॥ यः
शेते योगमास्थाय पर्यंके नागभूषि
ते ॥ फणासहस्त्ररचिते तस्मै निद्रात्म

ने नमः ॥ ५१ ॥ यश्चिनोति सतां सेतु
मृतेनामृतयोनिना ॥ धर्मार्थं व्यवहा
रार्थं तस्मै सत्यात्मने नमः ॥ ५२ ॥
यं पृथग्धर्मचरणाः पृथग्धर्मफलैषिणः
॥ पृथग्धर्मैः समर्चंति तस्मै धर्मात्मने
नमः ॥ ५३ ॥ यतः सर्वे प्रसूयंते ह्यनं
गात्सांगदेहिनः ॥ उन्मादः सर्वभूता

नां तस्मै कामात्मने नमः ॥ ५४ ॥ यं
व्यक्तिस्थितमव्यक्तं विचिन्वंति महर्
षयः ॥ क्षेत्रे क्षेत्रज्ञमासीनं तस्मै क्षेत्रा
त्मने नमः ॥ ५५ ॥ यं त्रिधात्मानमा
त्मस्थं वृत्तं षोडशभिर्गुणैः ॥ प्राहुः स
प्तदशं सांख्यास्तस्मै सांख्यात्मने न
मः ॥ ५६ ॥ यं विनिद्रा जितश्वासाः

शांता दांता जितेंद्रियाः ॥ ज्योतिः प
श्यंति युंजानास्तस्मै योगात्मने नमः
॥ ५७ ॥ अपुण्यपुण्योपरमे यं पुनर्भ
वनिर्भयाः ॥ शांताः संन्यासिनो यांति
तस्मै मोक्षात्मने नमः ॥ ५८ ॥ योसौ
युगसहस्रांते प्रदीप्तार्चिर्विभावसुः ॥
संक्षोभयति भूतानि तस्मै घोरात्मने

नमः ॥ ५९ ॥ संभक्ष्य सर्वभूतानि कृ
त्वा चैकार्णवं जगत् ॥ बालः स्वपिति
यश्चैकस्तस्मै मायात्मने नमः ॥ ६० ॥
अजस्य नाभौ संभूतं यस्मिन्विश्वं प्र
तिष्ठितम् ॥ पुष्करं पुष्कराक्षस्य तस्मै
पद्मात्मने नमः ॥ ६१ ॥ सहस्रशिरसे
चैवपुरुषायामितात्मने ॥ चतुःसमुद्र

पर्यंके योगनिद्रात्मने नमः ॥ ६२ ॥ यस्य केशेषु जीमूता नद्यः सर्वांगसंधिषु ॥ कुक्षौ समुद्राश्चत्वारस्तस्मै तोयात्मने नमः ॥ ६३ ॥ यस्मात्सर्वाः प्रसूयंते सर्गप्रलयविक्रियाः ॥ यस्मिंश्चैव प्रलीयंते तस्मै हेत्वात्मने नमः ॥ ६४ ॥ यो निषण्णो भवेद्रात्रौ दि

वा भवति धिष्ठितः ॥ इष्टानिष्टस्यच
द्रष्टा तस्मै द्रष्ट्रात्मने नमः ॥ ६५ ॥ अ
कुंठं सर्वकार्येषु धर्मकार्यार्थमुद्यतम् ॥
वैकुंठस्य हि तद्रूपं तस्मै कार्यात्मने
नमः ॥ ६६ ॥ विभज्य पंचधात्मानं
वायुभूतः शरीरगः ॥ यश्चेष्टयति भूता
नि तस्मै वाय्वात्मने नमः ॥ ६७ ॥

ब्रह्म वक्त्रं भुजौ क्षत्रं कृत्स्नमूरूदरं विशः ॥ पादौ यस्याश्रिताः शूद्रास्तस्मै वर्णात्मने नमः ॥ ६८ ॥ युगेष्वावर्तते योगैर्मासर्त्वयनहायनैः ॥ सर्गप्रलययोः कर्त्ता तस्मै कालात्मने नमः ॥ ६९ ॥ यस्याग्निरास्यं द्यौर्मूर्धा खं नाभिश्चरणौ क्षितिः ॥ सूर्यश्च

क्षुर्दिशः श्रोत्रे तस्मै लोकात्मने नमः
॥ ७० ॥ परः कालात्परो यज्ञात्परा
त्परतरो हि यः ॥ अनादिरादिर्विश्व
स्य तस्मै विश्वात्मने नमः ॥ ७१ ॥
विषये वर्तमानो यं तं वैशेषिकनिर्गु
णैः ॥ प्राहुर्विषयगोप्तारं तस्मै गोप्त्रा
त्मने नमः ॥ ७२ ॥ अन्नपानेंधनम

यो रसप्राणविवर्धनः ॥ यो धारयति भूतानि तस्मै प्राणात्मने नमः ॥ ७३ ॥ पिंगेक्षणसटं यस्य रूपं दंष्ट्रा नखायुधम् ॥ दानवेंद्रांतकरणं तस्मै दृप्तात्मने नमः ॥ ७४ ॥ रसातलगतः श्रीमाननंतो भगवान्विभुः ॥ जगद्धारयते कृत्स्नं तस्मै वीर्यात्मने नमः ॥ ७५ ॥

यो मोहयति भूतानि स्नेहपाशानुबंध
नैः ॥ सर्गस्य रक्षणार्थाय तस्मै मो
हात्मने नमः ॥ ७६ ॥ भूतलातलम
ध्यस्थो हत्वा तु मधुकैटभौ ॥ उद्धृता
येन वै वेदास्तस्मै मत्स्यात्मने नमः
॥ ७७ ॥ ससागरनगां बिभ्रत्सप्तद्वीपां
वसुंधराम् ॥ यो धारयति पृष्ठेन तस्मै

कूर्मात्मने नमः ॥ ७८ ॥ एकार्णवे हि
मग्नां तां वाराहं रूपमास्थितः ॥ उ
द्दधार महीं योऽसौ तस्मै क्रोडात्मने
नमः ॥ ७९ ॥ नारासिंहं वपुः कृत्वा य
स्त्रैलोक्यभयंकरः ॥ हिरण्यकशिपुं ज
घ्ने तस्मै सिंहात्मने नमः ॥ ८० वा
मनं रूपमास्थाय बलिं संयम्य मा

यया ॥ इमे क्रांतास्त्रयो लोकास्तस्मै क्रांतात्मने नमः ॥ ८१ ॥ जमदग्निसुतो भूत्वा रामः परशुधृक् प्रभुः ॥ सहस्रार्जुनं हतवांस्तस्मै उग्रात्मने नमः ॥ ८२ ॥ रामो दाशरथिर्भूत्वा पौलस्त्यकुलनंदनम् ॥ जघान रावणं संख्ये तस्मै क्षत्रात्मने नमः ॥ ८३ ॥

श्री० वसुदेवसुतः श्रीमान् वासुदेवो जगत्प स्त०
२१४ तिः ॥ जहार वसुधाभारं तस्मै कृष्णा
त्मने नमः ॥ ८४ ॥ बुद्धरूपं समास्थाय
सर्वरूपपरायणः ॥ मोहयन् सर्व भूता
नि तस्मै मोहात्मनेनमः ॥ ८५ ॥ ह
निष्यति कलेरंते म्लेच्छांस्तुरगवाह
नः ॥ धर्मसंस्थापनार्थाय तस्मै क २१४

लक्यात्मने नमः ॥ ८६ ॥ आत्मज्ञान
मिदं ज्ञानं ज्ञात्वा पंचस्ववस्थि
तः ॥ यं ज्ञानेनाधिगच्छंति तस्मै ज्ञा
नात्मने नमः ॥ ८७ ॥ अप्रमेयशरी
राय सर्वतो बुद्धिचक्षुषे ॥ अपारापरि
मेयाय तस्मै दिव्यात्मने नमः ॥ ८८ ॥
जटिने दंडिने नित्यं लंबोदरशरीरि

णे ॥ कमंडलुनिषंगाय तस्मै ब्रह्मात्म
ने नमः ॥ ८९ ॥ शूलिने त्रिदशेशाय
त्र्यंबकाय महात्मने ॥ भस्मदिग्धो
र्ध्वलिंगाय तस्मै रुद्रात्मने नमः ॥९०॥
चंद्रार्धकृतशीर्षाय व्यालयज्ञोपवीति
ने ॥ पिनाकशूलहस्ताय तस्मै उग्रा
त्मनेनमः॥ ९१ ॥पंचभूतात्मभूताय भू

तादिनिधनाय च ॥ अक्रोधद्रोहमोहा
य तस्मै शांतात्मने नमः ॥ १२ ॥ य
स्मिन्सर्वं यतः सर्वं यः सर्वं सर्वतश्च
यः ॥ यश्च सर्वमयो देवस्तस्मै सर्वा
त्मने नमः ॥ १३ ॥ विश्वकर्मन्नमस्ते
ऽस्तु विश्वात्मा विश्वसंभवः ॥ अपव
र्गस्थभूतानां पंचानां परतः स्थितः ॥

॥ ९४ ॥ नमस्ते त्रिषु लोकेषु नमस्ते परत स्त्रिषु ॥ नमस्ते त्रिषु सर्वेषु त्वं हि सर्वमयोनिधिः ॥ ९५ ॥ नमस्ते भगवन्विष्णो लोकानां प्रभवाप्ययः ॥ त्वं हि कर्त्ता हृषीकेश संहर्ता चापराजितः ॥ ९६ ॥ तेन पश्यामि भगवन् दिव्येषु त्रिषु वर्त्मसु ॥ तच्च पश्यामि

तत्त्वेन यत्ते रूपं सनातनम् ॥ ९७ ॥
दिवं ते शिरसा व्याप्तं पद्भ्यां देवी व
सुंधरा ॥ विक्रमेण त्रयो लोकाःपुरुषो
ऽसि सनातनः ॥ ९८ ॥ दिशो भुजा
रविश्चक्षुर्वीर्यं शुक्रः प्रजापतिः ॥ सप्त
मार्गा निरुद्धास्ते वायोरमिततेजसः ॥
॥ ९९ ॥ अतसीपुष्पसंकाशं पीतकौ

शेयवाससम् ॥ नमस्यंति च गोविंदं न तेषां विद्यते भयम् ॥ १०० ॥ नमो नरकसंत्राससरक्षामंडलकारिणे ॥ संसारनिम्नगावर्ततरिकाष्ठाय विष्णवे ॥ ॥ १०१ ॥ नमो ब्रह्मण्यदेवाय गोब्राह्मणहिताय च ॥ जगद्धिताय कृष्णाय गोविंदाय नमोनमः ॥ २ ॥ प्राणकां

तारपाथेयं संसारच्छेदभेषजम् ॥ दुःखशोकपरित्राणं हरिरित्यक्षरद्वयम् ॥ ॥ ३ ॥ यथा विष्णुमयं सत्यं यथा विष्णुमयं जगत् ॥ यथा विष्णुमयं सर्वं पापं नाशयते तथा ॥ ४ ॥ त्वां प्रपन्नाय भक्ताय गतिमिष्टां जिगीषवे ॥ यच्छ्रेयः पुंडरीकाक्ष तद्ध्यायस्व

सुरेश्वर ॥ ५ ॥ इति विद्यातपो योनि
रयोनिर्विष्णुरीडितः ॥ वाग्यज्ञेनार्चि
तो देवः प्रीयतां मे जानार्दनः ॥ ६ ॥
नारायणपरं ब्रह्म नारायणपरंतपः ॥
नारायणपरं चेदं सर्वं नारायणात्मक
म् ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायन उवाच ॥
॥ एतावदुक्त्वां वचनं भीष्मस्त्वाद्गत

मानसः ॥ नम इत्येव कृष्णाय प्रणाम
मकरोत्तदा ॥ ८ ॥ अभिगम्य तु
योगेन भक्तिं भीष्मस्य माधवः ॥ त्रै
लोक्यदर्शने ज्ञानं दिव्यं दत्त्वा ययौ
हरिः ॥ ९ ॥ तस्मिन्नुपरते शब्दे तत
स्ते ब्रह्मवादिनः ॥ भीष्मं वाग्भिर्बा
ष्पकंठास्तमानर्चुर्महामतिम् ॥ १० ॥

ते स्तुवंतश्च विप्राग्र्याः केशवं पुरुषो त्तमम् ॥ भीष्मं च शनकैः सर्वे प्रश शंसुः पुनःपुनः ॥ ११ ॥ यं योगिनः प्राणविमोक्षकाले यत्नेन चित्ते विनि वेशयंति ॥ साक्षात्पुरस्ताद्धरिमीक्ष माणः प्राणान् जहौ प्राप्तकालो हि भीष्मः ॥ १२ ॥ शुक्लपक्षे दिवा भूमौ

गंगायां चोत्तरायणे ॥ धन्यास्तात म
रिष्यंति हृदयस्थे जनार्दने ॥ १३ ॥
विदित्वा भक्तियोगं तु भीष्मस्य पुरु
षोत्तमः ॥ सहसोत्थाय संतुष्टो यान
मेवाभ्यपद्यत ॥ १४ ॥ केशवः सात्य
किश्चैव रथेनैकेन जग्मतुः ॥ अपरेण
महात्मानौ युधिष्ठिरधनंजयौ ॥ १५ ॥

भीमसेनो यमौ चोभौ रथमेकं समा
स्थिताः ॥ कृपो युयुत्सुः सूतश्च संज
यश्चापरं रथम् ॥ १६ ॥ ते रथैर्नगरा
कारैः प्रयाताः पुरुषर्षभाः ॥ नेमिघो
षेण महता कंपयंतो वसुंधराम् ॥१७॥
ततो गिरः पुरुषवरस्तवान्विता द्विजे
रिताः पथि सुमनाः स सुश्रुवे ॥ कृ

तांजलिं प्रणतमथापरं जनं स केशि
हा मुदितमनाभ्यनंदत ॥ १८ ॥ अ
नादिनिधनं विष्णुं सर्वलोकमहेश्वर
म् ॥ धर्माध्यक्षं स्तुवान्नत्यं सर्वपापैः
प्रमुच्यते ॥ १९ ॥ इमं स्तवं यः पठ
तिशार्ङ्गधन्वनः शृणोति वा भक्ति स
मन्वितोजनः ॥ स चक्रधृक्‌ प्रतिह

तसर्वकल्मषो जनार्दनं प्रविशति दे
हसंक्षये ॥ १२० ॥ अशानिशितसुधारं
यस्यचक्रं सुचारु माणिकनकविचित्रे
कुंडले यस्य कर्णौ ॥ भ्रमरशतसहस्रैः
सेविता यस्यमाला असुरकुलनिहंता
प्रीयतांवासुदेवः ॥ २१ ॥ स्तवराजः
समाप्तोऽयं विष्णोरद्भुतकर्मणः ॥ गां

गेयेन पुरा गीतो महापातकनाशनः ॥
॥ २२ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥
यः संपठेदिदं स्तोत्रं मम जन्मानुकी
र्तनम् ॥ देवलोकमतिक्रम्य तस्य लो
को यथा मम ॥ १२३ ॥ इति श्रीम
न्महाभारते शतसाहस्र्यां संहितायां
वैयासक्यां शांतिपर्वणि भीष्मयुधिष्ठि

रसंवादे भीष्मस्तवराजः समाप्तः ॥

इदं पुस्तकं मुम्बय्यां खेमराज श्रीकृष्णदास
इत्यनेन स्वकीये "श्रीवेङ्कटेश्वर"
मुद्रायन्त्रालयेऽङ्कितम् ।
संवत् १९५१ शके १८१६

इति
भीष्मस्तवराजः
समाप्तः

अथानुस्मृति प्रारंभः

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अथानु
स्मृतिप्रारंभः ॥ ॥ शतानीक उवा
च ॥ ॥ महामते महाप्राज्ञ सर्वशास्त्र
विशारद ॥ अक्षीणकर्मबंधस्तु पुरुषो
द्विजसत्तम ॥ १ ॥ सततं किं जपेज्जा
प्यं विबुधः किमनुस्मरन् ॥ मरणे य
ज्जपेज्जाप्यं यं च भावमनुस्मरन् ॥ २ ॥

यं च ध्यात्वा द्विज श्रेष्ठ पुरुषो मृत्युमागतः ॥ परं पदमवाप्नोति तन्मे वद महामुने ॥ ३ ॥ ॥ शौनक उवाच ॥ इदमेव महाप्राज्ञ पृष्टवांश्च पितामहम् ॥ भीष्मं धर्मभृतां श्रेष्ठं धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ ४ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ पितामह महाप्राज्ञ सर्वशास्त्रविशार

द ॥ प्रयाणकाले किं चिंत्यं मुमुक्षोस्त
त्वचिंतकैः ॥ ५ ॥ किन्नु स्मरन् कुरु
श्रेष्ठ मरणे पर्युपस्थिते ॥ प्राप्नुयां पर
मां सिद्धिं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥
॥ ६ ॥ ॥ भीष्म उवाच ॥ ॥ तद्युक्तं
स्वहितं सूक्ष्मं प्रश्नमुक्तं त्वयानघ ॥ शृ
णुष्वावहितो राजन्नारदेन पुरा श्रुतम्

॥ ७ ॥ श्रीवत्सांकं जगद्वीजमनन्तं लोकसाक्षिणम् ॥ पुरा नारायणं देवं नारदः परिपृष्टवान् ॥ ८ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ त्वमक्षरं परं ब्रह्म निर्गुणं तमसः परम् ॥ आहुर्वेद्यं परं धाम ब्रह्माणं कमलोद्भवम् ॥ ९ ॥ भगवन् भूतभव्येश श्रद्दधानैर्जितेंद्रियैः ॥ कथं भ

क्तैर्विचिंत्योऽसि योगिभिर्मोक्षकांक्षि
भिः ॥ १० ॥ किन्नु जाप्यं जपेन्नित्यं
कल्यमुत्थाय मानवः ॥ कथं जपेत्स
दाध्यायेद्ब्रूहितत्त्वंसनातनम् ॥ ११ ॥
॥ भीष्म उवाच ॥ ॥ श्रुत्वा च दे
वदेवर्षेर्वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ प्रोवा
च भगवान्विष्णुर्नारदाय च धीमते ॥

अ० ॥ १२ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ हंत स्मृ०
२२७ ते कथयिष्यामि इमांदिव्यामनुस्मृतिम् ॥ मरणे मामनुस्मृत्य प्राप्नोति परमां गतिम् ॥ १३ ॥ यामधीत्य प्रयाणे तु मद्भावायोपपद्यते ॥ ओंकारमग्रतः कृत्वा मां नमस्कृत्य नारद ॥ २२७
॥ १४ ॥ एकाग्रः प्रयतो भूत्वा इमं

मंत्रमुदीरयेत् ॥ ओं नमो भगवतेवासु
देवाय इत्ययम् ॥ १५ ॥ अवशेनापि
यन्नाम्नि कीर्तिते सर्वपातकैः ॥ पुमा
न्विमुच्यते सद्यः सिंहत्रस्तैर्मृगैरिव ॥
॥ १६ ॥ क्षराक्षरविसृष्टस्तु प्रोच्यते
पुरुषोत्तमः ॥ अव्यक्तं शाश्वतं देवं प्र
भवं पुरुषोत्तमम् ॥ १७ ॥ प्रपद्ये पुंड

रीकाक्षं देवं नारायणं हरिम् ॥ लोक
नाथं सहस्राक्षमक्षरं परमं पदम् ॥१८॥
भगवंतं प्रपन्नोऽस्मि भूतभव्यभवत्प्र
भुम् ॥ स्रष्टारं सर्वलोकानामनंतंविश्व
तोमुखम् ॥ १९ ॥ पद्मनाभं हृषीकेशं
प्रपद्ये सत्यमच्युतम् ॥ हिरण्यगर्भम
मृतं भूगर्भं तमसः परम् ॥ २० ॥ प्र

मोः प्रभुमनाद्यं च प्रपद्ये तं रविप्रभ
म् ॥ सहस्रशीर्षकं देवं महर्षेः सत्त्व
भावनम् ॥ २१ ॥ प्रपद्ये सूक्ष्ममचलं
वरेण्यमनघं शुचिम् ॥ नारायणं पुरा
णेशं योगावासं सनातनम् ॥ २२ ॥
संयोगं सर्वभूतानां प्रपद्ये शिवमीश्वर
म् ॥ यः पुरा प्रलये प्राप्ते नष्टे स्था

वरजंगमे ॥ २३ ॥ ब्रह्मादिषु प्रलीनेषु नष्टे लोके चराचरे ॥ एकस्तिष्ठति विश्वात्मा स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥ २४ ॥ यः प्रभुः सर्वलोकानां येन सर्वमिदं ततम् ॥ चराचरगुरुर्देवः स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥ २५ ॥ आभूतसंप्लवे चैव प्रलीनप्रकृतौ महान् ॥ योऽवतिष्ठति

विश्वात्मा स मे विष्णुः प्रसीदतु॥२६॥
येन क्रांतास्त्रयो लोका दानवाश्च वशी
कृताः ॥ शरण्यः सर्वलोकानां स मे
विष्णुः प्रसीदतु ॥ २७॥ यस्य हस्ते
गदा चक्रं गरुडो यस्य वाहनम् ॥ शं
खः करतले यस्य स मे विष्णुः प्रसीद
तु॥ २८॥ कार्यं क्रिया च करणं क

अ० ता हेतुः प्रयोजनम् ॥ अक्रियाकरणे स्मृ०
२३० कार्यें स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥ २९ ॥
चतुर्भिश्च चतुर्भिश्च द्वाभ्यां पंचभिरे
व च ॥ हूयते च पुनर्द्वाभ्यां स मे वि
ष्णुः प्रसीदतु ॥ ३० ॥ शमीगर्भस्य
यो गर्भस्तस्य गर्भस्य यो रिपुः ॥ रि २३०
पुगर्भस्य यो गर्भः स मे विष्णुः प्रसी

दतु ॥ ३१ ॥ अग्निसोमार्कताराणां ब्र
ह्मरुद्रेंद्रयोगिनाम् ॥ यस्तेजयति तेजां
सि स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥ ३२ ॥ प
र्जन्यः पृथिवी सस्यं कालो धर्मक्रिया
फलम् ॥ गुणाकरः स मे बभ्रुर्वासुदेवः
प्रसीदतु ॥ ३३ ॥ योगावास नमस्तु
भ्यं सर्वावास वरप्रद ॥ हिरण्यगर्भ य

अ० ज्ञांग पंचगर्भं नमोस्तु ते ॥ ३४ ॥ च स्मृ०
२३१ तुर्मूर्त्तें परं धाम लक्ष्म्यावास सदाच्यु
त ॥ शब्दादिवास नान्योऽसि वासुदे
व प्रधानकृत् ॥ ३५ ॥ अजः संगमनः
पार्थो ह्यमूर्त्तिर्विश्वमूर्त्तिधृक् ॥ श्रीः
कीर्त्तिः पंचकालज्ञो नमस्ते ज्ञानसाग २३१
र ॥ ३६ ॥ अव्यक्ताद्व्यक्तमुत्पन्नमव्य

क्ताद्यः परात्परः ॥ यस्मात्परतरं ना
स्ति तमस्मि शरणं गतः ॥ ३७ ॥ चिं
तयंतो ह्यजं नित्यं ब्रह्मेशानादयः सु
राः ॥ निश्चयं नाधिगच्छंति तमस्मि
शरणं गतः ॥ ३८ ॥ जितेंद्रिया जि
तात्मानो ज्ञानध्यानपरायणाः ॥ यं
प्राप्य न निवर्तंते तमस्मि शरणं गतः

॥ ३९ ॥ एकांशेन जगत्कृत्स्नमवष्टभ्य
स्थितः प्रभुः ॥ अग्राह्यो निर्गुणो नित्य
स्तमस्मि शरणं गतः ॥ ४० ॥ सोमा
र्काग्निमयं तेजो या च तारामयी द्यु
तिः ॥ दिवि संजायते तेजः स महा
त्मा प्रसीदतु ॥ ४१ ॥ गुणात्मा नि
र्गुणश्चान्यो रश्मिवांश्चेतनो ह्यजः ॥

सूक्ष्मः सर्वगतो देहः स महात्मा प्र
सीदतु ॥ ४२ ॥ अव्यक्तं सदाधिष्ठा
नमचिंत्यं तमसः परम् ॥ प्रकृतिः प्र
कृतिं भुंक्ते स महात्मा प्रसीदतु ॥ ४३॥
क्षेत्रज्ञः पंचधा भुंक्ते प्रकृतिं पंचभि
र्मुखैः ॥ महागुणांश्च यो भुंक्ते स महा
त्मा प्रसीदतु ॥ ४४ ॥ सांख्ययोगाश्च

ये चान्ये सिद्धाश्च परमर्षयः ॥ यं वि
दित्वा विमुच्यंते स महात्मा प्रसीद
तु ॥ ४५ ॥ अतींद्रिय नमस्तुभ्यं लिं
गैर्व्यक्तैर्न मीयसे ॥ ये च त्वां नाभिजा
नंति तमस्मि शरणं गतः ॥ ४६ ॥ का
मक्रोधविनिर्मुक्ता रागद्वेषविवर्जिताः ॥
अन्यभक्ता न जानंति न पुनर्नारकी

जनाः ॥ ४७ ॥ एकांतिनो हि निर्द्वंद्वा
निराशाः कर्मकारिणः ॥ ज्ञानाग्निद
ग्धकर्माणस्त्वां विशंति मनस्विनः ॥
॥ ४८ ॥ अशरीरं शरीरस्थं समं सर्वे
षु देहिषु ॥ पापपुण्यविनिर्मुक्ता भक्ता
स्त्वां पर्युपासते ॥४९॥ अव्यक्तबुद्ध्य
हंकारमनोभूतेंद्रियाणि च ॥त्वयि ता

नि च तेषु त्वं न तेषु त्वं न तानि ते ॥
॥ ५० ॥ एकत्वाय च नानन्यं ये वि
दुर्यांति ते परम् ॥ समत्वामिह कांक्षंति
भक्त्या वै नान्यचेतसा ॥ ५१ ॥ चरा
चरमिदं सर्वं भूतग्रामं चतुर्विधम् ॥ त्व
यितंतौ च तत्प्रोतं सूत्रे मणिगणा इव ॥
॥ ५२ ॥ स्रष्टा भोक्तासि कूटस्थो ह्य

न्चिंत्यः सर्वसंज्ञितः ॥ अकर्ता हेतुरहि
तः पृथगात्मा व्यवस्थितः ॥ ५३ ॥
न मे भूतेषु संयोगो न भूतित्वं गुणा
तिगे ॥ अहंकारेण बुद्ध्या वा न मे
योगस्त्रिभिर्गुणैः ॥ ५४ ॥ न मे ध
र्मो ह्यधर्मो वा नारंभो जन्म वा पुनः ॥
जरामरणमोक्षार्थं त्वां प्रपन्नोस्मि स

वंगम् ॥ ५५ ॥ विषयैरिंद्रियैश्चापिन
मे भूयः समागमः ॥ ईश्वरोऽसि जग
न्नाथ किमतः परमुच्यते ॥ ५६ ॥ भ
क्तानां यद्धितं देव तत्ते हि त्रिदशेश्वर
॥ पृथिवीं यातु मे घ्राणं यातु मे रसनं
जलम् ॥ ५७ ॥ रूपं हुताशने यातु स्प
र्शो मे यातु मारुते ॥ श्रोत्रमाकाशम

भ्येतु मनो वैकारिकं पुनः ॥ ५८ ॥ इं
द्रियाणि गुणान्यांतु स्वेषु स्वेषु च यो
निषु ॥ पृथिवी यातु सलिलमापोऽग्नि
मनलोऽनिलम् ॥ ५९ ॥ वायुराकाशम
भ्येतु मनश्चाकाशमेवच ॥ अहंकारं
मनो यातु मोहनं सर्वदेहिनाम् ॥ ६०॥
अहंकारस्तथा बुद्धिं बुद्धिरव्यक्तमेव

च ॥ प्रधानं प्रकृतिं यातु गुणसाम्ये व्यवस्थिते ॥ ६१ ॥ विसर्गः सर्वकरणैर्गुणभूतैश्च मे भवेत् ॥ सत्त्वं रजस्तमश्चैव प्रकृतिं प्रविशंतु मे ॥ ६२ ॥ नैष्कैवल्यं पदं देव कांक्षेऽहं ते परंतप ॥ एकीभावस्त्वया मेस्तु न मे जन्म भवेत्पुनः ॥ ६३ ॥ नमो भगवते तस्मै

विष्णवे प्रभविष्णवे ॥ त्वद्बुद्धिस्त्वद्गत प्राणस्त्वद्भक्तस्त्वत्परायणः ॥ ६४ ॥ त्वामेवाहं स्मरिष्यामि मरणे पर्यव-स्थिते ॥ पूर्वदेहकृता ये मे व्याधयः प्र विशंतु माम् ॥ ६५ ॥ अर्दयंतु च मां दुःखान्यृणं मे प्रतिमुच्यताम् ॥ अनु ध्येयोऽसि मे देव न मे जन्म भवेत्पुनः

॥ ६६ ॥ अस्माद्ब्रवीमि कर्माणि ऋणं मे न भवेदिति ॥ उपतिष्ठंतु मां सर्वे व्याधयः पूर्वसंचिताः ॥ ६७ ॥ अनृणोगंतुमिच्छामि तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ अहं भगवतस्तस्य मम वासःसनातनः ॥ ६८ ॥ तस्याहं न प्रणश्यामिस च मे न प्रणश्यति ॥ कर्मेंद्रियाणि

संयम्य पंचभूतेंद्रियाणि च ॥ ६९ ॥
दर्शेंद्रियाणि मनसि अहंकारं तथा
मनः ॥ अहंकारं तथा बुद्धौ बुद्धिमा
त्मनि योजयेत् ॥ ७० ॥ आत्मबुद्धीं
द्रियं पश्येद्बुद्ध्या बुद्धेः परात्परम् ॥
एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्यात्मानमा
त्मना ॥ ७१ ॥ ततो बुद्धेः परं बुद्ध्वा लभ

अ० ते न पुनर्भवम् ॥ मभार्यामिति तस्या स्मृ०
हंयेन सर्वमिदं ततम् ॥ ७२ ॥ आत्म
२३८ न्यात्मनि संयोज्य परात्मानमनुस्म
रेत् ॥ नमो भगवते तस्मै देहिनां प
रमात्मने ॥ ७३ ॥ नारायणाय भक्ता
य एकानिष्ठाय शाश्वते ॥ हृदिस्थाय २३८
च भूतानां सर्वेषां च महात्मने ॥ ७४ ॥

इमामनुस्मरन्दिव्यां वैष्णवीं पापना
शिनीम् ॥ स्वपन्विबुध्य च पठेद्यत्ने
न च समभ्यसेत् ॥ ७५ ॥ मरणेसम
नुप्राप्ते यदेकं मामनुस्मरेत् ॥ अपि पा
पसमाचारः स याति परमां गतिम् ॥
॥ ७६ ॥ यद्यहंकारमाश्रित्य यज्ञदा
नतपःक्रियाः ॥ कुर्वन्फलमवाप्नोति

पुनरावर्तनं च तत् ॥ ७७ ॥ अभ्यर्च्य
न् पितॄन्देवान्पठन् जुह्वन् बलिं दद
त् ॥ ज्वलदग्निं स्मरेद्यो मां लभते पर
मां गतिम् ॥ ७८ ॥ यज्ञो दानं तपश्चैव
पावनानि मनीषिणाम् ॥ यज्ञं दानं त
पस्तस्मात्कुर्याद्रागविवर्जितः ॥ ७९ ॥
पौर्णमास्याममायां च द्वादश्यां च त

थैवच ॥ श्रावयेच्छ्रद्दधानश्च मद्भक्तश्च विशेषतः ॥ ८० ॥ नम इत्येव यो ब्रूयान्मद्भक्तः श्रद्धयान्वितः ॥ तस्याक्षयो भवेल्लोकः श्वपाकस्यापि नारद ॥ ८१ ॥ किं पुनर्यें भजंते मां साधका विधिपूर्वकम् ॥ श्रद्धावंतो यतात्मानस्ते यांति परमां गतिम् ॥ ८२ ॥

अ०	कर्माण्याद्यंतवंतीह मद्भक्तोऽनंतमश्नु	स्मृ०
ते ॥ मामेव तस्माद्देवर्षे ध्याहि नित्य
२४०	मतंद्रितः ॥ ८३ ॥ अज्ञानां चैव यो ज्ञा
नं दद्याद्धर्मोपदेशतः ॥ कृत्स्नां वा पृ
थिवीं दद्यात्तेन तुल्यं च तत्फलम् ॥
॥ ८४ ॥ तस्मात्प्रदेयं साधुभ्यो जपं	२४०
बंधभयापहम् ॥ अवाप्स्यसि ततः सि

द्धिं प्राप्स्यसे च पदं मम ॥ ८५ ॥ अ
श्वमेधसहस्रैश्च वाजपेयशतैरपि ॥ ना
सौ पदमवाप्नोति मद्भक्तैर्यदवाप्यते ॥
॥ ८६ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ हरेःपृ
ष्टं पुरा तेन नारदेन सुरर्षिणा ॥ यदुवा
च ततः शंभुस्तदुक्तं समनुव्रतः ॥ ८७ ॥
त्वमप्येकमना भूत्वा ध्याहि ध्येयं

गुणाधिकम् ॥ भजस्व सर्वभावेन पर
मात्मानमव्ययम् ॥ ८८ ॥ श्रुत्वैवं ना
रदोवाक्यं दिव्यंनारायणोदितम् ॥ अ
त्यंतं भक्तिमान्देवमेकांतित्वमुपेयिवा
न् ॥ ८९ ॥ नारायणमृषिं देवं दशव
र्षाण्यनन्यभाक् ॥ इमं जपित्वा प्चा
प्नोति तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ९० ॥

किं तस्य बहुभिर्मंत्रैः किं तस्य बहु
भिर्व्रतैः ॥ नमो नारायणायेति मंत्रः
सर्वार्थसाधकः ॥ ९१ ॥ किं तस्य दा
नैः किं तीर्थैः किं तपोभिः किमध्व
रैः ॥ यो नित्यं ध्यायते देवं नाराय
णमनन्यधीः ॥ ९२ ॥ ये नृशंसा दु
रात्मानः पापाचाररतास्तथा ॥ तेपि

यांति परं स्थानं नारायणपरायणाः ॥ १३ ॥ अनन्यया मंदबुद्ध्या प्रतिभाति दुरात्मनाम् ॥ कुतर्काज्ञानदृष्टानां विभ्रांतेंद्रियवर्त्मनाम् ॥ १४ ॥ नमो नारायणायेति ये विदुर्ब्रह्म शाश्वतम् ॥ अंतकाले जपाद्यांति तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ १५ ॥ आचारहीनोऽपि

मुनिप्रवीर भक्त्या विहीनोऽपि विनिं दितोऽपि ॥ किं तस्य नारायणशब्द मात्रतो विमुक्तपापो विशतेऽच्युतांग तिम् ॥९६॥ कांतारंवनदुर्गेषु कृच्छ्रे ष्वापत्सु संयुगे॥ दस्युभिः सन्निरुद्ध श्च नामभिर्मां प्रकीर्तयेत्॥ ९७ ॥ ज न्मांतरसहस्रेषु तपोध्यानसमाधिभिः

अ० ॥ नराणां क्षीणपापानां कृष्णे भक्तिः स्मृ०
प्रजायते ॥ ९८ ॥ नाम्नोऽस्ति यावती २४३
शक्तिः पापनिर्हरणे हरेः ॥ श्वपचोऽपि
नरः कर्तुं क्षमस्तावन्न किल्बिषम् ॥
॥ ९९ ॥ न तावत्पापमस्तीह यावन्ना
माहृतं हरेः ॥ अतिरेकभयादाहुः प्रा २४३
यश्चित्तांतरं वृथा ॥ १०० ॥ गत्वा ग

त्वा निवर्त्तंते चंद्रसूर्यादयो ग्रहाः ॥
अद्यापि न निवर्त्तंते द्वादशाक्षराचिंत
काः ॥ १ ॥ न वासुदेवात्परमास्ति मंग
लं न वासुदेवात्परमास्ति पावनम् ॥
न वासुदेवात्परमस्ति दैवतं तं वासुदे
वं प्रणमन्न सीदति ॥ २ ॥ इमां रहस्यां
परमामनुस्मृतिंयोधीत्य बुद्धिं लभते

च नैष्ठिकीम् ॥ विहाय पापं विनिर्मु
च्य संकटात् स वीतरागो विचरेन्म
हीमिमाम् ॥ ३ ॥ इति श्रीमन्महाभा
रते शतसाहस्र्यांसंहितायामानुशास
निकेपर्वणि दानधर्मे श्रीविष्णोर्दिव्य
मनुस्मृतिस्तोत्रं संपूर्णम् ॥

इदं पुस्तकं मुम्बय्यां खेमराज श्रीकृष्णदास
इत्यनेन स्वकीये "श्रीवेङ्कटेश्वर"
मुद्रायन्त्रालयेऽङ्कितम् ।
संवत् १९५१ शके १८१६

इत्यनुस्मृतिः समाप्ता

अथ गजेन्द्रमोक्ष प्रारंभः
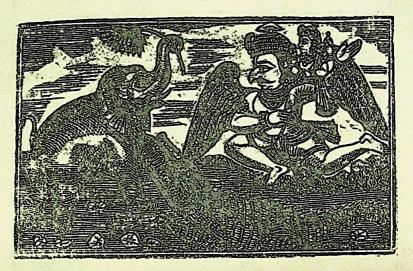
श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अथ श्रीगजेंद्र
मोक्षप्रारंभः ॥ ॥ शतानीक उवाच ॥
मया हिदेवदेवस्य विष्णोरमिततेज
सः ॥ श्रुताःसंभूतयः सर्वा गदतस्तव
सुव्रत ॥ १ ॥ यदि प्रसन्नो भगवाननु
ग्राह्योऽस्मि वा यदि ॥ तदहं श्रोतुमि
च्छामि नृणां दुःस्वप्ननाशनम् ॥ २ ॥

स्वप्नादिषु महाभाग दृश्यंते ये शुभाशु
भाः ॥ फलानि च प्रयच्छंति तद्गुणा
न्येव भार्गव ॥ ३ ॥ तादृक्पुण्यं पवि
त्रंच नृणामतिशुभप्रदम् ॥ दुष्टस्वप्नो
पशमनं तन्मे विस्तरतो वद ॥ ४ ॥ ॥
शौनक उवाच ॥ ॥ इदमेव महाभा
ग पृष्टवांश्च पितामहम् ॥ भीष्मं धर्म

भृतां श्रेष्ठं धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ ५ ॥
भीष्म उवाच ॥ ॥ जितंतेपुंडरीकाक्ष
नमस्ते विश्वभावन ॥ नमस्तेऽस्तुहृषी
केश महापुरुष पूर्वज ॥ ६ ॥ आद्यंपु
रुषमीशानं पुरुहूतं पुरातनम् ॥ ऋत
मेकाक्षरं ब्रह्म व्यक्ताव्यक्तं सनातनम्
॥ ७ ॥ असच्च सच्च यद्विश्वं नित्यं स

ग० दसतःपरम् ॥ परापराणां स्रष्टारं पुरा मो०
२४८ णं परमव्ययम् ॥ ८ ॥ मांगल्यं मं
गलं विष्णुं वरेण्यमनघंशुचिम् ॥ नम
स्कृत्य हृषीकेशं चराचरगुरुं हरिम् ॥
॥ ९ ॥ प्रवक्ष्यामि मतं पुण्यं कृष्णद्वै
पायनस्य च ॥ येनोक्तेन श्रुतेनापि न २४८
श्यते सर्वपातकम् ॥ १० ॥ नारायण

समो देवो न भूतो न भविष्यति ॥ ए
तेन सत्यवाक्येनसर्वार्थान् साधयाम्य
हम् ॥ ११ ॥ किं तस्यबहुभिर्मंत्रैः किं
तस्यबहुभिर्व्रतैः ॥ नमो नारायणाये
ति मंत्रः सर्वार्थसाधकः ॥ १२ ॥ ज
ज्ञे बहुज्ञं परमत्युदारं यं द्वीपमध्येसुत
मात्मवंतम् ॥ पराशराद्गंधवती महर्षे

स्तस्मै नमोऽज्ञानतमोनुदाय ॥ १३ ॥
नमो भगवते तस्मै व्यासायामिततेज
से ॥ यस्य प्रसादाद्वक्ष्यामि नारायण
कथामिमाम् ॥ १४ ॥ वैशंपायनमा
सीनंपुराणार्थविचक्षणम् ॥ इममर्थंस
राजर्षिः पृष्टवान् जनमेजयः ॥ १५ ॥
जनमेजय उवाच ॥ ॥ किं जपन्मु

च्यते पापात् किं जपन्सुखमश्नुते ॥दुः स्वप्ननाशनं पुण्यं श्रोतुमिच्छामि मानद ॥ १६ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ ॥ देवव्रतं महाप्राज्ञं सर्वशास्त्रविशारदम् ॥ विनयेनोपसंगम्य पर्यपृच्छद्युधिष्ठिरः ॥ १७ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ दुःस्वप्नदर्शनं घोरमवेक्ष्यभरतर्षं ॥ प्रय

मो०

ग०

२८०

तः किंजपेज्जाप्यं विबुधः किमनुस्मरेत् ॥१८॥ कस्य कुर्यान्नमस्कारं प्रातरुत्थाय मानवः ॥ किंच ध्यायेत सततं कः पूज्यो वा भवेत्सदा ॥ १९ ॥ पितामहप्रसादेन बुद्धिभेदो भवेन्नमे ॥ तदहं श्रोतुमिच्छामि ब्रूहि नो वदतां वर ॥२०॥

२८०

॥ भीष्म उवाच ॥ ॥ शृणुराजन्म

हाबाहो वर्णयिष्ये हि शांतिदम् ॥ दुः
स्वप्नदर्शने जाप्यं यद्वै नित्यं समाहि
तैः ॥२१॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहा
सं पुरातनम् ॥ गजेंद्रमोक्षणं पुण्यं कृ
ष्णस्याक्लिष्टकर्मणः ॥ २२ ॥ सर्वरत्न
मयः श्रीमांस्त्रिकूटो नाम पर्वतः ॥ सु
तः पर्वतराजस्य सुमेरोर्भास्करद्युतेः ॥

ग० ॥ २३ ॥ क्षीरोदजलवीच्यग्रैर्धौतामल शिलातलः ॥ उत्थितःसागरं भित्त्वा देवर्षिगणसेवितः ॥ २४ ॥ अप्सरोभिः परिवृतःश्रीमान्प्रस्रवणाकुलः ॥ गंधर्वैः किन्नरैर्यक्षैः सिद्धचारणपन्नगैः ॥ २५ ॥ ॥ मृगैःशाखामृगैःसिंहैर्मातंगैश्च सदा मदैः ॥ वृकद्वीपिवराहाद्यैर्वृतगात्रो वि

मो०

२६१

२६१

राजते ॥ २६ ॥ पुन्नागैः कर्णिकारैश्च
सुबिल्वैर्दिव्यपाटलैः ॥ चूतनिंबकदंबै
श्चंदनागुरुचंपकैः ॥ २७ ॥ शालैस्ता
लैस्तमालैश्च तरुभिश्चार्जुनैस्तथा ॥ बकु
लैःकुंदपुष्पैश्च सरलैर्देवदारुभिः ॥ २८ ॥
मंदारकुसुमैश्चान्यैः पारिजातैश्चसर्व
तः ॥ एवं बहुविधैर्वृक्षैःशोभितः सम

लंकृतः ॥ २९ ॥ नानाधात्वंकितैःशृं
गैःप्रस्रवद्भिःसमंततः ॥ जीवजीवकसं
घुष्टं चकोरशिखिनादितम् ॥ ३० ॥ प
द्मरागसमप्रख्यं ज्वालापुंजमिवोत्थि
तम् ॥ तस्यैकं कांचनंशृंगं सेवते यद्दि
वाकरः ॥ ३१ ॥ नानापुष्पैःसमाकी
र्णंनानागंधैःसमाकुलम् ॥ द्वितीयंरा

जतं शृंगं सेवते यन्निशाकरः ॥ ३२ ॥ पांडुरांबुदसंकाशंतुषाराचलसन्निभम् ॥ वज्रेंद्रनीलवैडूर्यतेजोभिर्भासयन्नभः ॥ ३३ ॥ तृतीयं ब्रह्मसदनं प्रकृष्टं शृंगमुत्तमम्॥अत्यद्भुतं महासानु विचित्रसरसद्रुमम् ॥ ३४ ॥ विद्याधरपुरं तत्र हेमप्राकारतोरणम् ॥ तरुणादित्यसंका

ग० शं तप्तकांचनसन्निभं ॥ ३५ ॥ बालस्फ मो०
टिकसोपानं वैडूर्यसुशिलातलम् ॥ जां
२८३ बूनदमहाद्दिव्यं नानारत्नोपशोभितम् ॥
॥ ३६ ॥ अप्सरोगणसंकीर्णं सिद्धगंधर्व
सेवितम् ॥ पद्मरागसमप्रख्यं ताराग
णसमन्वितम् ॥ ३७ ॥ नैतत्कृतघ्नाः प २८३
श्यंति न नृशंसा न नास्तिकाः ॥ नात

स्तपसो लोके ये च पापकृतो नराः ॥
॥ ३८ ॥ नानाराधितगोविंदाः शैलं
पश्यंति ते नराः ॥ तस्य सानुमतः पृ
ष्ठे सरःकांचनपंकजम् ॥ ३९ ॥ कारंड
वसमाकीर्णं राजहंसोपशोभितम् ॥
मत्तभ्रमरसंघुष्टं चकोरशिखिनादित
म् ॥ ४० ॥ कमलोत्पलकल्हारपुंडरी

कोपशोभितम् ॥ शतपत्रैः कांचनैश्च
कमलैः समलंकृतम् ॥ ४१ ॥ पत्रैर्म
रकतप्रख्यैः पुष्पैः कांचनसन्निभैः ॥
गुल्मैः कीचकरेणूनां समंतात्परिवा
रितम् ॥४२॥ अत्यद्भुतं महास्थानं वि
चित्रशिखराकुलम् ॥ शतयोजनवि
स्तीर्णं लक्षयोजनमायतम् ॥४३॥ पंच

योजनमूर्द्धानं सर एतत्प्रमाणतः ॥ हि
मखंडोदकं राजन् सुस्वादममृतोप
मम् ॥ ४४ ॥ त्रैलोक्येऽदृष्टपूर्वं च
यत्तत्सरमनुत्तमम् ॥ सुप्रसन्नं सरो दि
व्यं देवानामपि दुर्लभम् ॥ ४५ ॥ खा
तेन द्विगुणं प्रोक्तं शरद्द्यौरिव निर्मल
म् ॥ उपहाराय देवानां सिद्धाद्यर्जित

पंकजम् ॥ ४६ ॥ तस्मिन्सरसिदुष्टा
त्मा विरूपोंतर्जलाशयः ॥ आसीद्ग्राहो
गजेंद्राणां दुराधर्षो महाबलः ॥ ४७ ॥
अथदंतोज्ज्वलमुखःकदाचिद्गजयूथ
पः ॥ आजगाम तृषाक्रांतःकरेणुपरि
वारितः ॥ ४८ ॥ मदस्रावीजलाकांक्षी
पादचारीव पर्वतः ॥ वासयन्मदगंधे

न महानैरावतोपमः ॥ ४९ ॥ गजो
ह्यंजनसंकाशो मदाच्चलितलोचनः ॥
तृषितः पातुकामोऽसाववतीर्णो महा
ह्रदे ॥ ५० ॥ पिबतस्तस्य तत्तोयं ग्रा
हःसमुपपद्यत ॥ स लीनः पंकजवने यू
थमध्यगतःकरी ॥ ५१ ॥ गृहीतस्ते
न रौद्रेण ग्राहेणाव्यक्तमूर्तिना ॥ ५

ग०

२५६

इयंतीनां करेणूनां क्रोशंतीनां च दारुणम् ॥ ५२ ॥ नीयते पंकजवने ग्राहेणातिबलीयसा ॥ गजश्चाकर्षते तीरं ग्राहश्चाकर्षते जलम् ॥ ५३ ॥ तयोरासीन्महद्युद्धं दिव्यवर्षसहस्रकम् ॥ दारुणैः संयुतः पाशैर्निष्प्रवृत्तगतिः कृतः ॥ ५४ ॥ वेष्ट्यमानः स घो

मो०

२५६

रैस्तु पाशैर्नागो दृढैस्तथा ॥ विस्फूर्य
च यथाशक्त्या विक्रोशंस्तु महारवा
न् ॥ ५५ ॥ व्यथितःस निरुत्साहो
गृहीतोघोरकर्मणा ॥ परमापदमापन्नो
मनसाऽचिंतयद्धरिम् ॥ ५६ ॥
स तु नागवरःश्रीमान्नारायणपराय
णः ॥ तमेव शरणं देवं गतः सर्वात्म

ग० ना तदा ॥ ५७ ॥ एकाग्रो निगृहीता मो०

२६७ त्मा विशुद्धेनांतरात्मना ॥ जन्मज

न्मांतराभ्यासाद्भक्तिमान् गरुडध्व

जे ॥ ५८ ॥ नान्यं देवं महादेवात्पूज

यामास केशवात् ॥ दिग्बाहुं स्वर्ग

मूर्द्धानं भूपादं गगनोदरम् ॥ ५९ ॥ २६७

आदित्यचंद्रनयनमनंतं विश्वतोमु

खम् ॥ भूतात्मानं च मेघाभं शंखच
क्रगदाधरम् ॥६०॥ सहस्रशुभनामा
नमादिदेवमजं विभुम् ॥ प्रगृह्य पुष्क
राग्रेण कांचनं कमलोत्तमम् ॥ ६१ ॥
नैवेद्यं मनसा ध्यात्वा पूजां कृत्वा
जनार्दने ॥ आपद्विमोक्षमन्विच्छन्
गजः स्तोत्रमुदीरयत ॥ ६२ ॥

॥ गजेंद्र उवाच ॥ ॥ नमो मूलप्रकृतये अजिताय महात्मने ॥ अनाश्रयाय देवाय निःस्पृहाय न मो नमः ॥ ६३ ॥ नम आद्याय बीजा य आर्षेयाय महात्मने ॥ अनंतराय चैकाय अव्यक्ताय नमोनमः ॥६४ ॥ नमो गुह्याय गूढाय गुणाय गुणव

तिंने ॥ अतर्क्यायाप्रमेयाय अतुला
य नमोनमः ॥ ६५ ॥ नमः शिवाय
शांताय निश्चिंताय यशस्विने ॥ स
नातनाय पूर्वाय पुराणाय नमोनमः ॥
॥ ६६ ॥ नमोजगत्प्रतिष्ठाय गोविंदा
य नमोनमः ॥ नमोऽस्तु पद्मनाभा
य सांख्ययोगोद्भवाय च ॥ ६७ ॥ वि

श्वेश्वराय देवाय शिवाय हरये नमः॥
नमोस्तु तस्मै देवाय निर्गुणाय गुणा
त्मने ॥ ६८ ॥ नमो देवाधिदेवाय स्व
भावाय नमो नमः ॥ नारायणाय वि
श्वाय देवानां परमात्मने ॥ ६९ ॥ न
मोनमः कारणवामनाय नारायणाया
मितविक्रमाय ॥ श्रीशार्ङ्गचक्रासिग

दाधराय नमोऽस्तु तस्मै पुरुषोत्तमा
य ॥ ७० ॥ गुह्याय वेदनिलयाय म
होदराय सिंहाय दैत्यनिधनाय चतु
र्भुजाय॥ ब्रह्मेंद्ररुद्रमुनिचारणसंस्तुता
य देवोत्तमाय वरदाय नमोच्युताय ॥
॥ ७१ ॥ नागेंद्रदेहशयनासनसुप्रि
याय गोक्षीरहेमशुकनीलघनोपमा

ग० य ॥ पीतांबराय मधुकैटभनाशनाय मो०
२६० विश्वाय चारुमुकुटाय नमोऽक्षराय ॥
॥७२॥ नाभिप्रजातकमलस्थचतुर्मुखा
य क्षीरोदकार्णवनिकेतनशोभनाय ॥
नानाविचित्रमुकुटांगदभूषणाय यो
गीश्वराय पुरुषाय नमोवराय ॥ ७३ ॥ २६०
भक्तिप्रियायवरदीप्तसुदर्शनाय फुल्ला

रविंदविपुलायतलोचनाय ॥ देवेंद्रविघ्न
शमनोद्यतपौरुषाय नारायणायविर
जायनमोऽच्युताय ॥७४॥नारायणाय
नरलोकपरायणाय कालाय कालक
मलायतलोचनाय ॥ रामाय रावणवि
नाशकृतोद्यमाय धीराय धीरतिलका
य महोदराय ॥ ७५ ॥ पद्मासनाय म

णिकुंडलभूषणाय कंसांतकाय शिशु
पालविनाशनाय ॥ गोवर्धनाय सुरश
त्रुनिकृंतनाय दामोदराय वरदाय न
मो वराय ॥ ७६ ॥ ब्रह्मायनाय त्रिद
शाधिपाय लोकायनायात्मभवोद्भ
वाय ॥ नारायणायार्तिविनाशनाय
महावराहाय नमस्करोमि ॥ ७७ ॥

कूटस्थमव्यक्तमचिंत्यरूपं नारायणं
कारणमादिदेवम् ॥ युगांतशेषं पुरुषं पु
राणं तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥ ७८ ॥
अदृश्यमच्छेद्यमनंतमव्ययं महर्षयो
ब्रह्ममयं सनातनम् ॥ वदंति यं वै पुरुषं
पुराणं तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये ॥ ७९ ॥
उत्तिष्ठतस्तस्य जलारुरुक्षोर्महावराह

स्य महीं विदार्य ॥ वितन्वतो वेदमयं शरीरं लोकांतरस्था मुनयोवदंति ॥ ॥ ८० ॥ योगीश्वरं चारुविचित्रमौलिं ज्ञेयं समक्षं प्रकृतेः परस्तात् ॥ क्षेत्रज्ञ मात्मप्रभवं वरेण्यं तं वासुदेवं शरणं प्र पद्ये ॥ ८१ ॥ कार्यक्रियाकारणमप्र मेयंहिरण्यबाहुं वरपद्मनाभम् ॥ म

हाबलं वेदनिधिं सुरोत्तमं व्रजामि वि
ष्णुं शरणं जनार्दनम् ॥ ८२ ॥ किरी
टकेयूरमहार्हनिष्कैरत्यंतमालंकृतस
र्वगात्रम् ॥ पीतांबरं कांचनभक्तिचि
त्रमालाधरं केशवमभ्युपैमि ॥ ८३ ॥
भवोद्भवं वेदविदां वरिष्ठमादित्यचंद्रा
ग्निवसुप्रभावम् ॥ योगात्मकं सांख्य

विदां वरिष्ठंप्रभुं प्रपद्येऽच्युतमात्मवंतम् ॥ ८४ ॥ यदक्षरं ब्रह्म वदंति सर्वगं निशम्य यन्मृत्युमुखात्प्रमुच्यते ॥ तमीश्वरं युक्तमनुत्तमैर्गुणैः सनातनं लोकगुरुं स्मरामि ॥ ८५ ॥ श्रीवत्सांकंमहादेवं वंदे गुह्यमनुत्तमम् ॥ प्रपद्ये सूक्ष्ममचलं वरेण्यमभयप्रदम् ॥ ८६ ॥

नमस्तस्मै वराहाय लीलयोद्धरते महीम् ॥ खुरमध्यगतो यस्य मेरुः खुरखुरायते ॥ ८७ ॥ प्रभवं सर्वभूतानां निर्गुणं परमेश्वरम् ॥ प्रपद्ये मुक्तसंगानां यतीनां परमां गतिम् ॥ ८८ ॥ भगवंतं गुणाध्यक्षमक्षरं परमं पदम् ॥ शरणं शरणार्तानां प्रपद्येभक्तवत्सलम् ॥८९॥

ग० त्रिविक्रमं त्रिलोकेशं सर्वेषां प्रपिता मो०
२६४ महम् ॥ योगात्मानं महात्मानं प्रपद्ये
ऽहं जनार्दनम् ॥ १० ॥ आदिदेवमजं
विष्णुंव्यक्ताव्यक्तं सनातनम् ॥ नारा
यणमणीयांसं प्रपद्ये ब्राह्मणप्रियम् ॥
॥ ११ ॥अकूपाराय देवाय नमः सर्वम २६४
हात्मने ॥ प्रपद्ये देवदेवेशमणीयांस

मणोर्यथा ॥ १२ ॥ लोकत्रयाय चैका
य परतः परमात्मने ॥ नमः सर्वत्र शि
रसे अनंताय महात्मने ॥ १३ ॥ तमे
व परमं देवमृषयो वेदपारगाः ॥ की
र्तयंति चयं सर्वे ब्रह्मादीनां परायणम्
॥ १४ ॥ नमस्ते पुंडरीकाक्ष भक्तानाम
भयंकर ॥ सुब्रह्मण्य नमस्तेऽस्तु त्राहि

मां शरणागतम् ॥ १५ ॥ तावद्भवति मे दुःखं चिंता संसारसागरे ॥ यावत्कमलपत्राक्षं न स्मरामि जनार्दनम् ॥ १६ ॥ ॥ भीष्म उवाच ॥ ॥ भक्तितस्यतुसंचिंत्य नागस्यामोघसंस्तवम् ॥ प्रीतिमानभवद्राजन् श्रुत्वाचक्रगदाधरः ॥ १७ ॥ आरुह्य गरुडं वि

ष्णुराजगाम सुरोत्तमः ॥ सान्निध्यं
कल्पयामास तस्मिन्सरसि लोकधृक्
॥ १८ ॥ ग्राहग्रस्तं गजेंद्रं च तं ग्राहं च
जलाशयात् ॥ उज्जहाराप्रमेयात्मा
तरसा मधुसूदनः ॥ १९ ॥ जलस्थं दा
रयामास ग्राहं चक्रेण माधवः ॥ मोच
यामास नागेंद्रं पापेभ्यः शरणागतम् ॥

ग० ॥ १०० ॥ स हि देवलशापेन हूहूर्गंध मो०
र्वसत्तमः ॥ ग्राहत्वमगमत्कृष्णाद्वधं
२६६ प्राप्य दिवं गतः ॥ १ ॥ युधिष्ठिर उ
वाच ॥ ॥ कथं शापोद्भवं नामगंधर्वा
णां महात्मनाम् ॥ एतदिच्छाम्यहं श्रो
तुंविस्तरेण पितामह ॥ २ ॥ ॥ भीष्म २६६
उवाच ॥ ॥ इदमप्यपरं गुह्यं राज

न् पुण्यतमं शृणु ॥ हाहाहूहूरिति ख्यातौगीतवाद्यविशारदौ ॥ इति तौ शापितौ तेन देवलेन महात्मना ॥ ३ ॥ उर्वशी मेनका रंभा तथाचान्येऽप्सरो गणाः ॥ शक्रस्य पुरतो राजन् नृत्यंते ताः सुमध्यमाः ॥ ४ ॥ ततस्तौ गाय मानौ तु गंधर्वौ राजसद्मनि ॥ अन्यो

न्यं चक्रतुः स्पर्धां शक्रस्य पुरतस्तदा
॥ ५ ॥ आवयोरुभयोर्मध्ये कः श्रेष्ठो
गीतवाद्ययोः ॥ तं वदस्व सुरश्रेष्ठ ज्ञा
त्वा गीतस्य लक्षणम् ॥ ६ ॥ गंधर्वयो
र्वचः श्रुत्वा प्रत्युवाच शतक्रतुः ॥ युव
योर्गीतवाद्येषुविशेषोनोपलक्ष्यते॥ ७ ॥
एक एव मुनिश्रेष्ठो देवलो नाम ना

मतः ॥ युवयोः संशयच्छेत्ता भविष्य
ति न संशयः ॥ ८ ॥ ततस्तु तौ शक्र
वचो निशम्य प्रणम्य राजन् शिरसा
सुरेश्वरम् ॥ गतौ सुहृष्टौ जयकांक्षिणौ
तौ यत्राश्रमे तिष्ठति सद्विजातिः ॥ ९॥
ततो दृष्ट्वा मुनिश्रेष्ठं देवलं संशितव्रतम्
॥ अभिवाद्य महात्मानं प्रोचतुःपार्श्वे

संस्थितौ ॥ ११० ॥ शक्रेण प्रेशितौ
देव त्वत्समीपे द्विजोत्तम ॥ एकस्य च
जयं देहि यत्ते मनसि रोचते ॥ ११ ॥
पृथक्चरंतौ गायंतौ सुचिरं मधुर
स्वरम् ॥ नाकिंचिद्वदते वाक्यं मुनि
मौनस्य धारणात् ॥ १२ ॥ शृण्व
न्नपि पदं तेषां न किंचिद्वदते मु

२६८

निः तदा तौ कुपितौ तस्य देवलस्य महात्मनः ॥ १३ ॥ ऊचतुस्तौ तदा वा क्यं गंधर्वौ कालनोदितौ ॥ मूढोऽयं नाभिजानाति निश्चयं वाद्यगीतयोः ॥ ॥ १४ ॥ निशम्यैतद्वचस्तेषां गंधर्वाणां मदान्वितम् ॥ क्रोधादुत्थाय विप्रेंद्र इ दं वचनमब्रवीत् ॥ १५ ॥ एष हूहूर्उ

रात्मा तु ग्राहत्वं यातु मूढधीः ॥ त्व
मेव गजराजस्तु भवस्व गिरिगह्वरे ॥
॥ १६ ॥ ततस्तौ शापितौ तेन देवलेन
महात्मना ॥ प्रणम्य शिरसा विप्रं गं
धर्वाविदमूचतुः ॥ १७ ॥ भूमंडलग
तौ ह्यावां प्रसादं कुरु सत्तम ॥ निश्च
यं वद विप्रेंद्र येन शापाद्विमुच्यतः ॥

॥ १८ ॥ ततस्तौ पुरतो दृष्ट्वा उभौ शापभयार्दितौ ॥ प्रत्युवाच मुनिश्रेष्ठो गंधर्वौ तौ भयान्वितौ ॥ १९ ॥ मेरुपृष्ठे सरो रम्यं बहुवृक्षसमाकुलम् ॥ नानापक्षिनिनादाढ्यं द्वितीय इव सागरः ॥ २० ॥ तस्मिन्सरोवरे रम्ये नित्यं ग्राहो भविष्यसि ॥ तृषार्तस्तत्र

ग० मातंगो गमिष्यति न संशयः ॥ २१ ॥ मो०
२७० तयोर्मध्येमहद्युद्धंभविष्यति सुदारुण
म् ॥ ग्राहेणाकृष्यमाणस्तु गजः स्तोत्रं
करिष्यति ॥ २२ ॥ तदैव देवदेवेशस्तु
ष्यते नात्र संशयः ॥ ततो नरायणः
प्रीतः शापतो मोचयिष्यति ॥ २३ ॥ इ २७०
त्युक्तावृषिणा तेन वरेणैतौ प्रमोदि

तौ ॥ भीष्म उवाच ॥ ॥ एवं परावा
तिंभृतौ श्रुत्वासीद्भगवानिह ॥ २४ ॥
॥ श्रीभगवानुवाच ॥ क्रोधोऽपि वरतु
ल्योऽयमापदं तं प्रयच्छतु ॥ आपद्वि
मुक्तौ युगपद्गजो गंधर्व एवच ॥ २५ ॥
गजोपि मुक्ततां यातःश्रीकृष्णेन वि
मोक्षितः॥ तस्माच्छापाद्विनिर्मुक्तः प्रा

गिवाविकृतोऽभवत् ॥ २६ ॥ तौ च स्वंस्वं वपुः प्राप्य प्रणिपत्य जनार्दनम् ॥ गजो गंधर्वराजश्च परां निर्वृत्तिमागतौ ॥ २७ ॥ प्रीतिमान्पुंडरीकाक्षः शरणागतवत्सलः ॥ अभवत्तत्र देवेशस्ताभ्यां चैव प्रपूजितः ॥ २८ ॥ इदं चैव महाबाहो देवस्य च प्र

भाषितम् ॥ भजंतं गजराजानमवद
न्मधुसूदनः ॥ २९ ॥ ॥ श्रीभगवानुवा
च ॥ ॥ ये मां वां च सरश्चैव ग्राहस्य च
विदारणम् ॥ गुल्मकीचकवेणूनां तं
च शैलवरं तथा ॥ ३० ॥ अश्वत्थं
भास्करं गंगां नैमिषारण्यपुष्करम्
॥ प्रयागं ब्रह्मतीर्थं च दंडकारण्य

मेवच ॥ ३१ ॥ पुराणं रामचारि
तं भारताख्यानमुत्तमम् ॥ विभूतिं
विश्वरूपं च स्तवराजमनुस्मृतिम् ॥
॥ ३२ ॥ प्रणवं च कुरुक्षेत्रं गरुडं मे
रुपर्वतम् ॥ रूपं कांचनगुल्मानां रूपं
मेरोःसुतस्य च ॥ ३३॥ ये स्मरिष्यंति
मनुजाः प्रयताः स्थिरबुद्धयः ॥ दुःस्व

भो नश्यते तेषां सुस्वमश्च भविष्यति ॥ ३४ ॥ अनिरुद्धं गजं ग्राहं वासुदेवं महाद्युतिम् ॥ संकर्षणं महात्मानं प्रद्युम्नं च तथैव च ॥ ३५ ॥ मत्स्यं कूर्मं च वाराहं वामनं तार्क्ष्यमेव च ॥ नारसिंहं च नागेंद्रं सृष्टिसंहारकारकम् ॥ ३६ ॥ विश्वरूपं हृषीकेशं गोविंदं म

धुसूदनम् ॥ त्रिदशैर्वंदित देवं हृद्मभ
क्तिमनूपमम् ॥ ३७ ॥ वैकुंठं दुष्टदमनं
भक्तिदं मधुसूदनम् ॥ एतानि प्रातरु
त्थाय संस्मरिष्यंति ये नराः ॥ ३८ ॥
सर्वपापैःप्रमुच्यंते सर्वलोकमवाप्नुयुः
॥ भीष्म उवाच ॥ एवमुक्त्वा महारा
ज गजेंद्रं मधुसूदनः ॥ ३९ ॥ स्पर्श

यामास हस्तेन गजं गंधर्वमेव च ॥ तौ च स्पृष्टौततः सद्यो माल्यांबरधरावुभौ ॥ ४० ॥ तमेव मनासा प्राप्यजगमतुस्त्रिदशालयम् ॥ ततो दिव्यवपुर्भूत्वा हस्तिराट् परमं पदम् ॥ ४१ ॥ गच्छति स्म महाबाहो नारायणपरायणः ॥ ततो नारायणःश्रीमान्मोक्षयि

त्वा गजोत्तमम् ॥ ४२ ॥ ऋषिभिः स्तू
यमानोऽग्र्यैर्वेदगुह्यपदाक्षरैः ॥ ततस्तु
भगवान्विष्णुर्दुर्विज्ञेयगतिः प्रभुः ॥
॥ ४३ ॥ शंखचक्रगदापाणिरंतर्धानं
युधिष्ठिर ॥ गजेंद्रमोक्षणं दृष्ट्वा सर्वे प्रां
जलयस्तदा ॥ ४४ ॥ ववंदिरे महात्मा
नं प्रभुं नारायणं परम् ॥ विस्मयोत्फु

ल्लनयनाः ॥ प्रजापतिपुरःसराः ॥ ४५॥
य इदं शृणुयान्नित्यं प्रातरुत्थाय मा
नवः ॥ प्राप्नुयात्परमां सिद्धिं दुःस्वप्न
स्तस्य नश्यति ॥ ४६॥ गजेंद्रमोक्षणंपु
ण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ श्रावयेत्प्रात
रुत्थाय दीर्घमायुरवाप्नुयात् ॥ ४७॥
श्रुतेन हि कुरुश्रेष्ठ स्तुतेन कथितेन

च ॥ गजेंद्रमोक्षणेनैव सद्यः पापात्प्र
मुच्यते ॥ ४८ ॥ मया ते कथितं राज
न्पवित्रं पापनाशनम् ॥ कीर्तयस्व म
हाबाहो गजेंद्रस्य महात्मनः ॥ ४९ ॥
चरितं पुण्यकर्माणि पुष्कलं वर्द्धते य
शः ॥ प्रीतिमान्पुंडरीकाक्षो गजं दुःखा
त्प्रमुक्तवान् ॥ ५० ॥ ॥ वैशंपायन उ

वाच ॥ ॥ एतच्छ्रुत्वा महाबाहो भार
तानां पितामहात् ॥ गजेंद्रमोक्षणं रा
जा कुंतीपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ ५१ ॥ भ्रातृ
भिः सहितः सम्यग् ब्राह्मणैर्वेदपार
गैः ॥ पूजयामास देवेशं पार्श्वस्थं म
धुसूदनम् ॥ ५२ ॥ विस्मयोत्फुल्लनय
नाः श्रुत्वा नागस्य मोक्षणम् ॥ ऋषय

स्तु महाभागाःसर्वे प्रांजलयस्तदा ॥
॥ ५३ ॥ अजं वरेण्यं वरपद्मनाभं महा
बलं वेदनिधिं सुरोत्तमम् ॥ तं वेदगुह्यं
पुरुषं पुराणं ववंदिरे वेदविदां वरिष्ठ
म् ॥ ५४ ॥ एतत्पुण्यं महाबाहो जना
नां पुण्यकर्मणाम् ॥ दुःस्वप्नदर्शने घो
रे श्रुत्वा पापात्प्रमुच्यते ॥ ५५ ॥ त

स्मात्त्वं हि महाराज प्रपद्य शरणं हरि
म् ॥ विमुक्तः सर्वपापेभ्यः प्राप्स्यसे प
रमं पदम् ॥ ५६॥ यदा महाग्राहगृहीत
कातरं सुपुष्पिते पद्मवने महाद्विपम् ॥
विमोक्षयामास गजं जनार्दनः स्मरा
मि दुःस्वप्नविनाशनं हरिम् ॥ ५७ ॥
परं पुराणं परमं पवित्रं पुराणमीशं सु

रलोकनाथम् ॥ सुरासुरैरर्चितपादपद्मं
सनातनं लोकगुरुं स्मरामि ॥ ५८ ॥ व
रगजशरणाद्विमुक्तिहेतुं पुरुषतरस्तुत
दिव्यदेहगीतम् ॥ सततमभिपठंति ये
तु तेषां सुमरणमंतिककिल्बिषापहं
स्यात् ॥ ५९ ॥ धर्मदृढबद्धमूलो वेद
स्कंधः पुराणशाखाढ्यः ॥ क्रतुकुसुमो

मोक्षफलो मधुसूदनपादपो जयति ॥
॥ ६० ॥ नमो ब्रह्मण्यदेवाय गोब्राह्मण
हिताय च ॥ जगद्धिताय कृष्णाय गो
विंदाय नमोनमः ॥ ६१ ॥ आर्ता विष
ण्णाः शिथिलाश्च भीता घोरेषु च व्या
धिषु वर्तमानाः ॥ संकीर्त्य नारायण
शब्दमात्रं विमुक्तदुःखाः सुखिनो भ

वंति ॥ ६२ ॥ वेदे रामायणे चैव पुराणे भारते तथा ॥ आदौ मध्ये तथा चांते हरिः सर्वत्र गीयते ॥ ६३ ॥ एकोऽपि कृष्णस्य कृतः प्रणामो दशाश्वमेधाव भृथेन तुल्यः ॥ दशाश्वमेधी पुनरेति जन्म कृष्णप्रणामी न पुनर्भवाय ॥ ॥ ६४ ॥ सर्वरत्नमयो मेरुःसर्वाश्चर्यम

यं नभः ॥ सर्वतीर्थमयी गंगा सर्वदेव
मयो हरिः ॥ ६५ ॥ आकाशात्पतितं
तोयं यथा गच्छति सागरम् ॥ सर्वदे
वनमस्कारः केशवं प्रति गच्छति ॥
॥ ६६ ॥ गीता सहस्रनामानि स्तवरा
जो ह्यनुस्मृतिः ॥ गजेंद्रमोक्षणं चैव
पंच रत्नानि भारते ॥ १६७ ॥ इति श्री

मन्महाभारते शांतिपर्वणि आनुशासनिके दानधर्मेषु गजेंद्रमोक्षणं नाम शतोपर्यैकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ॥

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

इदं पुस्तकं मुम्बय्यां खेमराज श्रीकृष्णदास
इत्यनेन स्वकीये "श्रीवेङ्कटेश्वर"
मुद्रायन्त्रालयेऽङ्कितम् ।
संवत् १९५१ शके १८१६

इति
गजेन्द्रमोक्ष
समाप्तिः
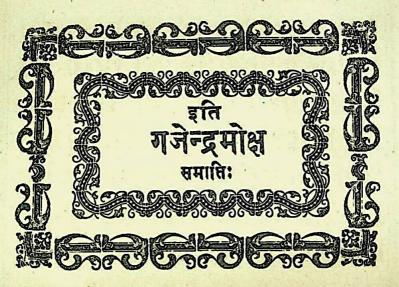
॥ श्रीगणेशायनमः ॥ अथ अष्टादश
श्लोकी गीता प्रारभ्यते ॥ अर्जुन उ
वाच ॥ निमित्तानि चपश्यामि विपरी
तानि केशव ॥ न च श्रेयोऽनुपश्यामि ह
त्वा स्वजनमाहवे ॥ १ ॥ श्रीभगवानु
वाच ॥ योगस्थः कुरु कर्माणि संगं त्य
क्त्वा धनंजय॥सिद्ध्यसिद्ध्योःसमो भू

त्वा समत्वं योग उच्यते ॥ २ ॥ कर्मेंद्रि
याणिसंयम्ययआस्तेमनसास्मरन्॥इं
द्रियार्थान्विमूढात्मामिथ्याचारः सउ
च्यते ॥ ३ ॥ श्रद्धावाल्लँभतेज्ञानंतत्प
रःसंयतेंद्रियः ॥ ज्ञानंलब्ध्वापरांशांति
मचिरेणाधिगच्छति ॥ ४ ॥ यतेंद्रिय
मनोबुद्धिर्मुनिर्मोक्षपरायणः ॥ विगते

च्छाभयक्रोधोयःसदामुक्तएवसः ॥५॥
युक्ताहारविहारस्ययुक्तचेष्टस्यकर्मसु
युक्तस्वप्नावबोधस्ययोगोभवति दुःख
हा ॥ ६ ॥ दैवीह्येषागुणमयीमममा
यादुरत्यया ॥ मामेवयेप्रपद्यंतेमाया
मेतांतरंतिते ॥ ७ ॥ अग्निर्ज्योतिरहः
शुक्लःषण्मासाउत्तरायणम् ॥ तत्रप्रया

तागच्छंतिब्रह्मब्रह्मविदोजनाः ॥ ८ ॥
अपिचेत्सुदुराचारोभजतेमामनन्यभा
क् ॥ साधुरेवसमंतव्यःसम्यग्व्यवसि
तोहिसः ॥ ९ ॥ यो मामजमनादिंच
वेत्तिलोकमहेश्वरम् ॥ असंमूढः सम
र्त्येषुसर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १० ॥ मत्क
र्मकृन्मत्परमोमद्भक्तः संगवर्जितः ॥

निर्वैरः सर्वभूतेषु यः स मामेति पांडव ॥
॥ ११ ॥ श्रेयो हि ज्ञानमभ्यासाज्ज्ञाना
द्ध्यानं विशिष्यते ॥ ध्यानात् कर्मफ
लत्यागस्त्यागाच्छांतिरनंतरम् ॥ १२ ॥
क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत ॥
क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्ज्ञानं यत्तज्ज्ञानं मतं मम ॥
॥ १३ ॥ मां च योऽव्यभिचारेण भक्तियो

गेनसेवते ॥ सगुणान्समतीत्येवब्रह्म भूयायकल्पते ॥ १४ ॥ निर्मानमोहा जितसंगदोषा अध्यात्मनित्याविनि वृत्तकामाः ॥ द्वंद्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसं ज्ञैर्गच्छंत्यमूढाःपदमव्ययंतत् ॥ १५ ॥ यःशास्त्रविधिमुत्सृज्यवर्ततेकामकार तः ॥ नसासिद्धिमवाप्नोतिनसुखंनपरां

गतिम् ॥ १६ ॥ मनःप्रसादःसौम्यत्वं
मौनमात्मविनिग्रहः ॥ भावसंशुद्धिरि
त्येवंतपोमानसमुच्यते ॥ १७ ॥ सर्व
धर्मान्परित्यज्यमामेकंशरणंव्रज ॥ अ
हंत्वासर्वपापेभ्योमोक्षयिष्यामिमाशु
चः ॥ १८ ॥ गीतासारमिदं पुण्यंयः प
ठेत्सुसमाहितः ॥ विष्णुलोकमवाप्नो

तिभयशोकविनाशनम् ॥ १९ ॥ इति श्रीवेदव्यासविरचिता अष्टादशश्लोकीगीतासंपूर्णा ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ अथसप्तश्लोकीगीताप्रारंभः ॥ श्रीसरस्वत्यैनमः ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन्मामनुस्मरन् ॥ यःप्रया

ति त्यजन्देहं स याति परमांगतिम्
॥ १ ॥ स्थानेहृषीकेशतवप्रकीर्त्याज
गत्प्रहृष्यत्यनुरज्यतेच ॥ रक्षांसिभी
तानि दिशोद्रवंति सर्वेनमस्यंतिच सि
द्धसंघाः ॥ २ ॥ सर्वतः पाणिपादंतत्सर्व
तोक्षिशिरोमुखं ॥ सर्वतः श्रुतिमल्लोके
सर्वमावृत्यतिष्ठति ॥ ३ ॥ कविंपुराण

मनुशासितारमणोरणीयांसमनुस्मर
द्यः ॥ सर्वस्यधातारमचिंत्यरूपमादि
त्यवर्णंतमसः परस्तात् ॥४॥ऊर्ध्वमूल
मधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम् ॥ छं
दांसि यस्यपर्णानियस्तंवेदसवेदवित्
॥५॥ सर्वस्यचाहं हृदिसन्निविष्टो म
त्तःस्मृतिर्ज्ञानमपोहनंच ॥ वेदैश्चसर्वैर

हमेव वेद्यो वेदांतकृद्वेदविदेवचाहम् ॥
॥ ६ ॥ मन्मनाभवमद्भक्तो मद्याजीमां
नमस्कुरु ॥ मामेवैष्यसि युक्त्वैवमा
त्मानंमत्परायणः ॥ ७ ॥ इति श्रीम
द्भगवद्गीतासूपनिषत्सुब्रह्मविद्यायांयो
गशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे सप्तश्लो
कीगीता समाप्ता ॥

श्रीगणेशायनमः ॥ अथ चतुःश्लोकीभागवतप्रारंभः ॥ श्रीभगवानुवाच॥ ज्ञानं परमगुह्यं मे यद्विज्ञानसमन्वितम् ॥ सरहस्यं तदंगंच गृहाण गदितंमया ॥ १ ॥ यावानहंयथाभावो यद्रूपगुणकर्मकः ॥ तथैवतत्त्वविज्ञानमस्तुतेमदनुग्रहात् ॥ २ ॥ अहमेवासमेवा

ग्रे नान्यद्यत्सदसत्परम् ॥ पश्चादहंयदे
तच्चयोऽवशिष्येतसोस्म्यहम् ॥ ३ ॥
॥ ऋतेऽर्थंयत्प्रतीयेत नप्रतीयेत चात्म
नि ॥ तद्विद्यादात्मनोमायां यथाभा
सोयथातमः ॥ ४ ॥ यथामहांति
भूतानि भूतेषूच्चावचेष्वनु ॥ प्रविष्टा
न्यप्रविष्टानि तथातेषुनतेष्वहम् ॥ ५ ॥

एतावदेव जिज्ञास्यं तत्त्वजिज्ञासुना
त्मनः ॥ अन्वयव्यतिरेकाभ्यां यत्स्या
त् सर्वत्रसर्वदा ॥ ६ ॥ एतन्मतं समा
तिष्ठ परमेण समाधिना ॥ भवान्कल्प
विकल्पेषु न विमुह्यतिकर्हिंचित् ॥ ७ ॥
इति श्रीभागवते महापुराणेऽष्टादश
साहस्र्यां संहितायां वैयासिक्यां द्वि

तीयस्कंधेभगवद्ब्रह्मसंवादे चतुःश्लोकीभागवतं समाप्तम् ॥ ॥ ॥

इदं पुस्तकं मुम्बय्यां खेमराज श्रीकृष्णदास
इत्यनेन स्वकीये "श्रीवेङ्कटेश्वर"
मुद्रायन्त्रालयेऽङ्कितम् ।

संवत् १९५१ शके १८१६

इति

श्रीमद्भगवद्गीतादि

एकादशरत्नानिसमाप्तानि ।